LEV NİKOLAYEVİÇ

TOLSTOY

Sahte Para Kuponu

Öyküler

ÇEVİREN
Varol Tümer

VIKTOR ŞKLOVSKİ'NİN ÖNSÖZÜ VE
ISAIAH BERLIN'İN SONSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

iletişim

Фальшивый Купон

© Önsöz: Viktor Shklovsky, "Parallels in Tolstoy".
© Viktor Shklovsky Estate
Önsözün hakları ELKOST Intl. Literary Agency aracılığıyla alınmıştır.
© Sonsöz: Isaiah Berlin, "Tolstoy and Enlightenment",
Russian Thinkers, Penguin Classics, 2008.
Sonsözün hakları Curtis Brown Group Limited'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2890 • İletişim Klasikleri 135
ISBN-13: 978-975-05-2872-9
© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2020, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Güneş Akkor, Barış Özkul
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Nikolay Kasatkin, "Aile", 1891
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Büşra Bakan
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY

Sahte Para Kuponu

ÖYKÜLER

Фальшивый Купон

RUSÇADAN ÇEVİREN
Varol Tümer

VİKTOR ŞKLOVSKİ'NIN ÖNSÖZÜ
VE ISAIAH BERLİN'İN SONSÖZÜYLE

iletişim

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY 9 Eylül 1828'de Moskova yakınlarında bulunan Tula'daki Yasnaya Polyana Malikanesi'nde zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İki yaşında annesini, dokuz yaşında babasını kaybetti ve akrabaları tarafından yetiştirildi. 1844'te Kazan Üniversitesi'ne girdi fakat resmî eğitime duyduğu tepkiyle 1847'de Yasnaya Polyana'ya geri dönerek kendi kendisini yetiştirmeye karar verdi. 1852'de orduya katıldı ve burada boş zamanlarında yazmaya başladı. 1857'ye kadar *Çocukluk, İlkgençlik* ve *Gençlik* adlarında üç ciltlik otobiyografik romanını tamamladı. 1854'te Kırım Savaşı'na katılan Tolstoy, buradaki tecrübelerinden yola çıkarak *Sivastopol*'ü kaleme aldı. 1857'de Fransa, İtalya ve İsviçre'yi kapsayan ilk Avrupa seyahatine çıktı ve eğitim kurumlarıyla ilgili bilgi topladı. Rusya'ya dönüşünde köylü çocuklar için bir okul açtı. 1859'da *Aile Mutluluğu* adlı romanını yazdı. 1860'ta tekrar Avrupa gezisine çıktı ve Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'da eğitim kurumlarıyla ilgili araştırmasını derinleştirdi. Bu dönemde kendine ait ahlâk felsefesi de biçimlenmeye başlamıştı. 1862'de Sofya Andreyevna Behrs'le evlendi. 1863'te yazmaya başladığı ve başyapıtı olarak kabul edilen *Savaş ve Barış*'ı 1869'da tamamladı. Romanın başarısından cesaretle, 1873 ila 1877 arasında ikinci büyük romanı *Anna Karenina*'yı yazdı. 1880'den itibaren devlete ve Kilise'ye ağır eleştiriler yönelteceği kitaplar yazmaya başladı ve Tolstoyculuk düşüncesinin yapıtaşlarını oluşturdu. 1886'da *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü, 1889'da *Kroyçer Sonat*'ı yayımladı. 1895'te "Efendi ile Uşağı"nı yazdı. Aynı yıl Kilise'ye ağır eleştiriler yönelttiği son büyük romanı *Diriliş*'i yazmaya başladı; 1899'da yayımlanan roman, Rus Ortodoks Kilisesi'nden afaroz edilmesine sebep oldu. Son romanı *Hacı Murat*'ı 1896'da yazmaya başladı; 1904'te tamamlayacağı eser, ancak ölümünden sonra yayımlanacaktı. Tolstoy 1900'den sonra zamanının çoğunu din, toplum, ahlâk, sanat konularındaki görüşlerini anlatan yazılar yazmaya ayırdı. Bu dönemde, yazar kimliğinin yanı sıra ruhani ve ahlâki bir lider olarak da ün saldı. Hayatı ile fikirleri arasında tutarlılık sağlamak amacıyla, giderek daha sade bir yaşam sürmeye başladı. Önce içkiyi ve tütünü bırakıp köylüler gibi giyinmeye başladı, ardından ölümünden sonra mal varlığını köylülere bırakmaya karar verdi. Mülkiyet konusundaki radikal fikirleri nedeniyle ailesiyle, özellikle de karısıyla arası açıldı. Bu anlaşmazlık, son yıllarını gitgide artan bir psikolojik sıkıntı içinde geçirmesine sebep oldu. 1910 sonbaharında içinde bulunduğu şartlara daha fazla dayanamayarak küçük kızını ve doktorunu yanına alıp evi terk etti ve bir süre sonra, 20 Kasım'da Astapovo'da zatürreden öldü. Cenazesi iki gün sonra, binlerce kişinin katıldığı bir törenle Yasnaya Polyana'da defnedildi.

İÇİNDEKİLER

ÖYKÜLERE DAİR GÖRSELLER *7*

KRONOLOJİ *13*

ÖNSÖZ
TOLSTOY'DA KOŞUTLUKLAR / VİKTOR ŞKLOVSKİ *31*

Sahte Para Kuponu

Sahte Para Kuponu *35*

Fakir İnsanlar *113*

Düşümde Ne Gördüm... ..... *117*

Çocukluğun Gücü *133*

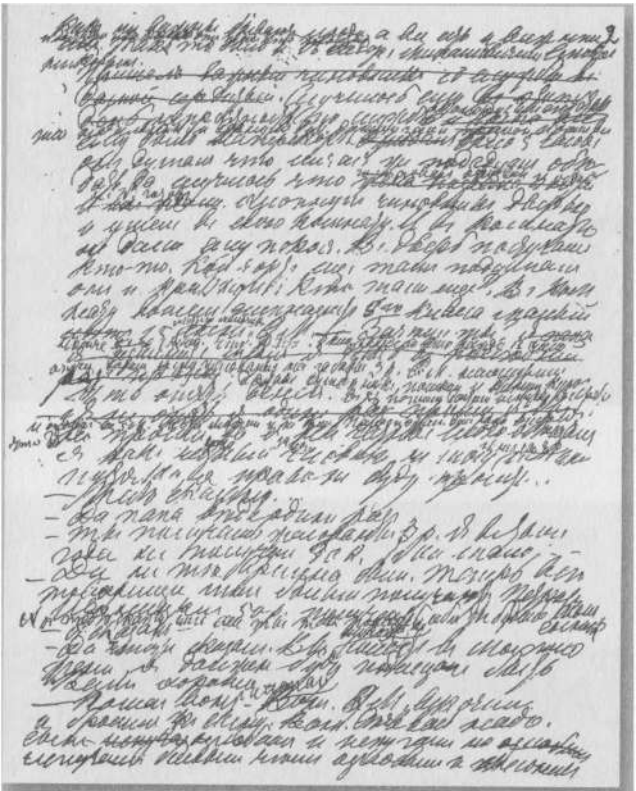
Yolcuyla Sohbet *137*

Yabancı ve Köylü *141*

Bereketli Topraklar *151*

Kurt *159*

SONSÖZ
TOLSTOY VE AYDINLANMA / ISAIAH BERLIN *161*

Sahte Para Kuponu'nun elyazmasından bir sayfa.

19. yüzyıldan Rusya manzaraları

Oryol:

Penza:

Пенза.—Penza. № 1.
Московская ул.
www.penza-gorod.ru

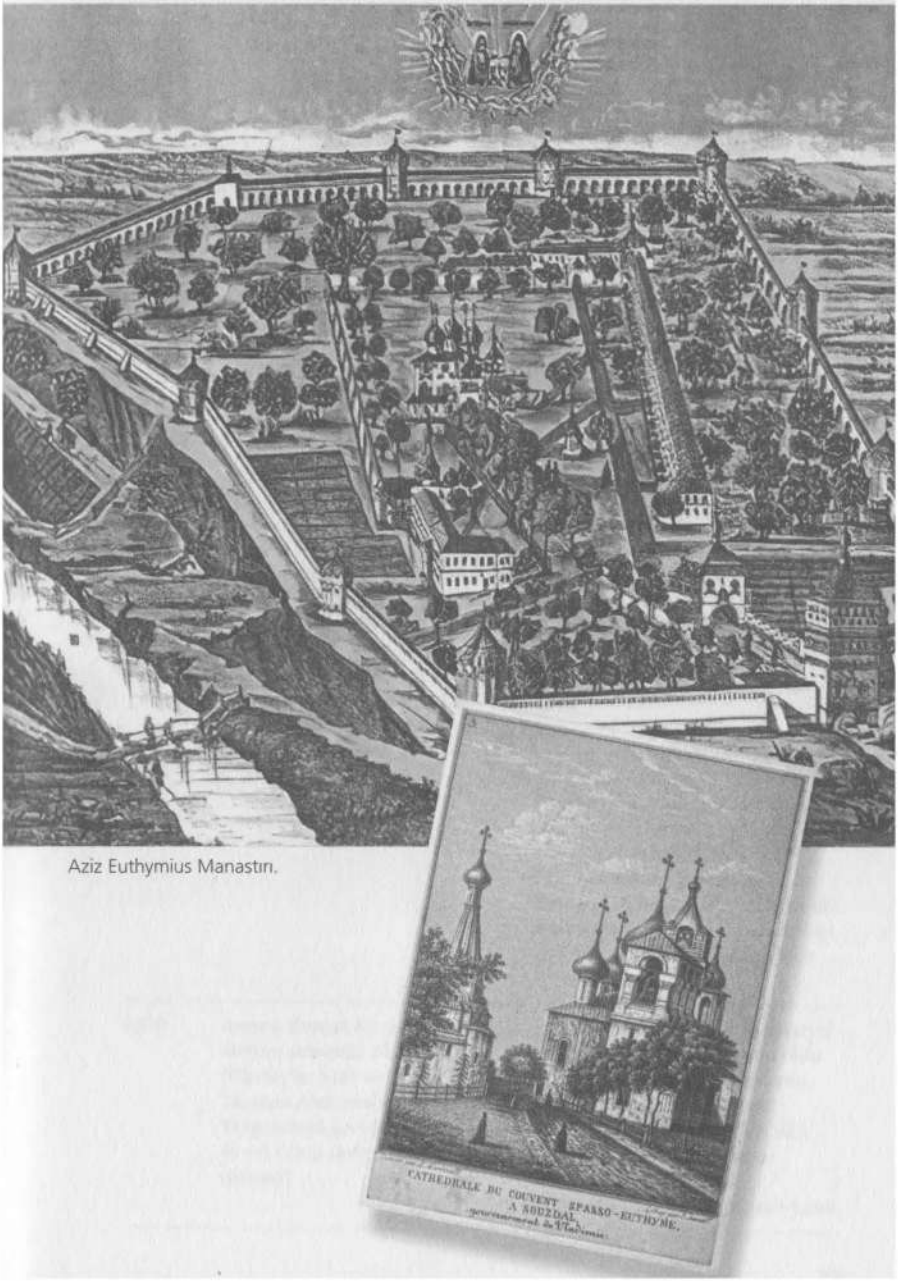

www.penza-gorod.ru

Tula:

Suzdal:

Aziz Euthymius Manastırı.

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1828	9 Eylül günü Rusya'nın Tula bölgesinde ailesinin Yasnaya Polyana adlı mülkünde dünyaya geldi. 1812'de Napoléon'un ordularıyla savaşmış Kont Nikolay İlyiç Tolstoy'un beş çocuğundan dördüncüsüydü.	
1829		– Johann Wolfgang von Goethe'nin *Faust* oyunu ilk kez sahnelendi. – Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaş, Edirne Antlaşması ile sona erdi. Yunanistan bağımsızlığını kazandı. – Sir Robert Peel, ilk modern polis teşkilatı olan Metropolitan Polis Servisi'ni kurdu.
1830	Annesi Kontes Mariya Tolstaya, doğum sırasında öldü. Kont Nikolay'ın uzak akrabası Tatyana Aleksandrovna Yergolskaya çocukları yetiştirme ve evi çekip çevirme görevlerini üstlendi.	– X. Charles'ın sürgüne gitmesiyle Fransa'da Temmuz Devrimi oldu ve yeniden kurulan parlamento, Louis-Philippe'i başa getirdi. – Hollanda Birleşik Krallığı'nda ayaklanma sonrası bağımsız Belçika devleti kuruldu. – Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*'ı yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1830		– Ahir Zaman Azizleri Kilisesi kuruldu. – Fransa'da dikiş makinesi icat edildi.
1831		– Osmanlı İmparatorluğu'nun Hersek Sancağı'nda ayaklanma oldu. İki yıl sürecek Osmanlı-Mısır Savaşları başladı. – 22 yaşındaki Charles Darwin, gönüllü bir doğabilimci olarak *HMS Beagle* gemisiyle Güney Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya gitti. – Amerika'da Cyrus McCormick mekanik biçerdöveri icat etti. – I. Leopold, Belçika kralı oldu.
1832		– Mısır bağımsızlığını ilan etti. – Aleksandr Puşkin *Evgeni Onegin*'i, Goethe *Faust*'un ikinci bölümünü, Nikolay Gogol *Dikanka Yakınları'nda Bir Köyde Akşamlar*'ı yazdı.
1833		– Carl von Clausewitz'in *Savaş Üzerine* kitabı ölümünden iki yıl sonra yayımlandı. Clausewitz'in benimsenen fikirleri arasında, şiddete verilebilecek tek mantıklı tepkinin şiddet olduğu ve savaşın siyasi amaçlara ulaşmak için meşru bir eylem olduğu vardı. – Honoré de Balzac, *Eugénie Grandet*'yi yazdı.
1834		– İspanya'da VII. Ferdinand'ın eşi Ana Kraliçe Maria Christina, Engizisyon'u resmen sona erdirdi. – Puşkin, "Bronz Süvari" şiirini yazdı.
1835		– Britanya'da aşı zorunlu hale getirildi. – Fırat ve Dicle nehirlerinde buhar gemileri seyahat etmeye başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1835		– Balzac, *Goriot Baba* romanını yazdı.
1836	Tolstoy ailesi Moskova'ya taşındı.	– Papa XVI. Gregorius, papalık devletlerinde demiryolunu yasakladı. – Connecticut eyaletinde Samuel Colt, altıpatlar tabancayı icat etti.
1837	Kont Nikolay öldü. Kardeşi Kontes Aleksandra Osten Saken çocukların vasisi oldu.	– Amerika Birleşik Devletleri, Teksas'ı bağımsız bir devlet olarak kabul etti. – Sam Morse, telgrafın patentini aldı. – Charles Dickens, *Oliver Twist* romanını yazdı. – Aleksandr Puşkin öldü. – Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla Britanya İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte anılan Victoria Dönemi başladı.
1839		– Belçika Krallığı resmen kuruldu. – Mısır, Osmanlı'yı Nusaybin'de yendi. – Stendhal, *Parma Manastırı*'nı yazdı. – İngiltere ve Çin arasında Afyon Savaşları'nın ilki patlak verdi. – Fransa, Teksas'ı Meksika'dan bağımsız olarak kabul eden ilk Fransız devleti oldu.
1840		– Yeni Zelanda devleti kuruldu, Yukarı ve Aşağı Kanada bölgeleri birleşti. – Justus Liebig'in bilimi çiftçiliğe uygulama yöntemleriyle Sanayi Devrimi tarım alanında başladı. – Mihail Lermontov *Zamanımızın Bir Kahramanı*'nı yazdı. Edward William Lane *Binbir Gece Masalları*'nı İngilizceye çevirdi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1842		– Nanking Antlaşması'yla Hong Kong İngiltere'ye devredildi. – Gogol *Ölü Canlar*'ı yazdı. – Anestezi ilk defa kullanıldı. – Ruslar Kuzey California'da Fort Ross'tan, İngilizler Afganistan'dan çekildiler.
1843		– Charles Dickens'ın "Bir Noel Şarkısı" ve Edgar Allan Poe'nun "Gammaz Yürek" hikâyeleri ilk kez yayımlandı. – Amerikalı Charles Thurber daktiloyu icat etti.
1844	Tolstoy'un resmî eğitimi, Kazan Üniversitesi'ne girmesiyle başladı. Önce Türk-Arap edebiyatı, sonra hukuk okumaya heves etti. Parlak bir öğrenci değildi, ama eğitimi sırasında on iki dil öğrendi.	– Charles Dickens *Martin Chuzzlewit*'i, Alexandre Dumas *Üç Silahşörler*'i yazdı.
1845		– İrlanda'yı vuran Büyük Kıtlık sonrası, İrlanda diyasporası Amerika'ya göçlere başladı.
1846		– Rus yönetimi altındaki Lehler, Krakov'da ayaklandılar. Avusturya ve Rus askerleri şehre girdiler ve Avusturya, şehri topraklarına kattı. – Fyodor Dostoyevski *Öteki* ve *İnsancıklar*'ı yayımladı.
1847	Kazan Üniversitesi'nden mezun olamadan ayrıldı. Yasnaya Polyana'nın başına geçti, ancak devraldığı evin işlerine vakit ayırmak yerine St. Petersburg'a ve Moskova'ya yaptığı sürekli ziyaretlerde kumara alıştı.	– Almanya ve Fransa'da monarşinin baskısından kaçan işçi sınıfı temsilcileri Londra'da toplandılar ve 2 Haziran'da isimlerini Komünist olarak değiştirdiler, sloganlarını "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" olarak belirlediler. – Brontë kardeşler *Jane Eyre*, *Uğultulu Tepeler* ve *Agnes Grey*'i yayımladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1848		– Dostoyevski *Netoçka Nezvanova*'yı, Karl Marx *Komünist Manifesto*'yu yazdı. – Avrupa'da 1848 Devrimleri patlak verdi. – İsviçre'de iç savaş sona erdi ve federal devlet kuruldu. – Orta California'da "altına hücum" başladı.
1849	Kamu hizmetine girmek için hukuk sınavlarına gireceği St. Petersburg'a taşındı; kumar borçlarını karşılamak için Yasnaya Polyana'dan toprak satmaya başladı.	– Hindistan'da ikinci bir Sikh ayaklanması İngilizler tarafından bastırıldı. – Karl Marx Paris'ten kovuldu ve Londra'ya yerleşti. – Çengelli iğne ve gaz maskesi icat edildi.
1850	Tolstoy Moskova'ya taşındı, kumar borçlarıysa tırmanmaktaydı.	– Küçük Buz Çağı bu yıl bitti. – Prusya'da köylülerin kazandığı özgürlükler muhafaza edildi, verilen kararla 640 bin çiftçi özgür tarıma başladı. – Çin'de Taiping Ayaklanması yüzyılın en kanlı isyanı oldu; 20 milyon kişi bu olaylar sonucu öldü. – İngiliz gemilerinin yüzde beşi bu tarihte buharla çalışmaktaydı.
1851	Kafkas Ordusu'ndaki ağabeyi Nikolay'ın Yasnaya Polyana'yı ziyaret etmesini fırsat bilerek teğmen sıfatıyla Rusya'nın güneyine seyahat etti.	– Binlerce insan Avustralya'da altına hücum etti. Nüfusu kırk binleri bulan çadır kentler kuruldu, yiyecek ihtiyacı Avustralya'da ekonomiyi canlandırdı. – İlk dünya fuarı olan Kristal Saray Fuarı Londra'da yapıldı. – Bonaparte'ın yeğeni Louis Napoléon, bir darbeyle Fransa'da hükümeti devirdi. – Herman Melville, *Moby Dick*'i yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1852	Astsubay olarak Kafkasya'daki topçu bataryalarından birine gönderildi ve otobiyografik üçlemesinin ilk kısmı olan *Çocukluk*'u pek çok eserinin yayımlanacağı *Sovremennik* (Çağdaş) dergisi için yazmaya başladı.	– Burma'ya gelen İngilizler, Hindistan'dan getirdikleri afyonu burada satmaya başladı. – Birleşik Devletler'de Francis Wolle kese kâğıdı makinesini icat etti. – Louis Napoléon muhafazakârların desteğini toplayarak parlamentoyu lağvetti ve diktatörlüğünü ilan etti.
1853		– ABD Deniz Kuvvetleri Tuğamirali Matthew C. Perry, Japon başkenti Edo'yu gemileriyle topa tutmakla tehdit ederek, şehri ticarete açmalarını emretti. – Çar I. Nikolay, Osmanlı topraklarındaki Ortodoks Hıristiyanların haklarının korunması gerekçesiyle Osmanlı'ya savaş açtı. Kırım Harbi patlak verdi; Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer aldı. – Louis Napoléon, kendini İmparator III. Napoléon olarak ilan etti. Fransa, İkinci İmparatorluk adını aldı.
1854	İlk kitabın gördüğü beğeniden sonra ikinci kısmı olan *İlkgençlik*'i yazdı. Bu sırada patlak vermiş olan Kırım Savaşı'nda Eflak'a gönderildi, Sivastopol Kuşatması sırasında İngiliz, Fransız ve Osmanlı ordularına karşı savaştı.	– Londra'da, bugün Big Ben adıyla bilinen saat kulesinin yapımı tamamlandı. Şehirleşmede ve sanayileşmede yeni bir çağa girildi. – Balaklava Muharebesi yapıldı. Sivastopol Kuşatması sonucu şehir İngilizlerin eline geçti.
1855	Ordudan ayrıldı, bu sırada kardeşi Dmitri'nin hastalandığını öğrendi. Yazarken savaş tecrübelerinden faydalandığı *Sivastopol Serisi*'ni yayımladı.	– Chicago, Birleşik Devletler'deki en kapsamlı kanalizasyon sisteminin yapımına başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1856	Kardeşi Dmitri öldü.	– Çar I. Nikolay'ın ölümünden sonra II. Aleksandr İngiltere ve Fransa'yla ateşkes yaptı. Kırım Harbi'nde hezimete uğrayan Rusya'da şiddetli bir reform başladı. – Gustave Flaubert, *Madam Bovary*'yi yazdı. – Louis Pasteur, pastörizasyonu icat etti.
1857	Otobiyografik üçlemesinin son kitabı *Gençlik*'i yazdı.	– Aleksandr İvanov, yirmi yıl boyunca üzerinde çalıştığı "İsa'nın Halka Görünmesi" adlı başyapıtını tamamladı. Resim, Rus sanatında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. – Beş yıldır New York'ta yaşayan Giuseppe Garibaldi, İtalya'nın birleşmesini savunan İtalyan Ulusal Birliği'ni kurdu. – Hint Ayaklanması sonucu Britanya İmparatorluğu, yönetimi Doğu Hindistan Şirketi'nden devraldı.
1859	Yasnaya Polyana'da topraklarında çalışan *mujik*leri eğitmek için bir okul açtı ama okul başarısız oldu. Evli bir kadınla yaşadığı ilişkiden ilk oğlu Timothy dünyaya geldi. *Aile Mutluluğu*'nu yazdı.	– Süveyş Kanalı'nın yapımına başlandı. – Kuzey Pennsylvania'da Birleşik Devletler'deki ilk petrol kuyusu kazıldı. – Charles Darwin *Türlerin Kökeni*'ni yayımladı. – Charles Dickens *İki Şehrin Hikâyesi*'ni, İvan Gonçarov *Oblomov*'u yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1860	Temmuz ayında Avrupa seyahatine çıktı ve Dresden'den Marsilya'ya geçti. Bu seyahati sırasında gördüğü ağabeyi Nikolay, Dmitri gibi veremden öldü. Tolstoy, Marsilya, Nice, Floransa, Napoli, Roma, Paris, Londra ve Brüksel şehirlerine uğradıktan sonra Varşova üzerinden ülkesine geri döndü. Bu sırada *Çocukluk* kitabı İngilizceye çevrilmiş ve Tolstoy dünyaca ünlü bir yazar olmuştu.	– Rus entelektüellerinden, Batı'da "popülizm" adıyla bilinen *narodnichestvo* akımını benimseyenler oldu. – Britanya'da Yahudilere oy hakkı tanındı.
1861		– II. Aleksandr serfliği feshetti. – Abraham Lincoln, ABD Başkanı oldu. Dolaylı ya da dolaysız olarak köleliğe dokunmayacağını söylese de güney eyaletler ayrılıkçı bir siyaset izlediler. Bunun sonucu olarak 1865'e kadar sürecek iç savaş başladı.
1862	Otuz dört yaşındaki Tolstoy, on yedi yaşındaki Sofya Andreyevna Behrs ile evlendi.	– Alman devletlerinin en büyüğü olan Prusya'da Otto von Bismarck başbakan olarak atandıktan sonra meclisi dağıttı ve kralın yetkisinin üstünde bir güç tanımadığını açıkladı. – Victor Hugo *Sefiller*'i yayımladı. Kitap on cilt halinde yayımlandı, Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da çok satan bir kitap oldu. İvan Turgenyev *Babalar ve Oğullar*'ı yazdı. – St. Petersburg ve Moskova'da konservatuarlar açıldı. – Birleşik Devletler'de ilk banknot basıldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1863	Sofya'yla evliliğinden olan ilk oğlu Sergey Lvoviç Tolstoy doğdu. Kısa romanı *Kazaklar*'ı yazdı. *Savaş ve Barış*'ı yazmaya başladı.	– Başkan Lincoln Özgürlük Bildirgesi'ni kanun haline getirdi. – İç savaş yüzünden pamuğa ulaşımı kopan Rusya, ordularını pamuk yetiştirilmeye müsait toprakların olduğu Orta Asya'ya gönderdi. – Polonya'da Ocak Ayaklanması oldu. – Londra metrosunun ilk kısmı halka açıldı. – Hollanda yönetimindeki Endonezya'da kölelik sona erdi.
1864	Kızı Tatyana "Tanya" Lvovna dünyaya geldi.	– Fyodor Dostoyevski *Yeraltından Notlar*'ı yazdı.
1865		– ABD'de iç savaş, General Robert E. Lee ve subaylarının kılıçlarını teslim etmesiyle sona erdi. Başkan Lincoln suikaste uğradı. – Rusya, Taşkent'i işgal etti.
1866	İkinci oğlu İlya Lvoviç dünyaya geldi.	– Bir Rus öğrenci Çar II. Aleksandr'a suikast girişiminde bulundu. Devlet tüm öğrencilere karşı baskıcı bir politika uygulamaya başladı; Eğitim Bakanlığı üniversitelerin kontrolünü üstlenerek sıkı yönetime başladı. – İlk okyanuslararası telgraf başarıyla çekildi. – Fyodor Dostoyevski *Suç ve Ceza*'yı yazdı.
1867	*Savaş ve Barış*'ın ilk iki kısmı *1805 Yılı* adıyla kitap halinde yayımlandı.	– Çar II. Aleksandr, Alaska'yı Birleşik Devletler'e sattı. – Jesse James'in çetesi Savannah, Missouri'de bir banka soygunu yaptı, bir kişiyi öldürdü. – İsveç'te Alfred Nobel dinamiti keşfetti. – Viyana'da Johann Strauss'un "Güzel Mavi Tuna" eseri ilk defa seslendirildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1868		– Küba ve İspanya arasında On Yıl Savaşları başladı.
1869	*Savaş ve Barış* altıncı ve son cildiyle birlikte tamamlandı. Bu yıl Sofya'dan Leo adında üçüncü bir oğlu oldu.	– Akdeniz'le Kızıldeniz'i bağlayan Süveyş Kanalı açıldı. – Dostoyevski *Budala*'yı, Flaubert *Duygusal Eğitim*'i yazdı.
1870		– Fransa-Prusya Savaşı sonucu Almanya, arkasından İtalya birleşti.
1871	İkinci kızı Marya, bu yıl dünyaya geldi.	– Bessemer ve Thomas Çeliği'nin icadıyla İkinci Sanayi Devrimi başladı. – Fransız güçleri Paris Komünü'ne girdi ve sayıları 30 bini bulan "komüncü" ve Paris vatandaşını idam etti. – Henry Morton Stanley, Tanganika Gölü kıyılarında Dr. David Livingstone'u buldu.
1872	Bu yıl doğan dördüncü oğlu Pyotr "Petra", on sekiz aylıkken öldü.	– Dostoyevski *Cinler*'i yazdı.
1873	*Anna Karenina*'yı yazmaya başladı.	– Rus devleti İsviçre'ye gönderdiği öğrencilerini geri çağırdı. Geri dönen öğrenciler, toplumda devrim yaratacağını düşündükleri Narodnik (Halkın Dostları) hareketini kurdular. – Ressam İlya Repin, "Volga'da Sal Çekicileri"ni tamamladı.
1874	Beşinci oğlu Nikolay haziran ayında dünyaya geldi, fakat ertesi sene öldü.	– *Société anonyme coopérative des artistes peintres, sculpteurs et graveurs* ya da bugün bildiğimiz adıyla Empresyonistler, fotoğrafçı Nadar'ın stüdyosunda ilk sergilerini düzenlediler. – Doğu Hindistan Şirketi lağvedildi. – Modest Musorgski'nin operası "Boris Godunov" ilk kez St. Petersburg'da sahnelendi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1875	Üçüncü kızı Varvara prematüre olarak doğdu, fazla yaşamadı.	– Kanada'da ampul icat edildi. Thomas Edison patentini satın aldı.
1876		– Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki ayaklanma Bulgaristan'a sıçradı. Abdülaziz Genç Osmanlılarca tahttan indirildi. Yerine geçen V. Murat'ın akli dengesi bozulunca, Mithat Paşa'ya Kanun-i Esasî'yi ilan edeceğini taahhüt eden II. Abdülhamit tahta geçti. – Kraliçe Victoria, Hindistan İmparatoriçesi oldu. – Richard Wagner'in "Nibelung Yüzüğü" oyunu ilk defa eksiksiz sahnelendi.
1877	Altıncı oğlu Andrey dünyaya geldi. *Anna Karenina*'yı tamamladı.	– Thomas Edison gramofonu icat etti. – Rus ordusu, İstanbul'a doğru ilerlemeye başladı.
1878	Elli yaşındaki Tolstoy büyük bir bunalım geçirdikten sonra Hıristiyanlığı benimsedi.	– 93 Harbi'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Ayestefanos Antlaşması imzalandı. Avrupa devletleriyle imzalanan Berlin Antlaşması'yla Sırbistan, Karadağ ve Romanya imtiyazlı vilayet haline getirildi. Bulgaristan prensliği kuruldu.
1879	Yedinci oğlu Mihail dünyaya geldi.	– St. Petersburg'da sanayi işçileri ilk büyük grevi düzenledi.
1880	Tolstoyculuğun temel taşlarından olan *İtirafım*'ı kaleme aldı. Bu kitaptan sonra devlete ve kiliseye ağır eleştirilerde bulunacağı kitaplar yazmaya başladı. *İtirafım* dört yıl sonra yasaklanacaktı.	– II. Aleksandr'a gerçekleştirilen bir diğer suikast teşebbüsü yine başarısız oldu. Radikaller çarın sarayındaki yemek odasını havaya uçurdu, on bir kişi öldü, elli altı kişi yaralandı. Çar yemeğe geç kalmıştı. Polis, Narodnaya Volya (Halkın İradesi) örgütünün pek çok üyesini tutukladı. – Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*'i yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1881	Sekizinci oğlu Aleksis dünyaya geldi.	– Çar II. Aleksandr, Narodnaya Volya mensubu Grinevistski isimli bir öğrencinin bombalı suikasti sonucu öldü. Oğlu ve halefi III. Aleksandr şiddet yanlısı olmayan siyasi eylemcilerle teröristleri bir tuttu, liberal fikirleri savunan yazarları ve yayınevlerini ağır baskıya aldı. – İlk elektrik santralı Godalming, İngiltere'de kuruldu.
1882		– Mısır İngilizler tarafından işgal edildi. – III. Aleksandr, Yahudilerin İsa'yı öldürdüğüne inanıyordu. Rusya İmparatorluğu'nda Yahudileri hedef alan pogromlar başladı. Moskova'dan kovulan Yahudiler, imparatorluktan kaçtılar.
1883	Tolstoy, zengin subay Vladimir Çertkov'la tanıştı. Sonya, kocasının günlüklerini okuma hakkı için bu adamla uzun süre mücadele edecekti.	– Karakatau Yanardağı'nda modern tarihin en büyük patlamalarından biri gerçekleşti. – Robert Louis Stevenson, *Define Adası*'nı yazdı. – Osmanlı sultanı II. Abdülhamit eski sadrazamı Mithat Paşa'yı muhafızlarına boğdurttu. – Karl Marx öldü; John Maynard Keynes ve Benito Mussolini doğdular. – İstanbul'dan Bağdat'a uzanan Şark Ekspresi demiryolu açıldı.
1884	Dördüncü kızı Aleksandra "Saşa" Lvovna doğdu.	– Berlin Batı Afrika Konferansı'yla Afrika'da "sözlü işgal" dönemi başladı.
1885		– Belçika kralı II. Léopold, Kongo Bağımsız Devleti'ni özel mülkü olarak ilan etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1886	Oğlu Aleksis beş yaşında öldü. *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü yazdı.	– Özgürlük Anıtı inşa edildi. – Burma, Kraliçe Victoria'ya doğum günü hediyesi olarak armağan edildi. – Stevenson, *Dr. Jekyll ve Bay Hyde'ın Tuhaf Hikâyesi*'ni yazdı. – Karl Benz ilk ticari otomobili sattı; Coca-Cola formülü geliştirildi.
1887		– Sir Arthur Conan Doyle'un ilk Sherlock Holmes öyküsü *Kızıl Dosya* yayımlandı.
1888	Son oğlu İvan "Vaniçka" dünyaya geldi.	– Alman imparatoru öldükten sonra tahta geçen III. Friedrich doksan dokuz gün hüküm sürdükten sonra gırtlak kanserinden öldü. Kraliçe Victoria'nın liberal fikirli kızı Vicky'nin oğlu II. Wilhelm imparator oldu. – Londra'da zehirli üzümden ölen beş hayat kadını karınları deşilmiş halde bulundu. Cinayetler Karındeşen Jack'e atfedildi. – Brezilya monarşiye karşı ayaklandı, cumhuriyete geçti.
1889	*Kroyçer Sonat*'ı yazdı.	– Paris'te Eyfel Kulesi açıldı. – Vincent Van Gogh, "Yıldızlı Gece" resmini yaptı.
1890		– Halkın desteğini almak isteyen II. Wilhelm, Bismarck'ın anti-sosyalist kanunlarını onaylamadı. Bismarck görevinden istifa etti. – İtalya, Eritre'yi topraklarına kattı. – Kumkapı'da Ermenilerin ayaklanmasını devlet kanla bastırdı. – Vincent Van Gogh intihar etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1891	Altmış üç yaşındaki Tolstoy, tüm varlığını toprağında çalışan köylülere bırakacağını ilan etti. Ailesinin itirazları üzerine bu fikrinden vazgeçti.	– Jön Türkler Cenevre'de toplanarak Abdülhamit'in saltanatının sonunu getirecek bir milliyetçi hareketin tohumlarını attı.
1892		– Rusya'nın yönetimindeki Polonya'da ayaklanan işçilere saldıran yetkililer, kırk altı kişinin ölümüne sebep oldu. – Parmak izi alma uygulaması ilk kez gerçekleştirildi. – Çaykovski'nin "Fındıkkıran Balesi" ilk kez sahnelendi. – George ve Weedon Grossmith, *Önemsiz Bir Adamın Günlüğü*'nü yazdılar.
1893		– Yeni Zelanda kadınlara oy hakkı tanıyan ilk ülke oldu.
1894		– III. Aleksandr böbrek hastalığından öldü. En büyük oğlu II. Nikolay 26 yaşında çar oldu. Taç giyme töreninden birkaç gün sonra halka armağanlar verilirken izdiham sonucu yaklaşık bin kişi hayatını kaybetti.
1895	En küçük oğlu İvan öldü. "Efendi ile Uşağı"nı yazdı ve *Diriliş* üzerine çalışmaya başladı.	– Oscar Wilde mahkeme karşısına çıktı, oyunu *Ciddi Olmanın Önemi* ilk defa sahnelendi. – Joseph Breuer ve Sigmund Freud'un kitabı *Histeri Üzerine Çalışmalar* ile psikanaliz devri başladı. – Almanya'da Wilhelm Röntgen, röntgen ışınını buldu.
1896	*Hacı Murat*'ı yazmaya başladı. 1904'te tamamlanan kitap ancak ölümünden sonra yayımlanacaktı.	– İstanbul'da Ermeni milliyetçiler Osmanlı Bankası'na saldırdı. Yetkililer şiddetle karşılık verdi ve üç bin Ermeni öldürüldü. – Sudan'da artan Fransız etkisinden rahatsız olan Britanya, Horatio Kitchener'i ordularının başında Sudan'a gönderdi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1897		– Dreyfus Olayı'nda gerçek casus bulunmasına rağmen, Fransız Ordusu olayı örtbas etti ve Dreyfus'u serbest bırakmadı. – Macar gazeteci Theodor Herzl, Dreyfus Olayı'yla bağlantılı anti-semitizmden rahatsız olarak Basel'de ilk Siyonist Kongresi'ni topladı.
1898		– Romancı Émile Zola, Genelkurmay Başkanı ve yüksek rütbeli subayları Dreyfus Olayı'ndaki yaklaşımından ötürü kınayan "J'accuse...!" (Suçluyorum...!) başlıklı yazısını kaleme aldı. İftirayla suçlanan Zola, İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. – H.G. Wells, *Dünyaların Savaşı*'nı yayımladı.
1899	Kiliseye ağır eleştirilerde bulunduğu üçüncü ve son büyük romanı *Diriliş* yayımlandı.	– Rudyad Kipling, "Sırtlan Beyaz Adam'ın Yükünü" şiirini yazdı. – İngilizler, altın bulma umuduyla Boer'a geldi ve altın madenleri İngilizlerin eline geçti. İki Boer cumhuriyetini İngiliz topraklarına katmak isteyen koloni liderlerine, Boer savaş açtı ve II. Boer Savaşı başladı. – Çar II. Nikola'nın özerk Finlandiya'da baskısını artırmasıyla, Finlandiya'da Rusya'ya karşı direniş başladı. – Alfred Dreyfus beraat etti.
1900		– Joseph Conrad *Lord Jim*'i, L. Frank Baum *Muhteşem Oz Büyücüsü*'nü yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1901	*Diriliş* romanı ve Tolstoy, Rus Ortodoks Kilisesi tarafından aforoz edildi. Kırım'a dinlenmeye gitti, Gorki ve Çehov ile tanıştı.	– Kraliçe Victoria öldü. – Thomas Mann'ın ilk romanı *Buddenbrooklar*, Berlin'de yayımlandı. – İlk Nobel Edebiyat Ödülü, Fransız şair Sully Prudhomme'a verildi.
1902		– II. Boer Savaşı sona erdi. – Joseph Conrad, *Karanlığın Yüreği*'ni yazdı.
1903		– Wright Kardeşler, tek kanatlı ve buhar motorlu ilk pervaneli uçuşu gerçekleştirdi. – Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin dağılmasıyla Bolşevik ve Menşevik grupları kuruldu. – Jack London, *Vahşetin Çağrısı*'nı kaleme aldı.
1904		– İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması imzalandı. – Panama Kanalı'nın yapımına başlandı. – Anton Çehov'un son oyunu "Vişne Bahçesi", Moskova Sanat Tiyatrosu'nda Konstantin Stanislavski yönetmenliğinde sahnelendi.
1905		– Rusya'da yıl boyunca devam eden ayaklanmalar, hükümetin isteğiyle Kışlık Saray'a yürüyen kalabalığa ateş edilmesiyle büyüdü. İki yüz ila bin kişinin öldürüldüğü güne Kanlı Pazar adı verildi. Çar sonunda geri adım atmak ve ülkenin ilk demokratik meclisi olan Duma'nın kurulmasına izin vermek zorunda kaldı. – Albert Einstein, özel görelilik kuramını yayımladı. – Aralarında Henri Matisse'in de bulunduğu Fovist sanatçılar, Paris'te Salon d'Automne'da ilk kez sergi düzenlediler.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1906		– San Fransisco, California'da yaşanan depremde üç bin kişi, Valparaíso, Şili'de yirmi bin kişi öldü. – Burjuva ve soylularla ittifak kurup varlıklı bir köylü tabakası yaratmak isteyen Pyotr Stolypin, köylülere topraklarında özel işletme kurma hakkı tanıyan bir tarım reformu kararnamesi yazdı. – Maksim Gorki, Bolşeviklere bağış toplama amacıyla metresi aktris Maria Andreyeva ile birlikte Birleşik Devletler'i ziyaret etti. – Upton Sinclair, *Chicago Mezbahaları* romanını yazdı.
1907	On yıl önce sürgüne gönderilmiş Çertkov'un dönüşüyle Tolstoy'la arkadaşlıkları kaldığı yerden devam etti. Tolstoy, Çertkov'a kitaplarında editörlük hakkı vermeye başladı.	
1908	Yazdığı vasiyetinde tüm telif haklarından feragat etti. Sekseninci yaş gününü, tüm Rusya bayram havasında kutladı.	– Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki merkez komitesinin organize ettiği Jön Türk devrimi yapıldı. – E.M. Forster, *Manzaralı Bir Oda*'yı yazdı.
1909	Çertkov, Tolstoy'un karısı Sonya'dan habersiz bir vasiyet kaleme aldı; bu vasiyet Tolstoy'un günlüklerinin ve eserlerinin telif hakkını Çertkov'a devretmekteydi.	– Louis Bleriot, uçakla Manş Denizi'ni geçen ilk kişi oldu. – Jack London, *Martin Eden*'i kaleme aldı. – Sergey Prokudin-Gorski, Çar II. Nikola'dan aldığı özel izin ve karanlık odalı bir otomobille imparatorluğun her yerine ulaşarak renkli fotoğraflar çekmeye başladı. – Léon Bakst, "Cleopatra" balesinden itibaren Sergey Diaghilev'in Ballets Ruses kumpanyası için dekor resimleri yapmaya başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1910	*Her İyilik Ondan Gelir* oyununu yazdı. Karısından uzaklaşmak ve yeni bir hayata başlamak isteyen Tolstoy, 28 Ekim'de yola çıktığı Yasnaya Polyana'dan ancak Astapovo'ya kadar gidebildi. Burada zatürreye yakalandı ve 20 Kasım günü öldü.	– Birleşik Krallık'ta V. George tahta geçti. – Boris Pasternak, Moskova Konservatuarı'ndan ayrıldı.

ÖNSÖZ

TOLSTOY'DA KOŞUTLUKLAR

VİKTOR ŞKLOVSKİ

Bir nesneden sanatsal bir gerçek yaratmamız için, onu hayatın gerçeklerinin pençelerinden kurtarmamız gerekir. Bunu yapmak için de, Korkunç İvan'ın adamlarını tetikte kalmaları için "silkelemesi" gibi, o nesneyi de güzelce "silkelemek" gerekir. Alışılmış çağrışımlardan çıkarmamız ve ateşteki bir odun gibi çevirmemiz gerekir. Sanatçı her zaman nesnelerin başkaldırmasının fitilini ateşleyen kişidir. Şairlerin elinde nesneler kazan kaldırır, eski isimlerinin zincirinden kurtulurlar; kazandıkları yeni isimlerle yeni bir veçhe de edinirler. Şair imgelere başvurur; mecaza, benzetmeye. Ateşe bir kızıl çiçek diye hitap eder, eski isimlerden yeni sıfatlar türetir. Hatta Baudelaire gibi bir cesedin bacaklarını bir kadın misali, okşanmak için davetkârca kaldırdığını bile söyler. Bu şekilde şair bir "anlam kayması" yaratır. Bir fikri normalde bulunduğu anlamından çıkarır ve bir kelimenin (mecazın) yardımıyla onu yeni bir anlama oturtur. Nesneyi yeni bir ortama yerleştirmenin getirdiği yenilik çarpıcıdır. Yeni sözcük nesneye yeni bir giysi gibi oturur. Bir nesneyi elle tutulur, sanatın malzemesine dönüşebilir bir şey haline getirmenin bir yolu budur. Bir diğer yöntem de "merdivenimsi bir yapı" kurmaktır: yansıtmalar ve yan yana yerleştirmeler yoluyla bir nesne ikiye ayrılır. Bu neredeyse evrensel bir yöntemdir. Pek

çok üslupsal yöntem buradan türemiştir, özellikle de koşutluk. (...)

Lev Tolstoy, bir musiki bestesi kadar şekle dayalı olduğu söylenebilecek eserlerinde bir şeyi "tuhaflaştırma" (yani ona normalde kullanılan sözcükle hitap etmemek) ve "merdivenimsi bir yapı" kurma yollarına gitmiştir.

Tolstoy'un "tuhaflaştırma"sı üzerine epey bir yazma şansım oldu. Bunun türevleri de o nesneye yakınlaşmak, resimdeki belli bir detaya odaklanmak ve orantılarıyla oynamaktı. Dolayısıyla bir savaş sahnesinde Tolstoy ıslak, çiğnemekte olan bir ağız motifine takılır. Bu şekilde ayrıntılara dikkat çekilerek okur farklı bir bağlama taşınır. Tolstoy hakkında yazdığı olağanüstü kitapta Konstantin Leontiev bu yöntemi kavrayamamıştır. Ancak Tolstoy'un en sık başvurduğu yöntem, bir nesneyi tanımayı reddetmesi, sanki ilk defa görüyormuş gibi davranmasıdır. Dolayısıyla bir sahne "boyalı bir karton", ayindeki ekmek bir "çörek"tir. Dolayısıyla Hıristiyanların tanrılarını yediğine vurgu yapılmış olur.

Tolstoy'un bu yöntemini Fransız edebiyatına, Voltaire'in *Safoğlan*'ına ya da Chateaubriand'ın vahşisinin Fransız sarayındaki hayatı betimlediği sahnelere bağlamak mümkündür. Bununla birlikte Tolstoy, Wagner'in eserlerini de "tuhaflaştırmış", onları tıpkı Fransız "vahşi"si gibi yerleşik çağrışımları olmayan kurnaz bir köylünün gözünden anlatmıştır. Benzer bir şekilde bir köylünün gözünden bir kentin anlatılması, antik Yunan romanında da karşımıza çıkar (bkz. Veselovski).

Diğer "merdivenimsi yapı"nın kullanım alanı çok daha ilginçtir. Tolstoy'un kendine ait poetikasını yaratma sürecinde bu yöntemden nasıl faydalandığını özetlemeye bile çalışmayacak, sadece birkaç örnek vermekle yetineceğim. Genç Tolstoy koşutlukları naifçe kullanıyordu. Bu yüzden ölüm temasını genişletmek için üç motifi, yani bir hanımın, bir serfin ve bir ağacın ölümlerini yan yana kullanmayı gerekli görüyordu. Burada "Üç Ölüm" öyküsünden söz ediyorum. Öykünün çeşitli parçaları "amaç"sal olarak birbirine bağlıdır: serf, hanımefendinin arabacısıdır; ağacı da serfe tabut yapmak için keserler.

"Holstomer" öyküsünde at ve insan arasındaki koşutluk şöyle kurulur: "Serpuhovski'nin cansız bedeni bu âlemde yürüdükten, yiyerek ve içerek karnını doyurduktan çok sonra toprağa gömülmüştü. Ne derisi, ne kemikleri, ne de etinin kimseye faydası oldu." Buradaki bağlantı, Serpuhovski'nin bir zamanlar atın sahibi olmasıdır. "İki Süvari"de de hikâyenin başlığında kurulan koşutluk tüm olayları etkiler: aşk ilişkilerini, kart oyunlarını, dostlukları, vs.

Koşutluğun iki ucunu, kahramanların arasındaki akrabalık belirler.

Tolstoy'un zanaatını Maupassant'ınkiyle karşılaştırdığımız takdirde, Fransız ustanın koşutluğun ikinci ucunu metin dışında bıraktığını görürüz. Bir Maupassant öyküsünde bu unsurun –ister geleneksel bir öykü kurgusu, ister sıradan Fransız burjuva bakışı olsun– genellikle üstü kapalıdır. Maupassant birçok öyküsünde bir köylünün ölümünü anlatır; bunu muazzam bir yalınlıkla yapsa da "tuhaflaştırmayı" başarır: bir şehirlinin ölümünün anlatılması öyküde bir tezat oluştursa da, betimlemenin kendisi öyküde yer almaz.

Bu anlamda Tolstoy'un Maupassant'dan daha inceliksiz olduğu söylenebilir; örneğin "Aydınlanmanın Meyveleri" oyununda yaptığı mutfak ile salon arasındaki tezat gibi açık bir koşutluk kurması gerekir. Bu durum, Fransız edebî geleneğinin çok daha yaygın olmasıyla açıklanabilir. Fransız okur, klasik kanonun ne şekilde ihlal edildiğini çok daha iyi fark eder; koşutlukları da bu normları tam gözünde canlandıramayan Rus okurdan daha iyi kurar.

Edebî gelenekten bahsederken bir yazarın diğerinden ödünç almasını kastetmediğimi de sözü geçmişken belirteyim. Nasıl bir mucidin geleneği, o dönemde var olan teknik kaynakların bir toplamıysa, yazarın geleneği de elinde bulunan edebî normlardan ibarettir.

Çeşitli kahramanların ya da iki karakter grubunun yan yana getirilmesi, Tolstoy'un romanlarında karşımıza çıkan incelikli koşutluk örnekleridir. Örneğin *Savaş ve Barış*'ta şu dizilimi okur kolaylıkla fark edebilir: Napoléon ile Kutuzov, Piyer Bezuhov ile Andrey Bolkonski; Nikolay Rostov da her iki grubun ortak üyesidir. *Anna Kare-*

nina'da da Anna-Vronsky gruplandırmasının karşısında Levin-Kitty grubu bulunur. Onların ortak varoluşunun "sebebi" de akrabalıktır. Tolstoy'da ve muhtemelen genel olarak romancılarda başlıca sebep bu gibidir. Tolstoy bir mektubunda "yaşlı" Bolkonski'yi parlak bir genç adamın (Andrey) babası yaptığını söylemiştir: "Çünkü bir romanda bir karakterin başkalarıyla akraba olmaması acayip oluyor." İngiliz romancıların çokça başvurduğu, aynı kahramanın farklı konfigürasyonlarda görüldüğü yöntemi Tolstoy neredeyse hiç kullanmaz; hatta sadece Petruşka-Napoléon sahnelerinde kullanmıştır ki, orada da bunu "tuhaflaştırma" amacıyla yapmıştır.

Anna Karenina'da yan yana getirilen gruplar arasındaki asıl bağlantı öyle belirsizdir ki, bu bağın yalnız sanatsal bir gereksinim nedeniyle kurulmuş olduğu söylenebilir.

Ancak Tolstoy'un akrabalığı ele alış biçimi oldukça ilginçtir; bir "koşutluk"tansa "merdivenimsi bir yapı" kurmaya çalışır. Rostov ailesinde ikisi erkek biri kız üç kardeş vardır. Hepsi tek bir tiplemenin farklı yüzlerini yansıtır gibilerdir. Tolstoy, örneğin Petya'nın ölümünden önceki bölümde yaptığı gibi bu karakterleri birbiriyle kıyaslar. Nikolay Rostov, Nataşa'nın basit, "kaba" bir hali gibidir. Aynı şekilde Stiva Oblonski de Anna Karenina'nın ruhsal karakterinin bir yanını açığa vurur. Stiva'nın tonlamasıyla söylediği sözler, ikisinin çocukluklarında paylaştıkları evi bize hatırlatır. Stiva kardeşi olmaktan bir adım uzaklıktadır. Burada karakterler arasındaki bağ, akrabalıktan kaynaklanmaz. Gördüğümüz gibi, Tolstoy birbirinden bağımsız olarak yarattığı karakterler arasında akrabalık kurmaktan geri durmuyordu. Bu merdiveni kurmak içinse akrabalık gerekmekteydi. Akrabaların edebiyatta resmedilişini belirleyen geleneğin karakterler arasında bir benzerlik gerektirmediğiniyse, biri asil biri kötü iki kardeşin anlatıldığı geleneksel konuyla ispatlayabiliriz.

Sanatta her zaman olduğu gibi burada da tüm bu saydıklarımız, sanatın yapaylığından kaynaklanır.

Çeviren EMRAH SERDAN

Sahte Para Kuponu

(Фальшивый Купон)

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Sarsılmaz dürüstlüğüyle iftihar eden, özgür düşünceli, batıl inançların bir kalıntısı telakki ettiği her türlü dinî tezahürden nefret eden, karamsar denecek kadar da liberal kişilikli Fyodor Mihayloviç Smokovnikov, Maliye Bakanlığı'nda Eyalet Kalem Başkanı olarak görev yaptığı dairesinden, canı iyice sıkkın bir halde dönmüştü evine. Çünkü Eyalet Valisi, Fyodor Mihayloviç'in dürüst davranmadığını ima eden pek ahmakça bir yazı göndermişti ona. Fyodor Mihayloviç buna çok içerlemiş ve anında keskin bir cevapla karşılığını vermişti.

Evde, olup biten her şey o gün ters geliyordu Fyodor Mihayloviç'e.

Saat 16.55'i gösteriyordu. Bu saate kadar öğle yemeğinin çoktan servis edilmesi gerekiyordu, ama yemek hâlâ hazırlanmamıştı. Fyodor Mihayloviç kapıyı çarpıp, odasına çekildi. Biri kapıyı çaldı ardından. İçinden "Kim bu cehennem olası," diyerek seslendi:

"Kim var orada?"

Fyodor Mihayloviç'in lise beşe giden on beş yaşındaki oğlu girdi odaya.

"Ne istiyorsun?"

"Ay başı geldi de."

"Öyle mi? Yani para istiyorsun?"

Babası her ay oğluna harçlık olarak üç ruble maaş veriyordu; öyle anlaşmışlardı. Fyodor Mihayloviç asık suratla cüzdanını aldı ve içinden iki buçuk ruble değerinde bir kupon[1] çıkardı, sonra gümüş bozuk paralardan elli kapik daha saydı. Oğlu sessizce duruyor, parayı almıyordu.

"Baba, bana gelecek aylığımı da şimdiden ver lütfen."

"Nedenmiş o?"

"Böyle olsun istemezdim, ama ödeyeceğime şeref sözü vererek bir arkadaşımdan borç para almıştım. Namuslu biri olarak başka türlü davranamam... üç rubleye daha ihtiyacım var, söz, artık fazlasını istemeyeceğim... ama sadece bunu... lütfen baba."

"Sana harçlık miktarının ne kadar olduğu söylenmişti..."

"Doğru baba, fakat sadece bir seferlik..."

"Üç ruble aylık alıyorsun ve bu sana az geliyor. Senin yaşındayken elli kapik bile almıyordum ben."

"Artık arkadaşlarımın hepsi benden fazla alıyorlar. Petrov ve İvanskiy elli ruble alıyorlar."

"Böyle davranmaya devam edersen, ileride düzenbazın biri olup çıkarsın. Söylemedi deme."

"Evet, iyi söylediniz. Kendinizi hiçbir zaman benim yerime koyarak düşünmediniz, sahtekâr olmak zorunda kalacağım anlaşılan. Bu da sizin için önemli değildir herhalde."

"Yıkıl karşımdan, terbiyesiz. Defol git."

Fyodor Mihayloviç yerinden fırlayıp oğlunun üzerine yürüdü.

---

1 Çarlık Rusyası'nda kâğıt para yerine geçen kuponlar da kullanıldı – ç.n.

"Defol. Senin gibileri kırbaçlamak gerek."

Çocuk hem korktu hem de öfkelendi, ama öfkesi korkusundan fazlaydı; başını eğip hızlı adımlarla kapıya doğru yürüdü. Fyodor Mihayloviç onu dövmek istememişti, ancak hiddetinden memnun halde sert sözlerle onu azarladı.

Hizmetçi gelip, yemeğin hazır olduğunu söylediğinde, Fyodor Mihayloviç ayağa kalktı ve "Nihayet, ama artık iştah mı kaldı insanda," diye söylenerek asık suratla sofraya gitti.

Masada onunla konuşmaya çalışan karısına, öfkeli, kısa, homurtulu yanıtlar verince, susmayı tercih etti. Çocuk da gözlerini tabağından ayırmadan suskun kaldı. Sessiz sedasız yemeklerini yiyip sofradan kalktılar.

Yemekten sonra liseli delikanlı odasına döndü. Cebindeki para kuponunu ve bozuklukları masanın üzerine attı, sonra üniformasını çıkarıp, ceketini giydi. Önce yıpranmış Latince gramer kitabını aldı; sonra kapıyı çengelledi ve masadaki paraları eliyle iterek içine tütün döktüğü çekmecedeki boş sigara tüplerinden birini doldurup, pamukla tıkayarak tüttürmeye başladı.

Gramer kitabı ve defterlerinin başında iki saat kadar bir şey anlamadan oturdu; sonra kalkıp, babasıyla aralarında geçenleri anımsayarak, odada topuklarını vura vura gezinmeye başladı. Babasının kırıcı sözlerini, en çok da öfkeli yüzünü, aynı anı yaşar gibi duyuyor ve görüyordu.

"Terbiyesiz. Kırbaç gerek." Aklına geldikçe, babasına kızgınlığı artıyordu. Sarf ettiği sözler aklından çıkmıyordu: "Görüyorum ki bu gidişle düzenbazın biri olup çıkacaksın. Bunu da bilesin."

"Tamam öyleyse, bir düzenbaz yetiştireceksin. Sana böylesi gerekli. Bir zamanlar kendisinin de genç olduğunu unutmuş. Ben ne suç işlemişim? Sadece tiyatroya gittim, param yoktu, Petya Gruşetskiy'den borç aldım. Bunun neresinde kötülük var? Başka biri olsaydı, üzülüp, nedenini sorgular-

dı, ama o sırf kendisini düşünüp azarladı. Kendisinin bir şeyi eksik olsa, bağırtısından yer yerinden oynar, bense düzenbaz olurum. Hayır, babam da olsa onu sevmiyorum. Bilmiyorum herkeste bu böyle mi, ama ben onu sevmiyorum."

Hizmetçi kadın kapıyı çaldı. Bir pusula getirmişti.

"Hemen yanıt bekliyorlarmış."

Pusulaya şöyle yazılmıştı:

> Benden borç aldığın altı rubleyi vermeni senden üç kez rica ettim, ama atlatıp duruyorsun. Namuslu insanlar böyle davranmazlar. Bu mektubu alır almaz hemen parayı göndermeni rica ediyorum. Acilen ihtiyacım var. Acaba anlayabiliyor musun?
>
> Borcunu ödeyip, ödememene bağlı olarak, seni yerecek ya da sayacak olan arkadaşın Gruşetskiy.

"Al işte sana. Pisliğin teki. Biraz bekleyemiyor. Bir daha deneyelim."

Mitya annesine gitti. Son ümidiydi bu. Annesi, hayır demeyi beceremeyen iyi bir kadındı ve yardım edebilirdi ona, lakin şu anda hasta yatan iki yaşındaki küçük oğlu Petya'nın telaşı vardı başında. Gelip gürültü yaptı diye Mitya'ya kızarak, o anda reddetti isteğini.

Mitya homurdanarak çıktı odadan. Üzülüp geri çağırdı oğlunu.

"Dur, Mitya," diye seslendi. "Şimdi yok, ama yarın veririm."

Ancak Mitya'nın babasına olan öfkesi daha da kabarmıştı.

"Bana şimdi lazımken, yarın ne işe yarar? Arkadaşıma gidiyorum, bilginiz olsun."

Kapıyı çarpıp, çıktı.

Cebindeki saate dokunurken, "Başka çare yok, saatin nereye rehin verileceğini o bilir," diye geçirdi içinden.

Mitya kuponla bozuk paraları masadan aldı, paltosunu giydi ve Mahin'e gitti.

II

Mitya ona derdini anlattığında, elindeki para kuponunu ve elli kapiği göstererek, dokuz rubleye daha ihtiyacı olduğunu söylediğinde, Mahin göz kırpıp: "Kardeş, o son yapılacak iş. Saati rehin vermek mümkün, ancak ondan daha iyi bir çözüm de var," dedi.

"Daha iyisi nedir ki?"

Mahin kuponu aldı ve, "Gayet basit," dedi. "2.50'nin önüne bir 1 eklersin, olur sana 12.50," dedi.

"Böyle yapmak mümkün mü?"

"Hem de nasıl, bin rublelik biletlerde bile mümkün. Böyle bir tane yutturdum ben."

"Nasıl olur?"

Mahin eline bir kalem aldı ve para kuponunu düzeltirken sordu: "Ee, ne diyorsun, yapıyor muyuz?"

"Bana çok iyi bir fikir gibi gelmedi."

"Ama, akıllıca."

Mahin bıyıklı bir lise öğrencisiydi. Kâğıt oynar, kadınlardan anlar ve her zaman parası olurdu. Teyzesinin yanında kalıyordu. Mitya, Mahin'in pek düzgün bir genç olmadığını biliyordu, ancak onunla olduğunda ister istemez uyardı ona. Mahin evdeydi ve tiyatroya gitmeye hazırlanıyordu: Küçük pis odası mis gibi sabun ve kolonya kokuyordu.

"Öyle ya," diye geçirdi içinden Mitya, babasının kızgın sözlerini anımsayarak: "Düzenbaz olacaksın diyordu. Al sana düzenbaz işte." Mahin'e baktı. Mahin sessizce ona bakıyordu gülümseyerek.

"Ee, yapıyor muyuz?"

"Tamam, yap."

Mahin dikkatlice bir "1"ekledi sayının önüne.

"Haydi, şimdi dükkâna gidelim. Şu köşedeki iyi. Fotoğraf malzemesi satıyorlar orada. Bunun resmini koymak için ba-

na da bir çerçeve gerek."

Cebinden iri gözlü, uzun saçlı ve bomba gibi göğüsleri olan bir kızın fotoğrafını çıkardı.

"Ne parça ama, değil mi?"

"Evet, öyle. Ama nasıl olacak bu iş..."

"Çok kolay. Gidelim."

Mahin giyindi ve evden çıktılar.

III

Liseliler girince, fotoğraf mağazasının giriş kapısına takılı çan şangırdadı; boş dükkânda satış eşyası düzülmüş raflara ve tezgâhlara konmuş vitrinlere bakınırlarken, arka kapıdan gelen orta güzellikte, güler yüzlü bir kadın tezgâha geçip, onlara ne istediklerini sordu.

"Güzel bir fotoğraf çerçevesi istiyoruz, madam."

"Ne kadarlık bir şey istiyorsunuz? Bunlar, elli kapik, bunlarsa biraz daha pahalı. Bu da yeni ve çok zarif bir ürün, bir yirmilik tutar," diye fiyatları söylerken, parmak boğumları şişkin, yarım eldivenli elleri hızlı ve ustalıklı şekilde, çeşitli çerçeveler bulunan raflarda geziyordu.

"Peki, onu alayım. Biraz indirmeniz mümkün mü? Bir ruble olsaydı."

Nazikçe, "Bizde pazarlık yapılmaz," dedi kadın.

"Ne yapalım, öyle olsun," diyerek para kuponunu tezgâha uzattı Mahin:

"Çerçeveyi ve paranın üstünü verin o zaman, ama lütfen biraz çabuk olun. Tiyatroya geç kalıyoruz da."

Kadın, "Merak etmeyin, geç kalmazsınız," diye yanıtlayıp, miyop gözleriyle kuponu gözden geçirmeye çalışırken Mahin:

"Bu çerçeve, fotoğrafa çok yakışacak, öyle değil mi?" dedi Mitya'ya dönerek.

Satıcı kadın, "Başka paranız yok mu?" diye sordu.

"Bundan başka paramız yok maalesef. Babam verdi, bozduralım diye."

"Yanınızda bir ruble yirmi kapiğiniz yok mu?"

"Elli kapik var. Ne yani, yoksa sizi sahte parayla aldattığımızı mı sanıyorsunuz?"

"Hayır, onu kastetmedim."

"Verin öyleyse geriye, başka yerde bozdururuz."

"Peki, ne kadar geri vereceğim size?"

"On birden biraz fazla galiba." Kadın parmaklarıyla hesaplayıp, çekmeceyi açtı ve on rublelik bir banknotla, bozuklukların içinden altı adet yirmi kapiklik ve iki adet beşlik madeni para çıkardı.

Mahin sakince parayı alırken, "Lütfen zahmet edip, sarar mısınız?" dedi.

"Hemen."

Sarıp, sicimle bağladı. Kapı arkalarından çanı çınlayarak kapanıp sokağa çıktıklarında, Mitya nihayet rahat bir nefes alabildi.

"İşte al bakalım on rubleni, şu ufaklıkları da ben alayım. Sonra veririm sana."

Mahin tiyatroya gitti. Mitya da Gruşetskiy'e gidip borcunu ödedi.

IV

Liselilerden bir saat sonra dükkânın sahibi eve geldi ve kasadaki hâsılatı saymaya koyuldu.

Kuponu görür görmez sahte olduğunu anlayıp karısına çıkışmaya başladı: "Ah be ahmak kadın, şu yaptığın işe bak! Ne demeye kupon kabul ediyorsun ki."

Kadıncağız şaşkın, kırgın ve ağlamaklı bir haldeydi, "Se-

nin de bunun gibi 12 rublelik kuponlar aldığını görmüştüm Jenya,"[2] dedi. "Sahtekârlık yapacakları aklımın köşesinden bile geçmedi ki; lise öğrencisiydiler, iyi görünüşlü, edepli gençlere benziyorlardı."

Kocası, "Edepliymiş, ahmak kadın," diye söylenerek kasayı sayarken, azarlamaya devam ediyordu. "Ben elbette kupon alıyorum, ama üzerinde ne yazdığını biliyorum ve görüyorum. Sense, sanırım şu yaşına rağmen sadece liselilerin yüzlerine bakmakla yetinmişsin."

Kadın buna dayanamadı ve o da öfkelendi.

"Sen kendin, kuşkusuz dört dörtlük birisin! Başkalarını suçlamayı da iyi bilirsin, ama gidip kumarda elli dört ruble kaybettiğinde bunun hiç önemi yoktur."

"O başka bir şey."

"Seninle konuşmak istemiyorum," dedi kadın ve odasına gidip anılara daldı. Ailesinin bu adamın seviyesini düşük bularak evlenmesine karşı çıktığını, onun ise nasıl evlenmekte ısrar ettiğini anımsadı; bebeği öldüğünde kocası bu felakete kayıtsız kalmıştı. O zaman, onun ölmesinin daha iyi olacağını düşünecek kadar nefret etmişti kocasından. Bunlar aklına gelince, duygularından dehşete düştü ve hazırlanıp alelacele dışarı çıktı. Kocası döndüğünde, kadın artık evde değildi. Onu beklemeden giyinip, bu akşam için onları davet etmiş olan tanıdıkları Fransızca öğretmenine gitmişti.

Polonya'da doğmuş bir Rus olan Fransızca öğretmeni evde önce tatlı kurabiyelerle bir hoş geldiniz çayı ikram etti, sonra da *vint*[3] oynamak üzere yan yana dizilmiş birkaç masanın etrafına oturdular.

Fotoğrafçılık malzemeleri satan Yevgeniy Mihayloviç'in karısı; ev sahibi, bir subay, müzik mağazası işleten beyden

2 Yevgeniy isminin kısaltılmış şekli – ç.n.

3 19. yüzyılda 52'lik desteyle, genellikle dört, ancak iki, üç, beş ve altı kişiyle de oynanabilen bir iskambil oyunu –ç.n.

dul kalmış yaşlı, ağır işiten, aynı zamanda usta ve hevesli bir oyuncu olan perukalı bayanla birlikte oyuna oturdu. Fotoğrafçının hanımına iyi kâğıtlar geliyordu. İki kez koz söyledi. Yanında üzüm ve armut dolu küçük bir tabak duran kadının keyfine diyecek yoktu.

Ev sahibesi, "Yevgeniy Mihayloviç niye gelmiyor?" diye sordu yan masadan. "Onu beşinci yazmıştık."

"Hesaplara dalmıştır muhakkak, bu ara erzak ve odun teminiyle meşgul," diye yanıtlarken Yevgeniy Mihayloviç'in karısı, kocasıyla aralarında geçen olayı anımsayarak yüzü asılmış ve öfkeden yarım eldivenli elleri titremişti.

"Onu andık, geldi işte," dedi ev sahibesi, içeriye girmekte olan Yevgeniy Mihayloviç'e dönerek: "Nerede kaldınız?"

"Bir sürü iş çıktı," diye neşe dolu bir sesle yanıtladı Yevgeniy Mihayloviç ellerini ovuşturarak. Ve şaşkınlığına bakmadan karısına yaklaşıp, "Kupondan kurtuldum, haberin olsun," dedi.

"A sahi mi?"

"Evet, köylünün birinden odun aldım onunla."

Yevgeniy Mihayloviç hemen, karısının vicdansız liseliler tarafından nasıl dolandırıldığını anlatmaya başladı büyük bir öfkeyle; arada karısı da eklemeler yapıyordu öyküye.

Masaya oturduğunda, sıra ona gelip kâğıtları karıştırırken, "Ee, artık işimize bakabiliriz," dedi.

VI

Yevgeniy Mihayloviç kuponu gerçekten İvan Mirinov adlı bir köylüye verip, karşılığında odun almıştı.

İvan Mirinov, depolardan topladığı bir sajen[4] odunu ma-

4 1918'de metre kabul edilene kadar Rusya'da kullanılan uzunluk ölçüsü; kabaca kulaç. Tam olarak 2,134 metre – ç.n.

hallelere götürüyor ve onları öyle bir yerleştiriyordu ki, bir sajenden beş çeyrek çıkarıp, her bir çeyreği odun pazarındaki fiyatına satarak kâr ediyordu. İvan Mirinov bu talihsiz günün sabahı erkenden, odunların sekizde birini götürüp hemen satınca, bir o kadar daha yükledi satılır ümidiyle, lakin akşama kadar dolandıysa da müşteri bulmak için, alan çıkmadı. Köylülerin her zamanki hilesine vakıf olup, odunların doğruca köyden gelmediğini bilen, tecrübeli kent sakinleri çıktı karşısına hep. Karnı çok acıkmış, kaba kumaştan eski püskü kısa gocuğu içinde buz kesmişti; akşama doğru ayaz eksi 20 dereceyi bulmuş, kasaba götürüp satmaya karar verdiği için hiç acımadığı atının da adım atacak mecali kalmamıştı. Tam zararına bile olsa odundan kurtulmaya hazır olduğu bir sırada, tütün almış eve dönmekte olan Yevgeniy Mihayloviç'le karşılaştı İvan Mirinov.

"Alın beyim, ucuza vereceğim. Atım da yürüyemiyor artık."

"Nereden aldın?"

"Biz köydeniz beyim. Kendi odunlarımız, güzel, kuru odunlar."

"Biz sizi biliriz. Ee, kaça veriyorsun?"

İvan Mirinov önce yüksek fiyat söyledi, sonra indirdi, nihayet aldığı fiyata verdi odunları.

"Sırf sizin hatırınız için beyim, eviniz de yakınmış zaten," dedi.

Yevgeniy Mihayloviç, kuponu verme düşüncesiyle sevinerek, daha fazla pazarlık yapmadı. İvan Mirinov arabanın okunu çekerek odunları avluya getirdi ve ambara kendisi indirdi. Kapıcı yoktu. İvan Mirinov önce kuponu almak istemedi, ama saygın bir beyefendi gibi görünen Yevgeniy Mihayloviç, onu kuponu almaya ikna etti.

İvan Mirinov, arka kapı sundurmasından hizmetçi kızın odasına istavroz çıkararak girdikten sonra, sakallarındaki sivri buz parçacıklarını eritti ve kısa gocuğunun iç cebinden

çıkardığı deri keseden sekiz ruble elli kapik alıp para üstünü verdi. Kuponu da bir kâğıda sarıp kesesine koydu.

Beyefendiye minnetle teşekkür ettikten sonra, boş arabayı meyhaneye sürdü. Güçlükle adım atabilen, soğuktan buz kesmiş, ölümcül durumdaki hayvancağıza artık kamçının ucuyla değil kabzasıyla vuruyordu.

İvan Mirinov meyhanede kendine sekiz kapiklik şarapla çay söyleyip terleyene kadar ısındıktan sonra, tam anlamıyla keyfi yerine gelince masasında oturan kapıcıyla sohbete daldı. Sohbet derinleşti ve kendinden bahsetmeye başladı. Kente 12 kilometre mesafedeki Vasilyevskiy köyünden olduğunu, babası ve kardeşlerinden ayrı, eşiyle ve büyük olanı ortaokula gittiği için henüz hiç yardımı dokunmayan iki çocuğuyla birlikte yaşadığını anlattı. Kirada oturuyordu, yarın at pazarına gidip iş göremeyecek kadar yaşlanmış atını satmak, uygununu bulursa başka at almak niyetindeydi. Şu anda ise yarısı kupon olmak üzere 24 rublesi olduğunu söyledi. Kuponu çıkarıp, kapıcıya gösterdi. Kapıcı okuma yazma bilmiyordu, ancak böyle paraları kiracılar için bozdurduğunu, bunların genellikle iyi, ama bazen de sahte çıktıklarını, en iyisi burada ödeyip, kontrol ettirmesini salık verdi. İvan Mirinov kuponu garsona verdi ve üstünü getirmesini söyledi; garson paranın üstünü getirmedi, ama tombul elinde kuponu tutan, kel kafalı bir görevli geldi.

"Paranız işe yaramaz," dedi geri vermeden kuponu göstererek.

"Bir beyefendi verdi bunu bana, para geçerli."

"Geçerli değil, sahte."

"Sahte mi? Vay canına, ver öyleyse bana."

"Yağma yok hemşerim, cezanı çekeceksin. Sahtekârlarla iş tutmuşsun."

"Parayı geri ver, ne hakla böyle davranıyorsun?"

Görevli, meyhaneciye hitaben, "Sidor! Polis çağır hemen buraya," dedi.

İvan Mirinov sarhoştu. Sarhoş olunca da huysuzlaşırdı. Görevlinin yakasına yapışıp:

"Ver şu parayı bana, aldığım adama geri vereceğim. Nerede oturduğunu biliyorum." Hızla kendini geri atınca, görevlinin gömleği yırtıldı.

"Demek öyle ha. Tutun şunu."

Meyhaneci İvan Mirinov'u yakaladı, tam o sırada polis de içeriye girmişti. Komutan edasıyla olup biteni dinledikten sonra hemen kararını verdi:

"Merkeze götürün."

Polis memuru kuponu cüzdanına yerleştirdi. İvan Mirinov'u atı ve arabasıyla karakola götürdü.

VII

İvan Mirinov geceyi karakolda sarhoşlarla, hırsızlarla birlikte geçirdi. Öğleye doğru polis amirliğine çağrıldı. Polis şefi onu sorguya çektikten sonra, yanına bir görevli vererek fotoğraf malzemesi satan mağazaya gönderdi. İvan Mirinov, sokağı da evi de hatırlıyordu. Görevli ev sahibini çağırıp, ona kuponu ve onu kendisinden aldığını iddia eden İvan Mirinov'u gösterdiğinde, Yevgeniy Mihayloviç'in yüzü önce şaşkınlığa sonra sert bir ifadeye büründü.

"Deli midir nedir? Bu adamı ilk kez görüyorum."

"Beyim yapma günahtır, ölüm var, hesap günü var," diye yalvardı İvan Mirinov ona.

"Ne olmuş bu adama böyle? Rüya gördün galiba. Başkasına satmış olmayasın," dedi Yevgeniy Mihayloviç. "Bekleyin, ben yine de karıma, dün odun almış mı diye sorayım."

Yevgeniy Mihayloviç çıkıp hemen Vasiliy'i çağırdı; olağa-

nüstü güçlü, yakışıklı, şık giyimli ve neşeli bir genç olan kapıcıya, son odunların nereden alındığı sorulursa, odun pazarından olduğunu, köylülerden odun alınmadığını, söylemesini tembih etti.

"Burada köylünün biri ona sahte para kuponu verdiğimi iddia ediyor. Adam şaşkının teki, ne konuştuğunu bilmiyor, sen aklı başında insansın, odunları her zaman çarşıdan aldığımızı söyle. Şunu da al; çoktandır ceket alman için sana vermek istiyordum," diyerek kapıcının eline beş ruble sıkıştırdı Yevgeniy Mihayloviç.

Vasiliy parlayan gözlerle parayı aldı ve saçlarını savurarak Yevgeniy Mihayloviç'e bakıp hafifçe gülümsedi.

"Hep bilinen şey işte, akılsız herifler. Eğitim görmemişler. Siz endişelenmeyin. Ben ne söyleyeceğimi biliyorum."

İvan Mirinov kuponu ondan aldığını itiraf etmesi için ne kadar yalvarıp yakardıysa para etmedi ve Yevgeniy Mihayloviç de, onu doğrulayan kapıcı da ağız birliği ederek, araba yüküyle odun satın almadıklarını söylemekte ısrar ettiler. Görevli de İvan'ı sahtekârlık yapmak suçuyla tekrar karakola götürdü.

İvan Mirinov ancak, kendisiyle birlikte nezarette olan sarhoş arzuhalcinin tavsiyesi üzerine karakol amirine bir beşlik vererek, kuponsuz ve cebinde dünkü yedi rublesiyle zindandan kurtulabildi. Yedi rublenin üçüyle gidip içti ve suratı allak bullak, körkütük sarhoş halde evine, karısının yanına geldi.

Kadın hamileliğinin son döneminde ve hastaydı. Kocasını ağır sözlerle azarlamaya başladı; kocası onu itti, kadın da ona vurmaya başladı. Adam karşılık vermeden tahta ranzaya yüzükoyun uzanıp hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Ancak ertesi gün olan biteni anlayan kadın kocasının anlattıklarına inanarak, uzun süre İvan'ı aldatan beyefendi kılıklı soysuz adama beddua etti. İvan iyice ayılıp kendine ge-

lince, dün birlikte içtiği amelenin tavsiyesini hatırlayarak, avukata gidip şikâyette bulunmaya karar verdi.

VIII

Avukat, alacağı paradan çok İvan'a inandığı ve adamcağızı vicdansızca aldatmalarına içerlediği için davayı kabul etti.

Her iki taraf mahkemeye katıldı, kapıcı da görgü tanığıydı. Mahkemede yine aynı şey oldu. İvan Mirinov, bir gün öleceğimizi, Tanrı'ya hesap vereceğimizi hatırlattı. Yevgeniy Mihayloviç, yaptığı pis ve tehlikeli işin bilinciyle ıstırap çekse de, artık ifadesini değiştirmesi mümkün değildi ve soğukkanlılıkla inkâr etmeyi sürdürdü.

Bir on ruble daha alan kapıcı Vasiliy, gülen bir yüzle rahatça onayladı İvan Mirinov'u hiç görmediğini. Haç ve Kutsal Kitap üzerine yemin ettirdikleri zaman, yüreğinde bir sıkıntı hissetmekle beraber, bunu dışa aksettirmeden rahatça yaşlı rahibin sözlerini tekrar ederek, sadece gerçeği söyleyeceğine ant içti.

Mahkeme, davanın reddiyle son buldu; beş rublelik mahkeme masraflarını cömertlik gösterisi yapan Yevgeniy Mihayloviç ödedi. Hâkim İvan Mirinov'un gitmesine izin verirken, bir daha saygın insanlara suç isnat etmeye kalkarsa çok dikkatli olmasını öğütledi; mahkeme masraflarını ödetmediğine ve yaptığı bu asılsız suçlama için üç ay hapis cezası almadığına şükretmesi gerektiğini söyledi.

"Teşekkür ederim efendim," dedi ve derin bir iç çekişle hafiften başını sallayıp, mahkeme salonunu terk etti.

Yevgeniy Mihayloviç ve kapıcı Vasiliy için her şey iyi bitmiş gibi görünüyordu. Ancak sadece öyle görünüyordu. Kimsenin fark etmediği ama aslında insanların görebileceği her şeyden daha önemli bir şey olmuştu.

Vasiliy köyünden ayrılıp kente yerleşeli üç yıl olmuştu. Her yıl babasına yolladığı paranın miktarı biraz daha azalıyordu, işine gelmediği için karısını da yanına getirmiyordu. Kentte istediği kadar kadın buluyordu hem de kendisininki gibi hantal olmayan ne kadınlar vardı burada. Her geçen yıl Vasiliy köy adetlerini biraz daha unutup, şehir hayatının kurallarını benimsiyordu. Orada her şey, kaba, çirkin, yetersiz ve düzensiz iken burada zarafet, güzellik, temizlik, zenginlik ve düzen vardı. Köydekilerin bilinçsiz yaban hayvanları gibi yaşadıklarına, buradaysa gerçek insanların yaşamakta olduklarına olan inancı her geçen gün artıyordu. İyi yazarların kitaplarını, romanlarını okuyor, halkevindeki temsillere gidiyordu. Köyde ise, insan rüyasında bile göremezdi bunları. Köyün yaşlıları, "Karınla nizama uygun şekilde iyi geçinerek yaşa, çok çalış, az ye, çok konuşma," derler, ama burada insanlar akıllı ve bilge; demek ki gerçek yaşam kurallarını biliyorlar ve refah içinde yaşıyorlardı. Ve her şey yolunda gidiyordu. Kupon meselesi ortaya çıkana kadar Vasiliy, bu şehirli beylerin hiçbir kuralı takmadıklarına tam olarak inanmış değildi. Ancak, çok korkmasına rağmen yalancı şahitlik yaptığı şu son kupon olayından bir şey çıkmayıp, üstelik cebine de on ruble girince, artık hiçbir kanunun geçerliliği olmadığına, insanın burada canı istediği gibi yaşaması gerektiğine inancı tamamen pekleşti. Öyle de yaptı ve bu şekilde yaşamaya devam etti. İlkin ev sakinlerinin ona aldıklarıyla geçinirken, parası masraflarına yetmeyince, fırsatını buldukça onların dairelerinden para ve değerli eşya yürütmeye başladı; Yevgeniy Mihayloviç'in de cüzdanını çaldı. Yevgeni Mihayloviç bunu ortaya çıkarınca, onu mahkemeye vermedi, ama hesabını kesip kapıyı gösterdi.

Vasiliy evine dönmek istemedi, çalışacak yeni bir yer arayarak sevgilisiyle Moskova'da yaşamaya devam etti. Bir mağaza sahibinin yanında az maaşlı bir kapıcılık işi buldu. Va-

siliy işe başladı, ama bir ay sonra çuvalları çalarken yakalandı. İşyerinin sahibi Vasiliy'den şikâyetçi olmadı, adamakıllı bir dayak atıp kovdu onu. Bu olaydan sonra artık iş bulamadı. Parası bitti, giysileri tükendi, sonunda eski püskü bir ceket, pantolon ve çizmeyle kaldı. Sevgilisi de başından attı onu. Lakin Vasiliy zinde ve neşeli halini kaybetmemişti; ilkbaharın gelmesini bekledikten sonra, yayan yürüyerek evine gitti.

IX

Ufak tefek, tıknaz, siyah gözlüklü (gözleri ağrıyordu, tamamen kör olma tehlikesi vardı) bir adam olan Pyotr Nikolayeviç Sventitskiy, her zamanki gibi günün ilk ışıklarıyla kalkıp, bir bardak çay içtikten sonra, kuzu derisinden kısa kesim ceketini giydi ve iş yerine gitti.

Pyotr Nikolayeviç gümrük memurluğu yapmış ve oradan 18 bin ruble biriktirmişti. Pek kendi arzusuyla olmasa da, 12 yıl önce istifasını vererek görevinden ayrılıp, parasını har vurup harman savuran genç bir toprak ağasının küçük çiftliğini satın almıştı. Pyotr Nikolayeviç memuriyet görevi yaparken de evliydi. Eski ve soylu bir ailenin talihsiz yetimi olan eşi, iri yapılı, etine dolgun, ona çocuk vermemiş, güzelce bir kadındı. Pyotr Nikolayeviç her konuda işini sağlam yapan sebatkâr bir adamdı. Toprak işlerinden hiç anlamadığı halde (Polonyalı bir küçük toprak sahibinin oğluydu) öyle gayretliydi ki, 300 desyatina[5] çorak arazi, on yılda örnek gösterilecek bir çiftlik haline geldi. Tüm binalar, evinden ambarına, yangın borusunun üzerindeki saçağına varana kadar sağlam, mükemmel, demir kaplı ve vaktinde boyanmış-

5 Metreden önce kullanılan arazi ölçüsü; 1 desyatina 1,093 hektara denk geliyor – ç.n.

tı. Araç-gereç konulan ambarda arabalar, sabanlar, pulluklar, tırmıklar düzenlice yerleştirilmişti. Koşumlar yağlanmıştı. Atlar iri, hantal değildi. Hemen hepsini (gövdesi açık, yelesi ve kuyruğu siyah renkli, her biri besili, güçlü Savras cinsi atlardı) kendisi yetiştirmişti. Harman kapalı yerde yapılıyor, yem özel depoda saklanıyor, gübre sıvalı çukura dökülüyordu. Çok iri olmayan, ama iyi süt veren inekleri de kendisi yetiştirmişti. Domuzlar İngiliz menşeliydi. Kümeste çok yumurtlayan tavuk cinsi vardı. Bostan bakımlı ve ekiliydi. Her yerde tasarruf, sağlamlık, temizlik ve düzen hâkimdi. Pyotr Nikolayeviç malikânesini seviyor ve bütün bunları köylüleri ezmeden, aksine onlara sıkı bir adalet uygulayarak başardığı için, onunla gurur duyuyordu. Soylular arasında da orta yerde duruyordu, tutuculuğa oranla, daha çok liberal görüşlüydü ve despotlara karşı daima halkı savunurdu. "Sen onlara iyi ol, onlar da sana iyi olurlar" düşüncesindeydi. Gerçi, işçilerin kusur ve yanlışlarını pas geçmez, zaman zaman kendisi de baskı yapar, onlardan iş beklerdi, ancak buna karşılık yaşam yerleri, yeme içmeleri en iyisiydi, maaşlarını da hep zamanında alırlardı, bayram günlerinde onlara votka verilirdi.

Pyotr Nikolayeviç erimiş karlara dikkatle basarak (şubat ayı idi) ahırın önünden geçerek işçilerin yaşadığı kulübeye gidiyordu. Henüz hava aydınlanmamıştı; sisten dolayı karanlık daha da koyulaşmış olmakla beraber, kulübenin pencerelerinden ışık görünüyordu. İşçiler kalkıyorlardı. Acele etmelerini sağlamak niyetindeydi: Son odunları toplamak için altı atlı arabalarına binip, hep beraber koruluğa gitmeleri gerekiyordu.

"O da nesi?" diye geçirdi içinden ahırın kapısını açık görünce ve seslendi:

"Kim var orada?"

Yanıt gelmedi. Pyotr Nikolayeviç ahıra girdi.

"Hey, kim var orada?"

Yanıt yoktu. Etraf karanlık, zemin yumuşak ve içerisi gübre kokuyordu. Kapıdan girince sağ taraftaki bölmede bir çift Savras dururdu. Pyotr Nikolayeviç elini uzattı, ama eli boşlukta kaldı. Ayağıyla yokladı. Yerde miydi? Ayağına da bir şey takılmadı. "Nereye götürmüş olabilirler?" diye geçirdi içinden. Kızaklar dışarıda olduğuna göre arabaya da koşmamışlar. Pyotr Nikolayeviç dışarı çıktı ve yüksek sesle bağırdı:

"Hey Stefan!"

Stefan işçi başıydı. Tam o sırada kulübeden çıkıyordu.

"Geliyorum!" diye karşılık verdi Stefan neşeli bir sesle. "Siz miydiniz Pyotr Nikolayeviç? Çocuklar da hemen geliyor."

"Ahırın kapısı neden açık?"

"Ahır mı? Bilmem. Hey Proşka hemen feneri alıp buraya gel."

Proşka koşup geldi fenerle. Ahıra girdiler. Stefan hemen anladı olup biteni.

"Hırsız girmiş Pyotr Nikolayeviç. Kilit kırılmış."

"Nasıl olur?"

"Götürmüşler, hırsızların işi. Maşka yok, Atmaca hayır, o burada. Benekli yok, Yakışıklı yok."

Üç at eksikti. Pyotr Nikolayeviç hiçbir şey söylemedi.

Yüzü asıldı ve derinden bir iç çekti.

"Ah, bir elime geçirirsem. Nöbetçi kimdi?"

"Petka. Petka uyumuş."

Pyotr Nikolayeviç polise gitti, ilçe arazi amirliğine başvurdu, her tarafa adamlarını yollayıp arattı, ama atları bulamadılar.

"İğrenç millet ne olacak," diye yakındı Pyotr Nikolayeviç. "Ben onlara hep iyilik yaptım. Onlarsa bana bunu yaptılar. Bekleyin siz. Haydutlar, hepsi haydut. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak."

X

Ancak artık üç Savras at da yerini bulmuştu. Maşka'yı 18 ruble karşılığı Çingenelere sattılar, Benekli'yi 40 kilometre ötede değiş tokuş ettiler, Yakışıklı'yı da götürüp kestiler. Derisini üç rubleye sattılar. Bu işte İvan Mirinov'un parmağı vardı. O, Pyotr Nikolayeviç'in yanında çalışmıştı ve neyin nerede durduğunu biliyordu; kaybettiği paralarını geri almaya karar verdi. Ve bu işi tezgâhladı.

Kupon yüzünden başına gelen talihsiz olaydan sonra İvan Mirinov kendini içkiye vermişti; şayet karısı koşum parçaları, giysi gibi satabileceği şeyleri saklamasaydı, eline geçen her şeyini içkiye harcayacaktı. Sarhoş olduğu zamanlar sadece kendisine bu onur kırıcı iftirayı atanı değil, kardeşlerini soymaya kalkan tüm bey ve bey müsveddelerini aklından geçiriyordu. İvan Mirinov bir seferinde Podolsklu köylülerle içmişti. Giderek kafayı bulan köylüler, birinden nasıl at çaldıklarını anlatmaya başladılar. Bunun üzerine, köylüye yaptıkları bu kötülüğe içerleyen İvan Mirinov at hırsızlarını haşlamaya başladı: "Günahtır bu yaptığınız. Bir köylünün atı, tıpkı kardeşi gibidir ve siz onu bundan mahrum bırakıyorsunuz. Beylerden çalsaydınız neyse. O köpekler buna müstahaktır." Uzun uzun bu konuyu konuştular içki masasında ve sonunda Podolsklu köylüler atları beylerden çalmanın daha mantıklı olduğu hususunda hemfikir oldular. Bunu yapabilmek için bilinçli hareket etmek gerekirdi ama; içeride bir adamın olmadan bu işi başarmak mümkün değildi. O zaman İvan Mirinov'un aklına, işçilerle birlikte kalarak yanında çalıştığı Sventitskiy geldi. Bir tekerlek çubuğu kırdığı için ücretinden bir buçuk ruble kestiğini ve orada kullandığı Savras atlarını anımsadı.

İvan Mirinov, iş istemek için gitmiş gibi yaparak, aslında sadece etrafa bakmak, vaziyeti öğrenmek için Sventitskiy'e

gitti. Nöbetçi olmadığını, atların durduğu ahırları, gereken bilgileri öğrendikten sonra hırsızları götürüp, işi bitirdi.

Podolsklularla kazancı bölüşünce, payına beş ruble düşen İvan Mirinov evine gitti. Evde yapacak işi yoktu. Atı da yoktu. Ve artık at hırsızları ve Çingenelerle birlikte çalışmaya başladı.

XI

Pyotr Nikolayeviç Sventitskiy bütün gücüyle hırsızları bulmaya çalışıyordu. İçlerinden birinin yardımı olmadan bu iş yapılamazdı. Bu yüzden kendi adamlarından şüphelenmeye başladı ve işçileri konuşturup, o gece kimin evde gecelemediğini öğrendi; Pyotr Nikolayeviç'in bir yere giderken araba sürücüsü olarak aldığı, askerden yeni gelmiş Proşka Nikolayev adlı yakışıklı, genç bir delikanlı o gece evde değildi. Mıntıka polis amiri dostuydu, ayrıca ilçe polis şefini, arazi sorumlusunu, savcıyı da tanıyordu Pyotr Nikolayiç. Bu kişiler onun yaş günlerine katılır ve nefis likörlerini, beyaz *openok* ve *gruzd*[6] türünden mantar turşularını bilirlerdi. Başına gelen bu işe hepsi de üzülüyor, ona yardım etmeye çalışıyorlardı.

"İşte köylüleri korumanızın neticesi budur," dedi polis şefi. "Hayvandan beter olduklarını söylerken haklıydım. Kamçıyı, sopayı sırtlarından eksik etmeyeceksin. Sürücülüğünüzü yapan Proşka mı demiştiniz?"

"Evet, o."

"Getirin onu buraya."

Proşka'yı getirip sorguya çekmeye başladılar.

"Neredeydin?"

"Evdeydim."

"Ne evdesi, işçilerin hepsi evde olmadığını söylüyor."

6 Russula ailesinden süt beyazı türde yenilebilir mantarlar – ç.n.

"Siz bilirsiniz."

"Mesele benim bilmem değil. Sen söyle, neredeydin?"

"Evdeydim."

"Peki o zaman. Sotskiy, alın merkeze götürün onu."

"Emredersiniz."

Ne yaptılarsa Proşka'ya o gece nerede olduğunu söyletemediler. Bunu söylememesinin nedeni ise, o gece ele vermemeye söz verdiği sevgilisi Paraşa'yla birlikte olmasıydı. Delil yoktu. Proşka'yı serbest bıraktılar. Ancak Pyotr Nikolayiç bu işi yapanın Prokofiy olduğundan emindi ve ona kin bağlamıştı. Bir gün Pyotr Nikolayiç, Prokofiy'i arabacı olarak çağırıp, at istasyonuna gönderdi. Proşka her zamanki gibi yaptı ve konaklama istasyonunda iki ölçek yulaf satın aldı. Bir buçuk ölçeğini atlara yedirdi, yarım ölçeğini satıp, parasıyla içti. Pyotr Nikolayeviç bunu öğrendi ve sulh yargıcına başvurdu. Yargıç Proşka'ya üç ay hapis cezası verdi. Prokofiy gururlu bir gençti. Kendisini başkalarından üstün görür ve bununla övünürdü. Mahkûmiyet alması onu yerle bir etti. Artık insanların karşısına onuruyla çıkamazdı; bir anda ruhsal çöküntüye uğradı.

Proşka zindandan, Pyotr Nikolayiç'e olduğu gibi, tüm insanlara da aynı şekilde kin bağlamış bir kişilikle döndü evine.

Söylenenlere bakılırsa Prokofiy zindandan çıkınca kendini salıp koyuvermiş, tembelleşmiş, bir yere girip çalışmadan içkiye vurmuş ve çok geçmeden bir kadının elbiselerini çalarken yakalanarak yine hapishaneye girmişti.

Pyotr Nikolayeviç'in atların akıbetleri hakkında öğrendiği tek şey, görünce Yakışıklı'ya ait olduğunu hemen anladığı, Savras cinsi bir deri buldukları bilgisi olmuştu. Hırsızların cezasız kalması Pyotr Nikolayiç'i çok rahatsız etmişti. Köylülere artık iyi gözle bakamıyor, onlar hakkında iyi sözler sarf edemiyor, mümkün olan her fırsatta onlara baskı yapıyordu.

XII

Kuponu yutturan Yevgeniy Mihayloviç artık bu olayı dert etmekten vazgeçmişse de, karısı Mariya Vasilyevna dolandırılmış olmayı, kocasından duyduğu acımasız sözleri ve en fazla da iki yeni yetme tarafından böyle kurnazca tongaya düşürülmüş olmayı bir türlü kendisine yedirememişti.

Dolandırıldığı günden itibaren her liseliyi dikkatle izlemeye başladı. Bir gün Mahin'le karşılaştı, ancak onu tanıyamadı, zira Mahin onu görünce suratını tamamen değişik bir şekle sokmuştu. Olaydan iki hafta sonra da Mitya Smokovnik'le sokakta burun buruna gelmiş ve onu hemen tanımıştı. Önce geçmesi için ona yer verdi, sonra dönüp peşine takıldı. Evine kadar izleyip kimin oğlu olduğunu öğrendi. Ertesi gün okula gitti; girişte din öğretmenliği yapan rahip Mihail Vvedenskiy'le karşılaştı. Öğretmen ne istediğini sorunca, okul müdürüyle görüşmek istediğini söyledi.

"Müdür hasta, bugün gelmedi; isterseniz ben yardımcı olayım ya da arzunuzu ona ileteyim."

Mariya Vasilyevna her şeyi din dersi öğretmenine anlatmaya karar verdi.

Din öğretmeni Vvedenskiy, karısı ölmüş, yalnız yaşayan ve onuruna düşkün bir adamdı. Geçen sene Smokovnik'in babasıyla bir toplantıda karşılaşmıştı. Sohbet inanç konusuna geldiğinde, Smokovnikov her noktada üstün gelip onu alaya alınca, oğluna özellikle dikkat kesilmiş ve din dersinde onu babası gibi kayıtsız bularak, takibe almış, hatta sınavda kötü not vermişti.

Mariya Vasilyevna'dan genç Smokovnikov'un yaptığı bu sahtekârlığı öğrenince bu olayı, kilisenin yol göstermesinden mahrum kalan insanların ahlâklarının da bozulacağına ilişkin tezini destekleyen iyi bir örnek olarak gördü. Ve bunu hemen, kiliseden ayrılanları ne gibi tehlikeler beklemek-

te olduğunu göstermek maksadıyla kullanmaya karar verdi; ancak aslında kibirli ve kendini beğenmiş bir ateistten intikamını alacağı düşüncesi Vvedenskiy'i içten içe derin bir sevince gark etmişti.

"Çok üzücü bir olay, çok yazık çok," derken, bir taraftan da boynuna asılı haçın düz yanını sıvazlıyordu Peder Mihail Vvedenskiy. "Bu meseleyi bana bildirmiş olmanıza çok sevindim; kilise görevlisi olarak bu genci nasihatsiz bırakmayacağım gibi, bunu yaparken de mümkün mertebe yumuşak davranmaya gayret göstereceğim."

Babasının kendisine karşı gösterdiği düşmanca tavrı tamamen unutup, sadece çocuğun iyiliği ve kurtuluşunu düşünerek, "Evet görevim neyi gerektiriyorsa onu yapacağım," diye geçirdi içinden Peder Mihail.

Ertesi gün Peder Mihail öğrencilere sahte para kuponu öyküsünü din dersinde baştan sona anlattı ve bunu bir lise öğrencisinin yaptığını söyledi.

"Kötü, utanç verici bir davranış," dedi, "inkâr etmek ise, ondan da kötüdür. Şayet içinizden biri bunu yaptıysa ki buna inanmıyorum, itiraf etmesi, saklamasından çok daha iyi olacaktır."

Peder Mihail bunu söylerken dikkatle Mitya Smokovnikov'a doğru bakıyordu. Onun bakışlarını izleyen çocuklar da Smokovnikov'a bakmaya başladılar. Mitya kızarıp bozarmaya, oturduğu yerde ter dökmeye başladı ve sonunda ağlayarak, koşup çıktı sınıftan.

Mitya'nın annesi olanları duyunca, oğlunun ağzını arayarak ona tüm gerçeği söyletti ve sonra koşup fotoğrafçılık malzemesi satan mağazaya gitti. On iki buçuk rubleyi mağaza sahibesine ödedi ve onu liseli öğrencinin ismini ifşa etmemeye ikna etti. Çocuğuna da her şeyi reddetmesini ve kati surette babasına söylememesini tembihledi.

Fyodor Mihayloviç lisede olup biteni öğrendiği zaman,

çocuk kendisine tembih edildiği gibi her şeyi reddedince hemen okul müdürüne giderek durumu anlattı ve din öğretmeninin önyargılı tutumunun sınırları aştığını, bu meselenin peşini bırakmayacağını söyledi. Müdür din adamını çağırdı ve Fyodor Mihayloviç'le aralarında pek hararetli bir tartışma geçti.

"Ahmak kadının biri oğlumun üstüne suç atmış, sonra buna tanıklık etmekten vazgeçmiş, siz ise şerefli, dürüst bir çocuğa iftira etmekten daha iyi bir uğraş bulamamışsınız."

"Ben iftira atmadım ve sizi bu şekilde konuşmaktan men ederim. Hangi makamı temsil ettiğimi unutuyorsunuz."

"Makamınız umurumda bile değil."

Seyrek sakallarını oynatıp çenesini titreterek, "Sizin sapık zihniyetiniz herkesçe malumdur," dedi.

"Baylar, peder, yapmayın lütfen," diye ortamı yatıştırmaya çalıştı müdür. Ancak bir türlü başaramadı.

"Din ve ahlâk eğitiminden sorumlu biri olarak, kaygılanmak görevimin bir gereğidir."

"Hepsi numara. Hiçbir şeye inanmadığınızı bilmiyor muyum sanıyorsunuz?"

Smokovnikov'un son sözlerine, özellikle gerçeği yansıtıkları için incinen Peder Mihail, "Sizin gibi birini karşıma alıp konuştuğum için utanç duyuyorum," dedi. İlahiyat Akademisi'nde kurs görmüştü; bu yüzden öğrettiği ve anlattığı şeylere çoktandır inanmıyordu. İnandığı tek şey, bütün insanların onun inandıklarına inanmaya mecbur oldukları idi.

Smokovnikov'u en fazla sinirlendiren husus, din öğretmeninin davranışından çok, bu olayın, kilise normlarının üzerimizde yarattığı etkiye bir örnek olmasıydı ve olayı herkese anlatmaya başladı.

Peder Vvedenskiy ise nihilizm ve ateizmin sadece genç nesilde değil yaşlılarda da zemin bulduğunu görerek, bu du-

rumla mücadele edilmesi gerektiğine daha fazla kani oldu. Smokovnikov ve onun gibilerde gördüğü inançsızlığı ayıpladıkça, kendi inancının sağlamlığı ve kararlılığı pekiştiği gibi, kendi nefsini daha az denetleme, kendi hayatında inancının gereğini daha az yerine getirme ihtiyacı duyuyordu. Bütün dünyayla paylaştığını düşündüğü kendi inancı, bu inancı reddedenlere karşı kullanabileceği en büyük silahtı.

Smokovnikov'la çatışması, lisede bundan dolayı yönetimden azar işitecek, uyarı alacak kadar hoşnutsuzluk yaratmış olmakla birlikte, karısının ölümünden sonra, çoktandır düşünmekte olduğu bir konuyu aklına getirmişti: Keşiş olmak ve kariyerini bu yolda tamamlamak... İlahiyat Akademisi'nden tanıdığı bu yolu seçen arkadaşlarından biri piskopos, öbürü başpiskopos olarak insanların inancını denetleme hakkı kazanmışlardı.

Öğretim yılı sonunda Vvedenskiy liseden ayrıldı. Misail ismiyle keşiş yemini etti ve Volga boyunda bir kentteki keşiş okuluna rektör tayin edildi.

XIII

Kapıcı Vasiliy de bu sırada uzun yolculuğunu güneye doğru sürdürmekteydi.

Gün boyu yürüyor, gece ise vardığı köyün *desyatskisi*[7] onu alıp, böyle yolcular için ayrılmış bir odaya götürüyordu. Her gittiği yerde ona yiyecek veriyorlardı, ara sıra yemeğe çağırdıkları da oluyordu. İşte böyle gecelediği yerlerden birinde, Orlovskiy eyaletinin bir köyünde ona, ağanın bahçesini kiralamış bir tüccarın gençler arasından bir bekçi aradığını söylediler. Dilenip durmak Vasiliy'in canına tak et-

7 1917'ye kadar Rusya'da köylülerin içinden seçilmiş, polis görevi verilmiş asayişten sorumlu kişiye verilen ad – ç.n.

mişti zaten, köyüne gitmeye de pek hevesi yoktu; bu yüzden bahçe kiralamış tüccara başvurup, ayda beş rubleye bekçilik işini aldı.

Kulübedeki hayatından çok memnundu Vasiliy; hele mayhoş elmalar olgunlaşmaya başladığında ve bekçiler harman yerinden makinede taze basılmış kocaman saman balyaları getirdiğinde keyfine diyecek yoktu. Bütün yaptığı, mis kokulu taze saman yığınlarının üzerinde yan gelip yatmak ve samanlardan daha da hoş kokan toprağa düşmüş yaz ve kış elmalarını çocuklar aşırmasın diye arada bir ıslık çalıp, şarkı söyleyerek etrafa bakınmaktı. Şarkı söylemekte pek ustaydı. Sesi de güzeldi. Köyden kadınlar ve genç kızlar elma almaya geliyordu. Vasiliy onlarla şakalaşıyor, yumurta ya da para karşılığı, hoşuna gidenlere çok, gitmeyenlere daha az elma veriyor ve sonra gene yatıyordu; sadece kahvaltı, öğle ve akşam yemekleri için kalkıyordu.

Vasiliy'in üstündeki pembe renkli basma gömlek iyice yıpranmıştı, ayakları ise çıplaktı. Ancak vücudu güçlü ve sağlıklıydı; öyle ki, karabuğday lapasını ateşten indirdiklerinde, yaşlı görevlinin hayret dolu bakışları altında üç kişilik yemeği tek başına yiyordu. Vasiliy geceleri uyumaz, ya ıslık çalar ya da arada bir nara atardı, ayrıca kedi gibi karanlıkta da uzağı görürdü. Bir gün köyün büyük çocukları elma ağaçlarını silkelemeye kalktılar. Vasiliy sessizce yanlarına gidip üzerlerine atıldı; gençler kendilerini savundular, ama o hepsinin hakkından geldi, içlerinden birini de yakalayıp kulübeye götürdü ve işverene teslim etti.

Vasiliy'in ilk kulübesi bahçenin uzak bir köşesindeydi, ama mayhoş elmaların olgunlaşmasından sonra geçtiği ikinci kulübe beyin evine kırk adım mesafedeydi. Bu kulübede Vasiliy'in keyfi daha da yerindeydi. Vasiliy bütün gün onları izliyordu. Beylerin ve hanımefendilerin kâğıt oynadıklarını, atla dolaştıklarını, gezintiye çıktıklarını görüyordu. Gecele-

ri de piyano ve keman çalıp, şarkı söylediklerini, dans ettiklerini, hanımların pencere önlerinde üniversiteli talebelerle sarmaş dolaş oturduklarını, sonra bazılarının ay ışığının ancak çizgi ve benekler halinde sızabildiği ıhlamur ağaçlarıyla kaplı karanlık yollarda gezintiye çıktıklarını izliyordu. Yiyecek ve içecek taşıyan hizmetkârların koşturmalarına, aşçıların, çamaşırcıların, kâhyaların, bahçıvan ve arabacıların sırf bu soylu insanları yedirip, içirmek, neşelendirmek için ne büyük bir çaba sarf ettiklerine şahit oluyordu. Beyzadeler ara sıra onun kulübesine de uğruyorlardı. Vasiliy onlara, sulu, kızarmış yanaklı en güzel elmalardan veriyordu. Bey kızları elmaları hemen dişleyip kütürdeterek ısırıyor ve birbirleriyle, Vasiliy'in övgü sözleri olduğunu sandığı, Fransızca bir şeyler konuşuyorlar, sonra ona şarkı söyletiyorlardı.

Vasiliy bu yaşam şekline hayrandı. Moskova'daki hayatını anımsayarak her şeyin başı para olduğu düşüncesi daha kuvvetle yerleşiyordu kafasında.

Hızlı yoldan çok para kazanmak için ne yapması gerektiğini derin derin düşünmeye başladı Vasiliy. Evvelce yaptıklarını hatırladı ve daha önce yaptığının tersine, her eşyayı almamaya, iyice düşünerek kanıt bırakmadan temiz iş yapmaya karar verdi. Noel'e doğru *antonovka* isimli mayhoş kış elmalarının son partisini topladılar. İşveren durumdan memnundu; bütün çalışanlarına ve Vasiliy'e emeklerinin karşılığını ödeyip, onlara teşekkür etti.

Vasiliy giyindi (genç bey ona ceket ve şapka armağan etmişti) ama eve gitmedi; kaba köylü hayatını aklına getirmek içini bulandırıyordu ve bu yüzden onunla bahçede çalışan sarhoş bekçilerle birlikte kente döndü. Kentte, kendisini dövüp parasını vermeden kovan patronunun dükkânını gece yarısı, kapısını kırıp soymaya karar verdi. Girişi, çıkışı, paraların durduğu yeri iyi biliyordu. Bir bekçiyi gözcü bırakıp, kendisi avlunun penceresini kırarak içeri süzüldü ve

bütün paraları aldı. İşi ustalıkla yapmıştı, hiçbir iz bulamadılar. Çalınan para, 370 ruble idi. 100 rublesini Vasiliy arkadaşına verdi, kalan parayı ise başka bir kente gidip arkadaşlarıyla, kadınlarla âlem yaparak yedi.

XIV

İvan Mirinov bu arada usta, yaman ve başarılı bir at hırsızı olup çıkmıştı. Önceleri onun pis işlerinden yakınan karısı Afimya, artık memnundu, çünkü kocasının üzerinde koyunyünü bir palto, kendisinin de değerli bir şalı ve kürk mantosu olduğu için onunla iftihar ediyordu.

Köyde ve civarda hiçbir at hırsızlığının onun parmağı olmadan gerçekleşmediğini herkes biliyordu, ancak kanıtlamayı başaramayız diye korkuyorlardı, zira ne zaman şüpheler onun üzerinde toplansa, o temiz ve haklı çıkıyordu. Son gece hırsızlığı Kolotovka'da gerçekleşti. Ne zaman ve kimden çalacağını iyi seçen İvan Mirinov, en çok toprak ağaları ve tüccarlardan çalmayı seviyordu. Elbette onlardan çalmak daha zordu. Bu nedenle, toprak ağalarına, tüccarlara yaklaşamazsa, bazen köylülerden çaldığı da oluyordu. Kolotovka'da da öyle yapıp, rastgele atları yakaladı. İşi kendisi yapmadı. Kandırdığı, Gerasim isimli becerikli bir gence yaptırdı. Köylüler, atların çalındığını gün doğarken fark edip, yollarda aramaya başladılar. Atlarsa ormanda kurumuş bir su yatağında saklıydı. İvan Mirinov onları ertesi geceye kadar burada tutmak, sonra gece yarısı 40 kilometre uzaklıkta tanıdık bir kapıcıya götürmek niyetindeydi. İvan Mirinov, Gerasim'i kontrole gitti, börek, votka götürdü ve kimseyle karşılaşmayacağını umduğu orman arasındaki patikadan evine döndü. Lakin şansı yaver gitmedi ve yolda devriye gezen askerle karşılaştı.

"Mantar toplamaya mı çıktın?" dedi asker.

"Evet," dedi İvan Mirinov, her ihtimale karşı yanına aldığı boş sepeti göstererek, "ama bu zamanda bir şey bulunmuyor."

"Evet, mantar yazı değil bu, belki işleri vardır da bir yerlere gitmişlerdir," dedi ve önünden geçip, yoluna devam etti asker.

Asker, burada normalin dışında bir şeyler olduğunu anlamıştı. İvan Mirinov'un sabah karanlığında ormanda dolaşması hayra alamet değildi. Asker dönüp ormanı araştırmaya başladı. Yarığın yakınından at kişnemeleri duydu ve sesin geldiği tarafa sessizce süzüldü. Yarıkta çimenler çiğnenmişti, yerde at dışkıları vardı. Gerasim de oturmuş bir şeyler yiyordu. Yanında ağaca bağlanmış iki at duruyordu.

Asker köye koşup, yanına muhtarı, bekçiyi, iki de tanık alarak olay yerine geldi. Gerasim'in olduğu yere üç yandan yaklaşıp, onu yakaladılar. Gerasimcik içkili kafayla direnemedi ve her şeyi itiraf etti. İvan Mirinov'un onu içirip, nasıl kandırdığını, ormana gelip atları alacağına söz verdiğini anlattı. Köylüler atları ve Gerasim'i ormanda bıraktılar. Kendileri ise İvan Mirinov'u bekleyerek pusuya yattılar. Ortalık kararınca bir ıslık sesi duyuldu. Gerasim de yanıt verdi. Tepeden inerken üzerine atılıp İvan Mirinov'u kıskıvrak yakaladılar ve köye götürdüler. Sabahleyin köy ahalisi muhtarın evinin önünde toplandı.

İvan Mirinov'u getirdiler ve sorguya çekmeye başladılar. Sorguya ilk başlayan, atları çalınan Stepan Pelageyuşkin oldu. Uzun boylu, uzun kollu, kamburca, gaga burunlu ve asık suratlı, askerlik görevini yerine getirmiş, ailesiyle yalnız yaşayan bir köylüydü Stepan. Baba ocağından yeni ayrılmış, yeni yeni belini doğrultmaya başlamıştı ki, atını çaldılar. Bir yıl madenlerde çalışıp, iki at daha edinmişti. İkisini de çaldılar.

Stepan, öfkeden sapsarı kesilmiş halde, karanlık bakışlarını kâh yerde, kâh İvan'ın yüzünde gezdirerek sordu:

"Söyle, atların nerede?"

İvan suçu üstlenmiyordu. Stepan kızıp suratına bir yumruk atınca, kırılan burnundan kan fışkırmaya başladı.

"Konuş yoksa öldürürüm!"

İvan Mirinov başını eğdi ve sessizliğe büründü. Stepan uzun koluyla üst üste yumrukladı. İvan'dan tek ses çıkmıyor, sadece başını bir o yana bir bu yana sallıyordu.

"Herkes vursun!" diye bağırdı köyün ihtiyarı.

Ve herkes vurmaya başladı. İvan Mirinov bir şey söylemeden yere düşüp haykırdı:

"Barbarlar, iblisler, vurun, öldürünceye kadar vurun. Korkmuyorum sizden."

İşte o zaman Stepan, önceden hazırlanmış öbekten bir taş kaptı ve İvan Mirinov'un başını ezdi.

XV

İvan Mirinov'un katillerini yargıladılar. Stepan Pelageyuşkin de bu katillerin içindeydi. Herkes İvan Mirinov'un başını ezenin o olduğunu söylediğinden, onu öbürlerinden daha suçlu buldular. Stepan her şeyi saklamadan anlattı. Bölge amirine, kalan son atlarını da çaldıklarını, Çingenelerin izini sürerlerse atları bulmalarının mümkün olduğunu, ancak bölge amirinin onu dinlemediğini, atları da aramadığını söyledi.

"Kendimiz aramaktan başka ne yapabilirdik ki? Ocağımı batırdılar," dedi.

"Neden başkaları değil de sen öldürdün?" diye sordu savcı.

"Bu doğru değil, hepimiz vurduk, mir[8] öldürme kararı

8 Çarlık Rusya'sında köylü topluluklarına verilen ad. Vergi tek tek köylülerden toplanmaz, hepsi namına "mir" tarafından verilirdi – ç.n.

vermişti; ben sadece işi bitirdim. Boşuna eziyet çektirmeye gerek yoktu."

İvan Mirinov'u nasıl dövdüklerini, onu nasıl öldürdüklerini anlatırken Stepan'ın tamamen sakin bir tavır takınması, yargıçları şaşırtmıştı.

Bu cinayette Stepan gerçekten korkunç bir durum görmüyordu. Askerde de birini öldürme emrini yerine getirmek zorunda kalmıştı; İvan Mirinov'un öldürülmesi de onun gibi bir şeydi, bunun korkunç bir tarafı yoktu. "Öldürdülerse öldürdüler, nasıl olsa bir gün öleceğiz. Bugün o, yarın ben."

Stepan'a hafif ceza verdiler, onu bir yıl hapse mahkûm ettiler. Köylü giysilerini kayıt altında hapishane deposuna koyup, ona mahkûm gömleği ve bez patik giydirdiler.

Stepan yöneticilere hiçbir zaman güvenmemişti. Şimdi ise, halka tek acıyan ve hakkaniyetle davranan Çar hariç, tüm yönetimin, tüm bey takımının insanların kanını emen soyguncular olduğundan hiç kuşkusu kalmamıştı. Sürgüne, küreğe mahkûm olmuş diğer tutuklulardan dinlediği öyküler de bu görüşünü doğruluyordu. Bunlardan birisi, yönetimin hırsızlığını ortaya çıkardı diye kürek cezasına çarptırılmıştı, diğeri köylülerin mallarını gasp etmeye kalkan yöneticiyi dövdüğü için, bir üçüncüsü de sahte banknot yaptığından sürgüne gönderilmişti. Beylerin, tacirlerin yaptığı kepazelikler yanlarına kâr kalıyor, fakir köylüleriyse, en küçük hatalarında sürgüne, bit yemeye yolluyorlardı.

Cezaevinde karısı ziyarete geliyordu. Yokluğu zaten karısını perişan etmişti, üstelik elindekiler eriyip gitmiş, hiçbir şeyi kalmamış, çocuklarla dilenmeye başlamıştı. Kadının feci duruma düşmesi Stepan'ı daha öfkeli biri haline getirmişti. Cezaevinde herkese kızıyordu. Bir gün aşçıyı neredeyse baltayla doğrayacaktı. Bu yüzden cezasına bir yıl daha eklenmişti. O yıl karısının öldüğünü, evinin de elden gittiğini öğrendi...

Cezası bitince ambara çağırıp, raftan eski giysilerini verdiler ona.

"Şimdi nereye gideceğim ben?" dedi levazımatçı görevliye.

"Nereye olacak, evine elbet."

"Evim yok. Sokakta kalmak zorundayım. Yankesicilik yaparım."

"Öyle yaparsan, yine buraya düşersin."

"Kimbilir, belki de öyle olur."

Ve Stepan cezaevinden çıktı. Yine de artık olmayan evinin yolunu tuttu. Zira gidecek belli bir yeri yoktu.

Eve varmadan, içki de içilen tanıdık bir pansiyona gecelemek üzere uğradı.

Pansiyonu Vladimirli şişko işadamı işletiyordu. Stepan'ı tanırdı. Ve onun zindana haksız yere düştüğünü de biliyordu. Stepan'ın geceyi kendi mekânında geçirmesine izin verdi.

Bu varlıklı işadamı, komşusu olan bir köylünün karısıyla yaşıyor, yoldan çıkardığı kadını hem hizmetçi hem de metres olarak kullanıyordu.

Stepan, köylünün şerefini iki paralık eden olayı, bu iğrenç kadının kocasını nasıl yüzüstü bırakıp gittiğini çok iyi anımsıyordu; iyice şişmanlamıştı şimdi, ter içinde çay içerken, nezaketen Stepan'a da ikram etti. Başka yolcu yoktu. Geceyi geçirmesi için Stepan'ı mutfakta bıraktılar. Matryona ortalığı toplayıp öteki odaya geçti. Peçkanın[9] üzerine uzandı, ama bir türlü uyku tutmadı; kurumaya bırakılan çıralar çatırdayıp duruyordu. Hancının defalarca yıkanmaktan rengi kaçmış, kayışla sıkılı basma gömleğinin altından fırlamış şişman karnı gözünün önünden gitmiyordu. O karnı bıçakla yarıp içindeki yağları çıkarmak geçiyordu hep içinden. Kadın için de aynı şeyi yapmak geliyordu aklına. Kendi kendine mırıldandı: "Canları cehenneme, yarın gideceğim nasıl olsa." Tam o an İvan Mirinov'u anımsadı ve gene hancının

9 Tandıra benzer bazılarının üzerinde yatılabilen bir nevi soba – ç.n.

karnıyla, Martyonka'nın beyaz, yağlı gerdanı takıldı aklına. "İkisini de öldüreyim gitsin," dedi içinden. "Horoz ikinci kez öttü, ortalık ağarıyor, yapacaksam şimdi yapmalıyım." Bıçakla, baltanın durduğu yeri görmüştü akşamdan. Tandırdan indi, baltayla bıçağı aldı ve mutfaktan çıktı. Tam o sırada kapının mandalı tıkırdadı. Hancı kapıdan çıktı. Düşündüğü gibi yapmasa da olurdu. Bıçak kullanmak zorunda değildi, baltayı indirip hancının kafasını ikiye ayırdı. Hancı kapıya doğru yığılıp, yeri boyladı.

Stepan odaya girdi. Matryona fırlayıp kalkmış, üzerinde tek gömlekle karyolanın köşesinde duruyordu. Stepan aynı şekilde onu da baltayla öldürdü.

Sonra bir mum yakıp, çekmeceden paraları alarak çıkıp gitti.

XVI

Memur eskisi alkolik ihtiyar, iki kızı ve damadıyla bir taşra kasabasında yaşıyordu; evleri diğer yapılardan hayli uzaktaydı. Evli olan kızı da içiyor, kötü bir yaşam sürüyordu. Herkesi bir arada tutan, yüzünde çile çizgileri oluşmuş, kara kuru, elli yaşlarındaki büyük kızı Mariya Semyonovna idi: Onun iki yüz elli ruble emekli maaşı vardı. Bu parayla tüm aileyi geçindiriyordu. Evin işlerini de tek başına Mariya Semyonovna yapıyordu. Takatten düşmüş yaşlı babasıyla ilgileniyor, kız kardeşinin çocuğuna bakıyor, yemekleri pişiriyor, çamaşırları yıkıyordu. Bu durum hep böyle sürüp gidiyor, yapılması gereken bütün işler ona yükleniyordu; durum böyleyken bir de üçünden azar işitiyor, içkili olduğu sırada eniştesinin ona vurduğu bile oluyordu. O ise her şeye sessizce, terbiyesinden kaybetmeden katlanıyor ve her zamanki gibi işler arttıkça, o daha çok çalışıp, hepsinin üste-

sinden geliyordu. Fakirlere de yardım ediyordu; kendinden kısıp, onlara elbiselerini veriyor, hastaların imdadına koşuyordu.

Bir zamanlar Mariya Semyonovna'nın yanında tek bacağı olmayan topal bir terzi çalışmıştı. Yaşlı adama yelek dikmiş, Mariya Semyonovna'nın kışın pazara giderken giydiği kısa kürk mantoyu çuhayla kaplamıştı.

Akıllı ve iyi bir gözlemci olan topal terzi, mesleği icabı çeşitli insanlar görmüştü, topallığından dolayı sürekli oturmak durumunda olduğu için de düşünmeye yatkın biriydi. Mariya Semyonovna'nın yanında çalıştığı bir hafta boyunca, onun yaşamına hayret etmekten kendini alamamıştı. Bir keresinde havluları yıkamak için kaldığı mutfağa gelmiş ve ona yaşam öyküsünü, kötü davranan kardeşinin yanından nasıl ayrıldığını anlattırmıştı.

"Daha iyi olacak sanmıştım, ama öyle değilmiş," dediğinde Mariya Semyonovna:

"En doğrusu yaşadığın hayatı değiştirmeden sürdürmektir," demişti.

"Ben de sana hayret ediyorum Mariya Semyonovna; bıkıp usanmadan insanların her işiyle uğraşıyorsun. Ama onların sana bir iyiliği dokunduğunu pek görmüyorum."

Mariya Semyonovna bir şey söylemedi.

"Bu yaptıklarının ödülünü öte dünyada göreceğini kitaplardan öğrenmiş olmalısın."

"Bunu bilemeyiz," dedi Mariya Semyonovna. "Ama en doğrusu böyle yaşamaktır."

"Kitaplarda var mı bu?"

"Kitaplarda da var," dedi ve İncil'den "Dağdaki Vaaz" bölümünü okudu. Parasını alıp evine döndüğünde, Mariya Semyonovna'nın evinde gördüklerini, söylediği sözleri ve okuduğu bölümü, bir daha aklından geçirdi.

XVII

Pyotr Nikolayiç'in halka bakışı değişmiş, halk da ona karşı değişmişti. Bir yıl geçmeden yirmi yedi meşe ağacını kestiler, sigortası olmayan tahıl ambarıyla ağıl da kundaklandı.

Pyotr Nikolayiç bu insanlarla yaşanamayacağına karar verdi.

Tam bu sırada Liventsovlar çiftliklerini yönetecek birini arıyorlardı. Ailenin büyüklerinden biri, civardaki en iyi idareci olarak Pyotr Nikolayiç'i önerdi. Liventsovların sahip olduğu topraklar çok genişti, ancak tamamını köylüler kullandığı için hiç gelir getirmiyordu. Pyotr Nikolayiç her şeyi yoluna koymayı kafasına koyarak, kendi çiftliğini kiraya verip, karısıyla Volga vilayetinde uzak bir yere taşındı.

Pyotr Nikolayiç her zaman düzene ve hukuka gönül vermiş bir insandı; böyleyken kalkıp bu vahşi ve kaba ahalinin, kanunen kendilerine ait olmayan yerleri zapt etmelerine seyirci kalamazdı. Bunlara cezalarını vermek onun için bir zevk olacaktı ve sıkı şekilde işe koyuldu. Bir köylüyü ormandan odun çalmak gibi sudan bir sebepten hapse attırdı, bir diğerini yol vermediği ve şapkasını çıkarmadığı için kendi elleriyle dövdü. Köylülerin kendilerine ait gördükleri çayırlarda sürü otlattıkları takdirde, hayvanlara el koyacağını ilan etti.

Bahar geldi ve köylüler her yıl yaptıkları gibi sürülerini beyin çayırına salıverdiler. Pyotr Nikolayiç işçilere hayvanları toplayıp, bey konağının avlusuna getirmelerini emretti. Köylüler o sırada tarlada çalışmakta olduğundan, işçiler kadınların bağırışlarına aldırmadan sürüyü götürebildiler. Köylüler işten döndükten sonra toplanarak sürüyü istemek için beyin avlusuna geldiler. Pyotr onların karşısına omzunda tüfekle çıktı (etrafı kolaçan etmekten yeni dönmüştü) ve boynuzlulardan elli, koyunlardan on kapik almadan sürüyü vermeyeceğini söyledi. Köylüler bağırıp çağırdılar; bu ça-

yırların kendilerinin olduğunu, babalarından, dedelerinden kaldığını, başkasının sürüsüne el koymak gibi bir töre bulunmadığını söylediler.

Pyotr Nikolayiç'in üzerine yürüyen yaşlı bir adam, "Sürüyü ver, yoksa kötü olacak," dedi.

Öfkeden sapsarı kesilen Pyotr Nikolayiç yaşlı adamın yanına giderek avazı çıktığı kadar bağırdı:

"Neymiş o kötü olacak?"

İhtiyar, "Günaha girme, ver sürüyü. Yaptığın hırsızlıktır," deyince, "Ne dedin sen?" diye bağırarak, yaşlı adamın suratına vurdu.

"Kavga etmeye yeltenme," diye uyardıktan sonra köylülere dönerek, "Sürüyü alın çocuklar," dedi yaşlı adam. Kalabalık hareketlendi. Pyotr Nikolayiç gitmek istedi, ama bırakmadılar. Kendine yol açmaya çalıştı. Tüfek ateş aldı ve köylülerden biri vurulup öldü. Şiddetli bir arbede başladı.

Pyotr Nikolayiç'i linç ettiler. Beş dakika sonra paramparça olmuş cesedini bir çukura sürüklediler.

Katilleri yargılama görevi askerî mahkemeye verildi. İki kişi idam cezasına mahkûm oldu.

XVIII

Terzinin köyünden hali vakti yerinde beş köylü, toprak ağasından 1.100 rubleye 105 desyatin[10] katran gibi kara, verimli bir arazi kiralamış ve desyatinini kimine 18, kimine 15 rubleden tekrar kiraya vermişlerdi. Hiçbir parça 12 rubleden aşağı gitmemişti. Böylece güzel kâr etmişlerdi. Kendilerine de beşer desyatin ayırmışlardı, ama onlara bedavaya gelmişti. Bu köylülerden biri öldü ve bu arkadaşlarının yerini almayı teklif ettiler topal terziye.

10 Yaklaşık 1,45 hektar – ç.n.

Paylaşma işlemine başlarlarken, terzi votka içmedi; sıra kime ne kadar toprak verileceği meselesine gelince de terzi, bölüşümün herkese eşit olarak yapılmasını, kiralayanlardan fazla para almayıp, asli bedeli neyse sadece o kadarını almak gerektiğini söyledi.

"Neden öyle yapacakmışız?" diye itiraz gelince, "Biz Hıristiyan değil miyiz? Toprak ağaları yapar böyle şeyleri, biz ise Hıristiyan köylüleriz. İsa'nın yolundan gitmek zorundayız. İsevilerin yasaları böyledir," dedi.

"Nerdeymiş bu yasa?"

"Kitapta, İncil'de. Pazar günü gelin, bunları size okuyup, etraflıca anlatayım."

Pazar günü hepsi gelmedi, ama üçü geldi ve terzi okuyup anlatmaya başladı onlara.

Matta'dan beş bölüm okundu ve bunlar üzerinde konuşuldu. Herkes dinledi, ancak sadece İvan Çuyev inandı. Ve inancıyla da yaşamaya başladı. Tüm ailesi de onun gibi yaparak dindar bir yaşam sürmeye başladı. Verilecek toprağın fazlasını reddetti ve kendi payına düşenle yetindi.

Terziyi ve İvan'ı köylüler ziyaret etmeye başladılar; öyle ki anlatılanları dinleye dinleye sonunda anladılar. Ve bir süre sonra sigarayı, içkiyi, iğrenç sözlerle küfür etmeyi bırakıp, birbirleriyle yardımlaşmaya başladılar. Kiliseye gitmekten vazgeçtiler ve papazı ikonalarıyla baş başa bıraktılar. 17 hane Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmış durumdaydı. Kişi sayısı da 65'i bulmuştu. Endişeye kapılan papaz, durumdan Piskopos'u haberdar etti. Piskopos ne yapmak gerektiği üzerinde düşündü ve lisede din dersi öğretmenliği yapmış olan manastır başrahibi Misail'i köye göndermeye karar verdi.

XIX

Piskopos, Misail'i karşısına oturtup, ona kendi bölgesinde ortaya çıkan yeni durumları anlatmaya başladı.

"Bütün bunlar manevi zayıflık ve inançsızlıktan ileri gelmektedir. Sen iyi eğitim görmüş bir din adamısın. Sana güveniyorum. Git, halkı toplayıp, onları aydınlat," dedi.

"Tanrı'nın izniyle elimden geleni yapacağım," dedi rahip Misail. Bu göreve atanması onu çok sevindirmişti. İnancını göstermeye vesile olacak her şey onu sevindiriyordu. Ayrıca, başkalarını yönlendirmek, kendi inancına olan itimadını daha da artırıyordu.

Hizmetçinin uzattığı çay bardağını tombul beyaz elleriyle yavaşça alırken, "Elinizden geleni yapınız, bu cemaatin durumu beni çok üzmektedir," dedi.

"Tek bu reçelden mi var, öbür reçellerden de getirsene," diye hizmetçiye seslenirken, bir taraftan da Misail'le konuşmasını sürdürüyordu:

"Bu duruma o kadar çok üzülüyorum ki."

Misail kendini göstermeye fırsat çıktığına sevinmekle beraber, varlıklı bir insan olmadığını öne sürerek, yol masraflarının karşılanmasını, halkın aksilik çıkarması ihtimaline karşı da, gerektiğinde polis desteği sağlanması hususunda validen emir çıkarılmasını rica etti.

Piskopos onun tüm isteklerini yerine getirdikten sonra, böyle ıssız bir yere giderken beraberinde götürmeyi gerekli gördüğü mutfak eşyası ve erzakı uşağının ve aşçı kadının yardımıyla hazırlayıp, tayin edildiği yere hareket etti. Misail bu göreve giderken, yapacağı önemli işin bilincinde olmanın, bütün kuşkularından kurtulmanın, inancının halis olduğunu kesin olarak bilmenin verdiği haz duygusunun keyfini çıkarıyordu.

Kanıtlanması gerekmeyen bir aksiyoma dayandığı için,

fikirleri inanç kavramının özüne yönelik değildi; sadece onun zahiri görünüşlerine yapılan itirazları çürütmeyi hedefliyordu.

XX

Köyün papazı, karısıyla birlikte Misail'i büyük bir saygıyla karşıladı. Ertesi gün hemen halkı kiliseye topladılar. Misail, yanında papaz efendi, az ötesinde onun yardımcısı ve koro mensuplarıyla birlikte, sırtında yeni ipek cübbesi, göğsünde haç takılı onur madalyası, taralı saçlarıyla ambona[11] girdi. Giriş kapısının iki yanında ise polisler vardı. Üstlerinde kirli, pasaklı gocuklarıyla ayrılıkçılar da oradaydılar.

Misail duadan sonra yaptığı konuşmada, sapkınları cehennem azabıyla korkutup, nadim olanların ise tamamen affa uğrayacaklarını vaat ederek, onları kilise ananın bağrına dönmeye razı etmeye çalıştı.

Misail'in sapkın olarak nitelediği ayrılıkçılar önce sessizce beklediler. Soru yönetildiğinde ise yanıtlarını verdiler.

Yoldan çıkmalarının nedeni sorulduğunda, kilisede elle yapılmış tahta ikonalara tapıldığını, kitapta ise böyle bir emir bulunmadığını, kutsal metinlerde bunun tam aksinin yazılı olduğunu söylediler. Misail, Çuyev'e kutsal ikonaları gerçekten tahta olarak mı adlandırdığını sorunca Çuyev, "Evet istediğin gibi evir-çevir ikonayı, kendin de göreceksin," dedi. Din adamlarının telkinlerini niçin kabul etmedikleri sorulduğunda ise kitapta yazılan ayetleri okudular: "Karşılıksız aldınız, yine karşılıksız veriniz,"[12] diyor di-

11 Eski kiliselerde koronun yan tarafında, İncil'in okunduğu ve vaazların verildiği yüksekçe bölüm – ç.n.

12 Matta 10:8: "Hastaları iyi edin, ölüleri kıyam ettirin, cüzamlıları temiz edin, cinleri çıkarın; karşılıksız aldınız, karşılıksız veriniz" – ç.n.

nimiz, papazlarsa para almadan iyilik dağıtmıyorlar. Misail'in Kutsal Kitap'ı dayanak gösterme girişimlerine, terzi ile İvan sükûnetle, ama çok iyi bildikleri ayetleri delil göstererek sert şekilde itiraz ettiler. Misail kızıp, dünyevi güçle korkuttu. Ayrılıkçılar buna da daha önce söylenmiş bir sözle karşılık verdiler: "Bana eza ettilerse, size de eza edecekler."[13]

Her şey yolunda gitmiş, kilisedeki toplantıda bir sonuç ortaya çıkmamıştı, ancak sabah ayininde Misail sapkınların din için zararlı oldukları konusunda verdiği vaazda, bunların her türlü cezayı hak ettiğini söyleyince, kiliseden çıkan ahali, bu dinsizlerin cemaate nifak sokmalarını önlemek için, onlara iyi bir ders vermenin şart olduğunu konuşmaya başladı. Aynı gün Misail, başrahip ve kentten gelen teftiş görevlisi somon ve alabalık yedikleri sırada, köyde bir hengâme başlamıştı. Ortodokslar Çuev'in kulübesi önünde toplanmış, dayak atmak için onların dışarıya çıkmalarını bekliyorlardı. Evdeki ayrılıkçılar, kadınlı erkekli 20 kişi kadardılar. Misail'in vaazı ve o anda evin önünde toplanmış olan ahalinin tehdit edici sözleri, ayrılıkçılarda daha önce hiç yaşamadıkları bir öfke duygusu uyandırmıştı. Akşam oluyordu, kadınların süt sağma zamanı gelmişti, ama Ortodokslar gitmiyor, evin önünde beklemeye devam ediyorlardı. Dışarıya çıkan küçük bir çocuğu dövüp yine kulübeye kovaladılar. Ne yapmaları gerektiğini konuşuyorlar, ama bir çıkar yol bulamıyorlardı.

Terzi, sabretmeleri ve savunmaya geçmeden beklemelerinin doğru olacağını söylüyordu. Çuyev ise böyle durup beklersek hepimizi döverler deyip, gelberiyi kaptığı gibi sokağa fırladı. Ortodokslar onun üzerine atıldı.

---

13 Yuhanna 15:20: "Benim size söylediğim sözü hatırlayın: Kul efendisinden büyük değildir. Eğer bana eza ettilerse, size de eza edecekler; eğer benim sözümü tuttularsa, sizinkini de tutacaklardır" – ç.n.

"Musa'nın yasası aşkına, gelin bakalım," diye bağırarak ahaliye vurmaya başladı. Birinin gözünü çıkardı. Bu arada evdekiler kulübeden çıkıp evlerine gittiler.

Çuyev'i yargıladılar ve insanları saptırmak ve dine saygısızlıktan sürgüne yolladılar.

Peder Misail'i ise ödüllendirdiler ve manastır başrahibi yaptılar.

XXI

İki yıl kadar önce Don Askeri Bölgesi'nden Turçaninova adlı doğulu görünümde, iri yapılı, güzel bir kız St. Petersburg'a öğrenim görmek için gelmişti. Bu kız St. Petersburg'da, Simbirsk Vilayeti Arazi Müdürü'nün oğlu, üniversitede öğrenim gören Türin'le tanışmış, onu sevmişti; ancak onun sevgisi, bildiğimiz kadınca, onun eşi ya da çocuklarının annesi olmak arzusunu içeren bir sevgi değildi. Her şeyden önce, sadece mevcut düzene değil, onu temsil eden insanlara karşı öfke ve nefrette birleşen; kendi akıl, eğitim ve ahlâk seviyelerinin onlarınkinden üstün olduğu bilincinden beslenen daha değişik, arkadaşça bir sevgiydi.

Öğrenmeye ve öğrendiklerini unutmadan saklama yeteneğine sahip, ayrıca yeni çıkan çok sayıda kitabı yutar gibi okuyan bir kızdı. Çocuk doğurmak ve onları büyütmek gibi bir kaderi olmadığından emindi. Böyle bir unvana sahip olmak onu tiksindiriyordu; aksine, halkın en güzel yeteneklerini doğmadan körelten bu kurulu düzeni yıkmayı ve insanlara, pek ünlü Avrupalı yazarlardan öğrendiği yaşam tarzını göstermeyi amaç edinmişti. Dolgun bedeni, beyaz teni, al yanakları, pırıl pırıl gözleri ve uzun örgülü simsiyah saçlarıyla, erkeklerde arzu etmediği duygular uyandırıyordu; kendisini sürekli fikirlerini yaymak için yaptığı hararet-

li konuşmalara kaptırdığı için, karşılık da veremiyordu. Her şeye rağmen, erkeklerde böyle duygular uyandırmak hoşuna gidiyor, bu nedenle süslenmeye özenmese de, görünüşünü çirkinleştirmeye de çalışmıyordu. Esas hoşuna giden, diğer kadınların önem verdiği değerlerin kendisinin umurunda olmadığını göstermekti. Kurulu düzene karşı verilen savaşta kullanılacak yöntemlerde diğer yoldaşlarından ve arkadaşı Turin'den de ileri gidiyor ve bu savaşta öldürmeye varana kadar her türlü yöntemi kullanmayı mubah sayıyordu. Bu gözü kara devrimci Katya Turçaninova, başkalarının menfaatini, sevincini kesinlikle kendisininkinden önde tutan, çocuk, yaşlı ya da hayvan olsun, bir iyilik yapma fırsatı bulduğunda gerçekten çok mutlu olan iyi kalpli ve fedakâr bir kızdı.

Turçaninova yaz tatilini bir taşra kasabasında köy öğretmenliği yapan arkadaşının yanında geçiriyordu. Türin de bu kasabada, babasının yanındaydı. Üçü de kasaba doktoruyla görüşüyor, kitap değiş-tokuş ediyor, doğru bulmadıkları konular üzerinde fikrî tartışmalar yapıyorlardı. Türinlerin malikânesi, Pyotr Nikolayiç'in idare ettiği Liventsovların çiftliğine komşuydu. Pyotr Nikolayiç gelip idareyi ele aldığında, Liventsov köylülerini, bağımsızlık isteyen ruhta ve haklarına sahip çıkmaya kararlı nitelikte insanlar olarak gören Türin, onlarla ilgileniyor ve sıkça köye gidip, sosyalizm kuramını öğretmeye çalışıyor, özellikle de toprağın kamulaştırılması meselesini anlatıyordu.

Pyotr Nikolayiç'in öldürülmesi olayının davası görüldüğünde, küçük devrimci grup, mahkemeye karşı hoşnutsuzluklarını gösterecek bir neden bulmuşlardı ve bunu korkmadan her yerde dile getiriyorlardı. Böylece Türin'in sık sık köye gittiği ve köylülerle konuştuğu ortaya çıkmış oldu. Türin'in evinde arama yaptılar ve birkaç devrimci broşür bularak, onu tutuklayıp St. Petersburg'a gönderdiler.

Turçaninova da onu görmek için peşinden hapishaneye gitti, ancak normal görüşmeye izin vermediler; onu toplu ziyaret günü parmaklıklar arkasından görebildi. Bu durum canını daha da sıkmıştı. Yakışıklı bir jandarma subayının, onun isteklerini yerine getirmesi halinde, başa baş mahkûm ziyareti konusunda bir şeyler yapabileceğini söylemesi, bardağı taşıran son damla oldu. Tüm yönetici kadrosuna olan nefreti ve öfkesi son derece artmıştı. Polis amirine şikâyete gitti. Bakanlığın talimatı yüzünden kızın isteğini yerine getirmenin zorluğunu öne süren polis amiri de, jandarmanın teklifini yineledi. Bunun üzerine bakanlığa, mahkûm ziyaretine gitme izni almak için bir dilekçe yazdı; o da kabul edilmedi. O zaman çare kalmadığını görüp, meseleyi başka türlü halletmeye karar verdi ve bir tabanca satın aldı.

XXII

Bakan her zamanki gibi belli bir saatte vatandaşları kabul ediyordu. Üç ricacı vatandaşı ve valiyi kabul ettikten sonra içeri aldığı, sol elinde bir kâğıt tutan, kara elbiseli, kara gözlü genç ve güzel kadına yaklaştı. Güzel ziyaretçiyi görür görmez gözlerinde şefkat ve şehvet karışımı bir kıvılcım çakmıştı, ancak mevkiini düşünerek, ciddi bir ifadeyle kıza sordu:

"Sizin isteğiniz nedir?"

Kız yanıt vermeden, hızla pelerininin altında sakladığı tabancayı çekip, bakanın göğsüne ateş etti, ama tutturamadı. Bakan elini tutmaya çalıştı, ama kız dönüp tekrar ateş etti. Bakan kaçarak uzaklaştı. Kızı yakaladılar. Titriyordu, dili tutulmuştu. Sonra birden deli gibi isterik kahkahalar atmaya başladı. Bakansa yaralanmamıştı bile.

Bu, Turçaninova'nın kahkahasıydı. Onu ön tutukevine

koydular. Bakan, en yüksek makamlardan, hatta Çar'dan gelen geçmiş olsun dileklerini kabul ettikten sonra, komplo kurularak yapılan bu suikastı araştırmak için bir komisyon kurdu.

Kuşkusuz komplo söz konusu değildi. Ancak, gizli polisler ve diğer görevliler, özenle hazırlanmadığı belli olan bu komplonun iç yüzünü ortaya çıkarmaya koyuldular; maaşlarını ve diğer ödeneklerini vicdan rahatlığı ile hak etmeye çalışıyorlardı. Sabahın köründe, henüz etraf aydınlanmadan kalkıp, araştırma üzerine araştırma yapıyorlardı. Yazılı kâğıtları, kitapları kopyalıyorlar, günlükleri, özel mektupları okuyup, kaliteli kâğıt üzerine güzel elyazısıyla onların özetlerini çıkarıyorlardı. Turçaninova'yı defalarca sorguya çektiler, işbirliği yaptığı kişilerin adlarını almak için yüzleştirmeler yaptılar.

Bakan aslında iyi ruhlu bir insandı. Bu güzel ve sağlıklı Kazak kızına acıyordu, ancak kendi kendine, ona zor gelse de, sırtına ifa etmek zorunda olduğu ağır devlet görevlerinin yüklenmiş olduğunu, tekrarlıyordu. Saray görevlisi olan eski bir arkadaşıyla karşılaştı kraliyet balosunda bir gün; Türinleri tanıyan arkadaşı, Türin ve Turçaninova'yı affetmesini rica ettiğinde, omuzlarını beyaz ceketindeki kırmızı kurdeleyi buruşturacak kadar çekip, şöyle dedi:

"*Je ne demanderais pas mieux que de lâcher cette pauvre fillette, mais vous savez – le devoir.*"[14]

O sırada Turçaninova ön tutukevinde hücredeydi. Ara sıra sessizce duvarlara tıklayarak diğer arkadaşlarıyla haberleşiyor, verilen kitapları okuyor, bazen de çaresizlik ve öfke içinde kendini duvardan duvara çarpıyordu.

14 (Fr.) Bu zavallı kızı bırakmayı çok isterdim, ancak biliyorsun ki görev her şeyden önce gelir.

XXIII

Mariya Semyonovna hazinenin ödeme şubesinden emekli maaşını almış evine dönerken, yolda tanıdık bir öğretmenle karşılaştı. Karşı kaldırımdan seslendi tanıdığı:

"Nereden geliyorsunuz böyle, Mariya Semyonovna, aylığınızı mı aldınız?"

"Aldım," diye yanıtladı Mariya Semyonovna, "işte eksikleri kapatmaya ancak yetiyor."

"Ee, para bereketli olur, eksikleri tamamladıktan sonra da kalır," dedi ve vedalaşıp yoluna devam etti.

Öğretmene bakarak ona "Güle güle," derken, uzun boylu uzun kollu bir adamla neredeyse çarpışacaktı Mariya Semyonovna.

Ama eve yaklaştığında yine bu uzun kollu adamı görünce şaşırdı. Adam onun eve girişini gözledi, sonra biraz durup gitti.

Mariya Semyonovna önce korkuya kapılıp, telaşlanmıştı. Ancak eve girip yaşlı adama, hastalıklı yeğeni Fedya'ya hediyelerini verip, sevinçten çenileyen Trezorka adlı köpeklerini okşayınca tekrar ferahladı; sonra babasına para verdi ve hiç bitmeyen ev işlerini yapmaya koyuldu.

Yolda karşılaştığı kişi Stepan'dan başkası değildi.

Hancıyı öldürdüğü konaklama yerinden kasabaya gitmemişti. Hancı cinayetini günde birkaç kez hatırlamasına rağmen, onda kötü bir etki yaratmasına hayret ediyordu. Bunu, kimsenin haberi olmadan ve kimsenin engel olamayacağı şekilde kusursuz ve ustaca yapmış olması, ayrıca aynısını başkalarına da yapabileceği düşüncesi onu sevindiriyordu. Meyhanede çay ve votka içerken, insanlara hep aynı gözle bakıyordu: Onları nasıl öldüreceğini kurguluyordu. Gecelemek için, yük arabası sürücüsü olan hemşerisinin evine uğradı. Arabacı evde değildi. Beklerim diyerek oturdu ve

kadınla sohbete başladı. Bir ara kadın sobaya döndüğünde aklına onu öldürme fikri geldi. Aklından geçene hayret etti, sonra çizmeden bıçağını çıkardı ve kadını yere yıkıp, boğazını kesti. Çocuklar feryada başlayınca onları da öldürdü ve gecelemeden kentten ayrıldı. Kent dışında bir köy meyhanesine girip orada biraz kestirdi.

Ertesi gün yine o taşra kasabasına geldi ve caddede Mariya Semyonovna ile öğretmenin konuşmalarını işitti. Kadının bakışı onu korkutmuştu, ama yine de onun evine girip parasını çalmaya karar verdi. Gece kilidi kırıp hole girdi. Onu önce evli olan küçük kız fark etti. Bağırmaya başladı. Stepan hemen onu bıçaklayıp öldürdü. Uyanan kocası üzerine atıldı. Onun boğazına sarıldı ve uzun süre boğuştular, ama Stepan daha güçlüydü. Ve kocasının da işini bitirdikten sonra, kavgadan heyecanlanmış halde ara bölmeye girdi. Bölmenin arkasında Mariya Semyonovna yatıyordu. Yatağında doğrulmuş, korkulu, masum gözleriyle istavroz çıkararak Stepan'a bakıyordu. Bakışları Stepan'ı yine korkutmuştu. Kadının yüzüne bakamadı.

Gözlerini kaldırmadan sordu:

"Paralar nerede?"

Kadın bir şey söylemedi.

Stepan bıçağı göstererek tekrar sordu: "Nerede paralar?"

"Bunu nasıl yaparsın? Böyle bir şey mümkün mü?" sözleri döküldü kadının ağzından.

"Mümkündür, olabilir."

Engel olmasın diye ellerini tutmak için kadına yaklaştığında, kadın karşı koymadı bile, sadece ellerini göğsüne bastırıp iç çekerek, "Bu büyük bir günahtır. Ne yapıyorsun? Kendine acı. Hiç yüzünden hem başka bir insanın ruhunu, hem kendininkini mahvediyorsun... Aah," diye inledi kadın.

Kadının sesine ve bakışlarına daha fazla tahammül edemeyen Stepan, "Sizinle konuşacak zamanım yok," diyerek bıçağı boğazına sapladı. Kadın yastığa kaykıldı, hırıltılar

çıktı boğazından, yastık kana bulandı. Stepan kalkıp odaları dolaşarak değerli eşyaları topladı. Soygunu bitirince, bir *papirosa*[15] yakmak ihtiyacı duydu; oturup giysilerini temizledi ve evden çıktı. Bu cinayetlerin de evvelkiler gibi yanına kâr kalacağını sanıyordu, ama geceleyecek bir yere varamadan, artık tek adım atamayacak kadar yorgun hissetti kendini. Bir çukura girerek gecenin kalanını, ertesi günün ve gecenin tamamını uyuyarak geçirdi.

İKİNCİ BÖLÜM

I

Çukurun içinde yatarken Mariya Semyonovna'nın uysal, zayıf ve korku dolu yüzü gözünün önünden, ürkek ve yalvaran bir tonda "Bunu nasıl yaparsın?" diyen sesi kulaklarından hiç gitmemişti. Ona yaptığını sürekli yeniden yaşıyordu. Artık korkmaya başlamıştı ve bu anıları kafasından silip atmak için, gözlerini yumup kıllı başını deli gibi sallıyordu. Kısa bir an bu anıdan kurtulduğunda, onun yerine arka arkaya kırmızı gözlü kapkara figürler belirip, hep birden aynı şeyi söylüyorlardı: "Onu öldürdün, şimdi kendini de öldür; bunu yapana kadar sana rahat yok." Gözlerini açtığında ise gene onu görüyor, sesini işitiyordu. Ona acımaya başlamış, yaptığının korkunç bir şey olduğunu anlamıştı. Gözlerini kapattığında, gene karabasanlar beliriyordu.

Ertesi gün akşama doğru kalktı ve bir meyhaneye gidip, içmeye başladı. Ama ne kadar içerse içsin, bir türlü sarhoş olmuyordu. Masada oturup sessizce peş peşe kadehleri devirdi. Meyhaneye bölgenin polisi girmişti o sırada.

15 Uritsky Tobacco Factory adlı İngiliz firması tarafından üretilen, halk dilinde *papirosa* denilen Belamorkanal marka Rus sigarası – ç.n.

"Kimsin sen?" diye kimliğini sordu Stepan'a.

"Dün Dobrotvorov'da herkesi kesen adamım ben."

Onu bağladılar, bir gün karakolun nezarethanesinde tutup vilayet merkezine yolladılar. Mapushane gardiyanı eski mahkûmunu tanıdı ve kavgacı adamı, şimdi korkunç bir cani olarak karşısında görünce, onu çok sert karşıladı.

Gardiyan kaşlarını çatıp, alt çenesini öne çıkararak, "Bana bak, şayet rahat durmaz, olay çıkarırsan seni kırbaçla döverim. Benden kaçamazsın," dedi.

"Niye kaçayım ki, kendim teslim oldum," diye yanıtladı Stepan başını öne eğerek.

"Hikâye anlatma bana. Amirinle konuşurken de kafanı kaldır, gözlerime bak," diye kükreyerek, bir yumruk aşk etti çenesine gardiyan.

Gene o görünüyordu gözlerine, onun sesini duyuyordu kulaklarında. Gardiyanın sözlerini işitmiyordu bile.

Ancak yumruğun acısını hissedince, kendine geldi:

"Ne dediniz?"

"Haydi, marş, anlamamış numarası yapmak işe yaramaz."

Gardiyan, kavga ya da diğer mahkûmlarla görüşme, kaçma girişimi gibi şeyler bekleyip durdu ondan. Ama hiçbir şey olmadı. Gözcü veya kendisi ne zaman kapısının anahtar deliğinden baksalar, Stepan'ı içi saman dolu çuvalın üzerinde oturmuş, başı ellerinin arasında, kendi kendine bir şeyler mırıldanır halde görüyorlardı. Savcının sorularını yanıtlaması da diğer tutuklularınki gibi değildi: Dalgındı, sorulanları sanki duymuyordu; soruları anladığında ise, sorguya çekerken her zaman zekâ ve kurnazlığını kullanarak tutukluların ağzından laf almaya alışmış olan savcı, ondan o kadar dürüst yanıtlar alıyordu ki, karanlıkta merdiven çıkıyormuş da sonraki adımında boşluğa düşecekmiş duygusuna kapılıyordu. Stepan cinayetlerini, çatılmış kaşlarla, gözleri bir noktaya odaklanmış, ehemmiyetle, her ayrıntıyı hatırla-

maya çalışarak anlatıyordu. İlk cinayetini şöyle anlattı: "Yalın ayak kapıda durdu; ona bir kez vurdum, hırıltı çıkararak devrildi, sonra kadını öldürdüm vs." Hapishaneyi teftiş esnasında savcı ona bir şikâyeti ya da ihtiyacı olup olmadığını sordu. Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını, burada hiçbir zorlukla karşılaşmadığını söyledi. Savcı pis kokan koridorda birkaç adım yürüdükten sonra durup, kendisine refakat eden gardiyana, bu tutuklunun nasıl davrandığını sordu.

Stepan'ın yönetim hakkında iyi konuşmasından memnun kalan gardiyan: "O beni hayrette bırakıyor," dedi. "Örnek davranışlı bir tutuklu olarak, iki aydan beri burada bulunuyor. Ancak bir şeyler planlamasından korkuyorum; gözü kara ve çok güçlü bir adam."

II

Zindanda geçen bir ay boyunca hep aynı acıyı yaşadı: Kaldığı hücrenin gri renkli duvarlarını görüyor, hapishanedeki tüm sesleri, altındaki toplu koğuştan gelen uğultuları, nöbetçinin adımlarını, saatin vuruşlarını duyuyordu. Ama aynı zamanda hep o kadını görüyordu; daha caddede ilk karşılaştıklarında onu mahveden masum bakışı, kestiği buruşmuş incecik boğazı gözünün önünden gitmiyor, ürkek, yalvaran, peltek diliyle, "Hiç yüzünden hem başka bir insanın ruhunu, hem kendininkini mahvediyorsun. Bunu nasıl yaparsın?" deyişi aklından çıkmıyordu. Sonra ses kesiliyor ve gözlerinin açık ya da kapalı olması hiç fark etmeden, o üç kapkara figür çıkıyordu karşısına. Gözleri kapalıyken daha da belirgin oluyorlardı.

Gözlerini açtığında ise bunlar, kapılara, duvarlara yansımış soluk renklerle tekrar beliriyor, ama kısa bir süre sonra canlanıp, yüzleri korkunç bir şekle bürünmüş halde, "Hay-

di, bitir işini artık, son ver hayatına. İster yak kendini, ister as," diyerek, ona üç yandan saldırıyorlardı. İşte o zaman korku Stepan'ın iliklerine kadar işliyor ve "Meryem Ana" veya "Göklerdeki Babamız" gibi bildiği dualardan okuyordu. İlk başlarda biraz işe yaramış gibiydi. Duaları okudukça geçmişini, babasını, anasını, köyünü, köpeği Kurd'u, tandırda yatan dedesini, kanepelerden kızak yapıp çocuklarla kaydıkları günleri, sonra şarkı söyleyen genç kızları, sonra atlarını, onların nasıl çalındığını, hırsızın yakalanışını ve onu taşla nasıl öldürdüğü aklına geliyordu. İlk hapse girişi, oradan çıkışı, sonra öldürdüğü şişman hancı, arabacının karısı ve çocukları aklından geçiyor, ama sonunda yine Mariya Semyonovna geliyordu gözlerinin önüne. O zaman bir ateş basıyor, gömleğini sırtından çıkardığı gibi, ranzadan fırlayıp, küçücük hücrenin ıslak ve nemli duvarları arasında deli gibi hızlı adımlarla gidip gelmeye başlıyordu. Tekrar dualar okuyor, ama artık onlar da işe yaramıyordu.

Rüzgârın ıslık çalarak, uğuldadığı bir sonbahar akşamı, hücresinde volta atmaktan bitkin halde kendini ranzaya bırakmıştı; daha fazla mücadele etmenin bir işe yaramayacağını ve karabasanların ağırlığını hissederek onların dediğini yapmaya karar verdi. Çoktandır sobanın havalandırma deliğini gözüne kestirmişti zaten. İnce sicim ya da bantlarla sarılırsa dayanması mümkündü. Ancak bunu çok ustaca yapmak gerekiyordu. İşe koyulup, üzerinde yattığı çuvalın iplerinden iki günde bir sicim hazırladı (devriye geçerken ceketiyle yatağın üstünü örtüyordu). Kopmaması, gövdeyi taşıyabilmesi için sicimleri düğümlerle iki kat yapıp bağladı. Bu hazırlığı yaparken, karabasanlardan eziyet görmüyordu. Hazırlıkları bitince, ilmik yapıp boynuna geçirdi, karyolaya çıktı ve kendini astı. Ama tam dili dışarı çıktığında ip koptu ve yere düştü. Gürültüye koşan nöbetçiler durumu görünce, hemen sağlıkçıyı çağırıp, onu hastaneye kaldırdılar. Erte-

si gün tamamen düzeldi ve hastaneden taburcu oldu. Bu kez onu tekli hücreye değil de toplu koğuşa yerleştirdiler.

Toplu koğuşta 20 kişiydiler, ama o orada tek başına gibiydi, kimseyi görmüyor, kimseyle konuşmuyor, gene karabasanlarla uğraşıyordu. Özellikle geceleri, çok sıkıntı çekiyordu, herkes uyurken o hâlâ eskisi gibi öldürdüğü kadını görüyor, hâlâ onun sesini işitiyordu; arkasından da o korkunç bakışlı karabasanlar ortaya çıkıp tehditler savuruyorlardı.

Yine dualar okuyor, ama onların da yardımı olmuyor, her şey eskisi gibi sürüp gidiyordu.

Bir seferinde duadan sonra kadın gene göründü, Stepan onu bıraksın, affetsin diye kadına ve onun ruhuna dua etmeye başladı. Sabaha karşı çuvaldan yatağına yığılıp, derin bir uykuya dalınca, kesilmiş ince, buruşuk boğazıyla kadın gene rüyasına girdi.

"Ne istiyorsun?"

Kadın masum bakışlarla sessizce onu seyrediyordu.

"Affedecek misin?"

Üç kez böyle sordu ona. Ancak kadın yine hiçbir şey söylemedi. Sonra uyandı Stepan ve rüya bitti. Bundan sonra her şey daha rahat oldu; sanki yeniden dünyaya gelmişti, etrafta olup biteni görmeye, ilk kez koğuştaki arkadaşlarıyla yakınlaşmaya, onlarla konuşmaya başladı.

III

Stepan'ın kaldığı koğuşta hırsızlıktan kürek cezası yiyip tekrar hapse düşmüş Vasiliy ve Çuyev de vardı. Vasiliy sürekli güzel sesiyle şarkılar söylüyor, bazen de başına gelenlerin öyküsünü anlatıyordu. Çuyev ise sürekli çalışıyor, giysilerden, çamaşırlardan bir şeyler dikiyor, bazen de İncil ve Zebur okuyarak vaktini geçiriyordu.

Stepan neden mahkûm olduğunu sorduğunda Çuyev ona, gerçek bir Hıristiyan olduğu ve İncil yolunda yaşayanların ruhunu duyamayan yalancı papazların gerçek yüzlerini ortaya çıkardıkları için sürgün cezası aldığını anlattı. Stepan, İncil'in esaslarının ne olduğunu sorduğunda ise, Çuyev ona, İncil'de en önemli yasanın elle yapılmış sahte ilahlara tapmamak, ibadetlerini içtenlikle yapmak olduğunu söyledi. Ayrıca ona, arazi paylaşımı sırasında tek bacaklı terziden inancı nasıl öğrendiğinin öyküsünü de anlattı.

Stepan, "Peki, kötülük yapanlara ne olacak," diye sorunca, Çuyev, "Her şey zaten kitapta yazılmıştır," dedi ve okumaya başladı:

> İnsanoğlu kendi görkemi içinde bütün melekleriyle birlikte gelince, görkemli tahtına oturacak. Ulusların hepsi O'nun önünde toplanacak, O da koyunları keçilerden ayıran bir çoban gibi, insanları birbirinden ayıracak. Koyunları sağına, keçileri soluna alacak.
>
> O zaman Kral, sağındaki kişilere, "Sizler, Babam'ın kutsadıkları, gelin!" diyecek. "Dünya kurulduğundan beri sizin için hazırlanmış olan egemenliği miras alın! Çünkü acıkmıştım, bana yiyecek verdiniz; susamıştım, bana içecek verdiniz; yabancıydım, beni içeri aldınız. Çıplaktım, beni giydirdiniz; hastaydım, benimle ilgilendiniz; zindandaydım, yanıma geldiniz."
>
> O vakit doğru kişiler O'na şu karşılığı verecek: "Ya Rab, seni ne zaman aç görüp doyurduk, susuz görüp su verdik? Ne zaman seni yabancı görüp içeri aldık, ya da çıplak görüp giydirdik? Seni ne zaman hasta ya da zindanda görüp yanına geldik?"
>
> Kral da onları şöyle yanıtlayacak: "Size doğrusunu söyleyeyim, bu en basit kardeşlerimden biri için yaptığınızı, benim için yapmış oldunuz."

Sonra solundakilere şöyle diyecek: "Ey lanetliler, çekilin önümden! İblis'le melekleri için hazırlanmış sönmez ateşe gidin! Çünkü acıkmıştım, bana yiyecek vermediniz; susamıştım, bana içecek vermediniz; yabancıydım, beni içeri almadınız; çıplaktım, beni giydirmediniz; hastaydım, zindandaydım, benimle ilgilenmediniz."

O vakit onlar da şöyle karşılık verecekler: "Ya Rab, seni ne zaman aç, susuz, yabancı, çıplak, hasta ya da zindanda gördük de yardım etmedik?" Kral da onlara şu yanıtı verecek: "Size doğrusunu söyleyeyim, mademki bu en basit kardeşlerimden biri için bunu yapmadınız, benim için de yapmamış oldunuz."

Bunlar sonsuz azaba, doğrular ise sonsuz yaşama gidecekler.[16]

Vasiliy de karşısına oturmuş, başıyla onaylayarak, Çuyev'i dinliyordu. Kendinden emin bir tonla, "Doğru, kimseye yedirmediniz, hep kendiniz tıkındınız melunlar, sonsuza kadar azap çeksinler o zaman. Onlara böylesi gerek," dedi ve okuma bilmesiyle övünmek için ekledi:

"Ver biraz da ben okuyayım."

Kıllı başını öne eğmiş sessizce dinlemekte olan Stepan sordu:

"Peki, af yok mu?"

Çuyev hâlâ hiçbir yoksulu doyurmamış, cezaevi ziyaret etmemiş zenginlerden bahsetmekte olan Vasiliy'e, "Biraz dur, sesiz ol," diyerek, İncil'in sayfalarını taramayı sürdürdü. İstediği yeri bulunca hapis hayatında biraz solmuş güçlü eliyle sayfaları düzeltip, okumaya devam etti:

İsa'yla birlikte idam edilmek üzere ayrıca iki suçlu da götürülüyordu. Kafatası denilen yere vardıklarında İsa'yı, biri sağında öbürü solunda olmak üzere, iki suçluyla birlik-

16 "Yargı Günü", Matta 25:46 – ç.n.

te çarmıha gerdiler. İsa, "Baba, onları bağışla," dedi. "Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar." O'nun giysilerini aralarında paylaşmak için kura çektiler.

Halk orada durmuş, olanları seyrediyordu. Yöneticiler İsa'yla alay ederek, "Başkalarını kurtardı; eğer Tanrı'nın Mesih'i, Tanrı'nın seçtiği O ise, kendini de kurtarsın," diyorlardı.

Askerler de yaklaşıp İsa'yla eğlendiler. O'na ekşi şarap sunarak, "Sen Yahudilerin Kralıysan, kurtar kendini!" dediler. Başının üzerinde şu yafta vardı:

"Yahudilerin kralı budur."

Çarmıha asılan suçlulardan biri, "Sen Mesih değil misin? Haydi, kendini de bizi de kurtar!" diye küfretti.

Ne var ki, öbür suçlu onu azarladı. "Sende Tanrı korkusu da mı yok?" diye karşılık verdi. "Sen de aynı cezayı çekiyorsun. Nitekim biz haklı olarak cezalandırılıyor, yaptıklarımızın karşılığını alıyoruz. Oysa bu adam hiçbir kötülük yapmadı."

Sonra, "Ey İsa, kendi egemenliğine girdiğinde beni an," dedi.

İsa ona, "Sana doğrusunu söyleyeyim, sen bugün benimle birlikte cennette olacaksın," dedi.[17]

Dinliyor gibi sessizce oturan Stepan dalıp gitmişti, ama aslında Çuyev'in okuduklarını artık duymaz olmuştu.

İçinden, "Gerçek inanç buymuş demek," diye geçirdi. "Yoksulları yedirip içirenler, tutukluları cezaevlerinde ziyaret edenler kendilerini kurtaracaklar, bunları yapmayanlar da cehennemi boylayacaklar. Ama çarmıha gerilmiş günahkâr biri bile, son anda tövbe ettiği için cennete gidebilmiş," diye geçirdi. Burada bir çelişki görmüyordu, aksine biri diğerini destekliyordu: Merhamet edenler cennete, etmeyen-

17 Luka 23:43 – ç.n.

ler cehenneme gidecekti; o zaman herkesin merhametli olması gerekirdi, İsa da suçluyu affetmişti, demek ki o da merhametliydi. Bütün bu duydukları Stepan için tamamen yeni şeylerdi; hayret ettiği husus, bunların neden şimdiye kadar ondan gizli kalmış olmasıydı. Bütün boş vakitlerini artık sorarak ve dinleyerek Çuyev'le geçirmeye başladı. Dinledikçe daha iyi anlıyordu. Bu derslerden, insanların kardeş olduğu ve birbirlerini sevdikleri müddetçe her şeyin yolunda gideceği şeklinde genel bir kanı çıkarmıştı kendine; dinleme esnasında, sanki bu derslerde genel düşüncesini destekleyen her şeyi daha önceden biliyormuş da unutmuş gibi bir duyguya kapılırken, düşüncesine uymayan hususları da anlaşılmamış gibi duymazdan geliyordu.

Stepan artık bambaşka bir insan olmuştu.

IV

Stepan Pelageyuşkin ilk geldiğinde yine uysal biriydi ama son zamanlardaki değişiklik, gardiyanı, görevlileri ve arkadaşlarını şaşkınlık içinde bırakacak dereceye ulaşmıştı. Mecbur edilmeden yani görev sırası gelmeden, koğuşun dışkı oturaklarını temizlemeye varana kadar en zor işleri yapmaya başlamıştı. Bu barışçıl haliyle, herkes ona saygı gösteriyordu, ancak sert yapısını, korkunç fiziki gücünü bildiklerinden, ayrıca iki serserinin saldırısına uğradığında, birinin kolunu kırarak nasıl kendini savunduğuna şahit olduklarından, aynı zamanda da ondan korkuyorlardı. Serseriler, varlıklı bir gencin varını yoğunu almışlardı oyunda. Stepan araya girip paraları geri aldı. Serseriler önce küfretmiş, sonra da onu dövmeye kalkmışlardı, ancak Stepan ikisinin de hakkından gelmişti. Gardiyan gelip, kavganın neden çıktığını öğrenmek istediğinde, serseriler kavgaya Pelageyuşkin'in başladığını, önce

onun kendilerine vurduğu yalanını söylediler. Stepan hakkını korumak için kendini savunmadı bile, verilen üç gün karanlık oda, arkasından da tecrit cezasına boyun eğdi.

Tecrit hücresi, Çuyev'den ve İncil'den ayrı kalacağı için ona ağır gelecekti, ama kadının hayaletiyle karabasanların tekrar musallat olmasından da korkuyordu. Hayaletler görünmedi. Ruhu yeni bir şeyin mutluluğuyla dolmuştu. Bir de yanında İncil'i olsa ve onu okuyabilseydi, yalnızlık onu daha da mutlu ederdi. İncil verirlerdi, ama okuma bilmiyordu ki.

Küçükken okuma öğrenmeye çalışmıştı: Eski usule göre harfleri öğrenebilmiş, ama onları tutturup okumaya yeteneği kâfi gelmemiş, böylece cahil kalmıştı. Lakin artık kararını vermiş, okumayı öğrenecekti. Nöbetçiden bir İncil istedi. Nöbetçi, İncil'i getirince de çalışmaya koyuldu. Harfleri tanıyordu, ama tutturmak ne mümkün. Harflerden sözcükler oluşturmayı ne yaptıysa başaramıyordu. Geceleri uyku tutmuyor ve sürekli düşünüyordu. Canı yemek de istemiyordu. Kederden öyle bir ağırlık çökmüştü ki, üzerinden bir türlü atamıyordu.

Nöbetçi bir gün sordu:

"Nasıl gidiyor, daha öğrenemedin mi?"

"Yok."

"'Babamız'ı ezbere biliyor musun?"

"Biliyorum."

"O zaman onu oku. İşte burası," diyerek ona "Kutsal Babamız" duasının bulunduğu yeri gösterdi.

Stepan, bildiği harfleri, bildiği seslerle deneştirerek "Babamız"ı okumaya başladı. Birden harflerin nasıl tutturulacağı anlaşılır hale geldi ve okumaya başladı. Buna çok sevindi. O günden sonra okumaya başladı; zor tutturduğu sözcüklerden çıkan anlam onun için daha da önem kazanıyordu.

Yalnızlık artık ağır gelmiyor, aksine onu mutlu ediyordu. İşine öylesine kendini vermişti ki, yeni gelen siyasi tutuklu-

lara yer açmak için onu hücreden çıkarıp gene koğuşa koyduklarında sevinmedi bile.

V

Artık koğuşta Çuyev'den çok Stepan okuyordu İncil'i. Mahkûmların bir kısmı açık saçık şarkılar söylerken, diğerleri onun okuduğu İncil'i ve yaptığı yorumları dinliyorlardı. Ses çıkarmadan, sürekli dinleyen iki kişi vardı: Bunlardan biri, adam öldürüp küreğe mahkûm edilmiş cellat Mahorkin, diğeri hırsızlıktan yatan ve mahkemesi devam eden Vasiliy idi. Mahorkin'i tutuklu olduğu süre içinde iki kez mesleğini icra etmesi için uzak yerlere götürmüşlerdi; zira oralarda hâkimin verdiği idam hükmünü infaz edecek kimse bulamamışlardı. Pyotr Nikolayiç'i öldüren köylüler de askerî mahkemede yargılanmış ve içlerinden ikisi asılmak suretiyle idama mahkûm edilmişlerdi.

Mahorkin'in bu görevi ifa etmek üzere Penza'ya gitmesini istediler. Böyle durumlarda eskiden olsa hemen valiye yazar –okuryazarlığı gayet iyiydi– ve Penza'da görev yapma emri aldığını bildirip, bunun için kendisine verilmek üzere gerekli harcırahın düzenlenmesini talep ederdi; şimdi ise hapishane müdürünü hayretler içinde bırakan bir açıklama yaparak, oraya gitmeyeceğini, bundan böyle cellatlık görevinden de feragat ettiğini açıkladı.

Müdür bunu duyunca kızdı ve başladı bağırmaya: "Kırbacın tadını unuttun galiba?"

"Kırbaçlanmak gerekiyorsa, kırbaçlayın, ama adam öldürmek yasada yoktur."

"Sen bunu Pelageyuşkin'den mi öğrendin? Hapishane peygamberi kesildi başımıza, ben ona gösteririm."

VI

Kupon sahtekârlığının kahramanı Mahin de o sıralarda liseyi ve arkasından üniversitenin hukuk fakültesini bitirip hayata atılmıştı. Kadınlarla anlaşması işine yaramış, bir bakanın yaşlı arkadaşının sevgilisi sayesinde, onu genç yaşta hukuk müfettişi yapmışlardı. Borçlarına sadık olmayan, kadınları baştan çıkaran, kumarbazın tekiydi, ama aynı zamanda da becerikli, zeki, hafızası kuvvetli ve akıllı bir adamdı.

Stepan Pelageyuşkin'in yargılandığı yer onun teftiş mıntıkasına giriyordu. Sade, dürüst ve sükûnet içinde verdiği yanıtlarla Stepan onu daha ilk sorgusunda hayrete düşürmüştü. İki asker nezaretinde getirilmiş, elleri kelepçeli, başı tıraşlı olarak önünde durmakta olan bu mahkûmun, bilinçdışı bir sezgiyle, tamamen özgür ve ahlâkça kendisinden üstün biri olduğunu hissediyordu Mahin. Onu sorguya çekerken, mahcup olmamak, şaşırmamak için sürekli kendine cesaret veriyor, üstünlüğü elde tutmaya çalışıyordu. Stepan'ın işlediği suçları sanki o değil de, çok eskiden tanıdığı bir başkası yapmış gibi anlatması ise onu iyice şaşırtıyordu.

"Öldürdüklerine acımıyordun, öyle mi?" diye sordu Mahin.

"Hayır, hiç acımadım onlara. O zamanlar anlamıyordum."

"Peki ya şimdi anlıyor musun?"

Stepan hazin bir tebessümle, "Şimdi beni ateşte yaksalar bile, o yaptıklarımı yapmam," dedi.

"Neden bir daha yapmazsın?"

"Çünkü insanların kardeş olduklarını anladım."

"Ben senin kardeşin miyim şimdi?"

"Tabii ki kardeşimsin."

"Sana kürek cezası veriyorum, gene de kardeşin miyim?"

"Bilerek, anlayarak yapmıyorsunuz bunu."

"Bilmediğim, anlamadığım nedir?"

"Neyi yargıladığınızı bilmiyorsunuz."

"Neyse, biz devam edelim. Sonra nereye gittin?"

Mahin'i epey hayrete düşüren bir diğer husus da, gardiyandan öğrendiğine göre, Pelageyuşkin'in, cellat Mahorkin'i ceza alma riskini göze alıp, görevini yapmayı reddedecek kadar etkilemiş olmasıydı.

VII

Müziğe özel bir yeteneği olan Mahin –sadece şarkı söylemez güzel de eşlik ederdi–, Yeropkinlerin gecesinde, gelinlik yaşa gelmiş iki zengin kıza, aşk şarkıları söyleyip kur yaparak eşlik ederken, nedense normal bir şeyden bahsediyormuş gibi kayıtsızca başladı tüm ayrıntılarıyla celladı etkileyen caninin öyküsünü anlatmaya – Mahin'in hafızası mükemmeldi. Rastladığı insanlara karşı tamamen ilgisiz kalan Mahin, kuvvetli hafızası sayesinde çok iyi hatırlayabiliyor ve her şeyi en ince ayrıntılarıyla tekrar anlatabiliyordu. O, başkalarının ruh dünyasına nüfuz etmediği, bu işten anlamadığı için, insanların başına gelenleri, suçu ne şekilde işlediklerini, konuşulanları güzelce belleğinde tutabiliyordu. Pelageyuşkin onun ilgisini özellikle çekmişti. Stepan'ın ruh dünyasına nüfuz etmemekle birlikte ister istemez kafasında sorular oluşmuştu: Acaba içinden neler geçiyordu? Yanıt bulamıyordu, lakin ilginç bir şeylerin varlığını hissediyordu ve bu yüzden o balo gecesinde bu olayı, Pelageyuşkin'in celladı mesleğinden nasıl vazgeçirdiğini, hapishane görevlilerinden dinlediği tuhaf davranışlarını, İncil okumasını, arkadaşları üzerinde kurmuş olduğu büyük etkiyi, ayrıntılı şekilde anlattı.

Mahin'in anlattıkları herkesin ilgisini çekmekle beraber, Yeropkinlerin, enstitüyü henüz bitirmiş, sudan çıkmış gi-

bi yaşamın temiz havasını coşkuyla soluyarak, yetiştiği ortamın kasvetli ve sıkı şartlarının etkisinden yeni yeni kurtulmaya çalışan on sekiz yaşındaki küçük kızları Liza'yı hepsinden fazla etkilemişti. Pelageyuşkin'de bu değişimin neden ve nasıl meydana gelmiş olabileceği hususunda aklına gelen her ayrıntıyı Mahin'e sormaya başladı. Mahin de ona, Stepan'dan son cinayeti hakkında dinlediklerinin tamamını, son kurbanı olan yüksek kalpli bir kadının ölüm karşısında gösterdiği uysal, boynu eğik ve korkusuz duruşunun onu perişan edip kendine getirdiği, sonra da İncil'in son noktayı koyduğu öyküyü başından sonuna kadar anlattı.

Liza Yeropkin'i o gece uzun süre uyku tutmadı. Birkaç aydan beri, ablasının onu çekmek istediği sosyete hayatı ve cazibesine kapıldığı Mahin'i daha iyi bir insan yapmak arzusu arasında bocalayıp duruyordu. İkinci arzu artık daha baskın gelmeye başlamıştı. Daha önce bu cinayeti işitmişti. Pelageyuşkin'den dinlediği bu korkunç cinayeti Mahin ona anlattığında ise, Mariya Semyonovna'nın öyküsünü tüm ayrıntılarıyla öğrenerek, şaşkına dönmüştü.

Liza'da müthiş bir Mariya Semyonovna gibi olmak arzusu doğmuştu. Mahin'in ona olan ilgisinin zengin bir kız olmasından kaynaklanmış olmasından da korkuyordu. Mal varlığını dağıtmaya karar verdi ve bunu Mahin'e söyledi.

Mahin ise çıkarcı biri olmadığını, onu parası için sevmediğini ispat etme fırsatı doğduğu için mutluydu ve bu asil karar kendisini de etkilemişti. Varlığın dağıtılmasını istemeyen annesiyle Liza arasında bir anlaşmazlık baş gösterdi (söz konusu olan, babasının ona bıraktığı mülktü). Mahin de bu süreçte Liza'nın yanında yer aldı. Böyle davrandıkça, Liza'da gördüğü ve kendi iç dünyasında o zamana kadar yabancı kalmış duygulara çektiği özlemi fark etmeye başlıyordu.

VIII

Hücrede sessizlik vardı. Stepan ranzasına uzanmış yatıyordu. Henüz uykuya dalmamıştı. Vasiliy ona yaklaşıp, ayağını dürtükledi ve göz ederek yanına çağırdı. Stepan ranzadan indi ve Vasiliy'in yanına gitti.

"Ah be kardeş," dedi Vasiliy, "ne olur benim için zahmet edip bir yardımda bulun."

"Nasıl bir yardım bu?"

"Ben kaçmak istiyorum."

Kaçmak için yaptığı bütün hazırlıkları ayrıntılarıyla anlattı ona.

Yatanları göstererek: "Yarın onlara kazan kaldırtacağım. Benim yüzümden olduğunu söyleyecekler. O zaman beni yukarıdaki, çok iyi tanıdığım tecrit hücresine yollayacaklar. Sen bana sadece morgun kapısını gevşetme işini ayarla."

"Bunu yapmak mümkün. Nereye gideceksin sonra?"

"Gözümün gördüğü her yere. Kötüler her yerde var."

"Haklısın kardeş, ama onları yargılamak bize düşmez."

"İyi ama ben katil değilim ki. Hiçbir cana kıymadım, hırsızlık yapmak ne ki? Bunda ne kötülük var? Onlar da bizden, kardeşlerinden çalmıyorlar mı?"

"Bu bizi ilgilendirmez. Hesabını onlar verecekler."

"Neden biz de onlara dişlerimizi göstermeyelim? Diyelim ki kiliseyi soydum. Bunun kime ne zararı var? Bundan böyle küçük yerlerle uğraşmayacağım zaten, zenginleri soyup paraları dağıtacağım. İyi insanlara vereceğim."

Bu sırada tutuklunun biri ranzada doğrulmuş onları dinliyordu. Stepan ve Vasiliy konuşmayı kesip ayrıldılar.

Ertesi gün Vasiliy planını uyguladı. Ekmeklerin hamur olduğunu bahane ederek mahkûmları kışkırttı ve maruzatta bulunmak için gardiyanı çağırmalarını sağladı. Gardiyan gelip herkesi haşladıktan sonra, bu işi başlatanın Vasiliy oldu-

ğunu anlayıp, ona yukarı kattaki tecrit hücresine atılma cezası verdi.

Vasiliy'in istediği de buydu.

IX

Vasiliy onu koydukları üst kattaki odayı iyi tanıyordu. Döşemenin durumunu da biliyordu, içeri girer girmez hemen onu sökmeye girişti. Döşemenin altına intikal edince üst tavan kirişlerini de parçalayıp morga atladı. Morgda o gün bir ceset vardı. Aynı odada şilte, döşek yapmak için kullandıkları bir yığın da çuval vardı. Vasiliy bunu bildiği için bu odaya bel bağlamıştı. Odanın kapısı da pervazından sökülüp yine yerine oturtulmuş, yani gevşetilmişti... Vasiliy kapıyı açıp, koridorun sonundaki hela inşaatına gitti. Bu inşaatta üçüncü kattan alta, bodrum katına uzanan bir atık aralığı vardı. El yordamıyla kapıyı bulduktan sonra gene morga dönüp, önce buz gibi soğumuş cesedin üstündeki örtüyü aldı (örtüyü çekerken ölünün eli, eline değmişti). Oradan çuvalları aldı; onları ip haline getirmek üzere düğümlerle birbirlerine ekledi ve ucunu da üst direğe sıkıca bağlayıp, atık deliğinden aşağı sarkıttığı çuvallardan yapılmış bu ipe tutunarak aşağı kata süzüldü. İp dibe kadar erişmemişti. Daha ne kadar mesafe olduğunu da bilemezdi. Ancak yapacak başka bir şey yoktu; bir süre asılı kaldı ve kendini aşağıya bıraktı. Ayakları acımıştı ama hâlâ yürüyebiliyordu. Bodrumda iki pencere vardı. Buradan geçmek mümkündü, fakat demir parmaklıklar engel teşkil ediyordu. Onları sökmek lazımdı. Ama neyle sökecekti? Vasiliy aranmaya başladı. Bodrum katta tahta parçaları görmüştü. Bir tane ucu sivri parça buldu ve bununla tuğlaları çıkarmaya girişti. Uzun süre uğraştı. Horozlar ikinci kez ötmeye başlamış, buna rağmen

parmaklıklarda hâlâ bir oynama olmamıştı. Sonunda bir tarafı çıktı. Vasiliy tahta parçasını altına sokup, tüm gücüyle yüklendi; parmaklık yerinden tamamen kurtuldu, ama yere düştü ve gürültü çıkardı. Nöbetçiler duymuş olabilirlerdi. Vasiliy bir süre hareket etmeden bekledi. Başka ses çıkmamış, anlaşılan duyan olmamıştı. Yavaşça pencereye tırmandı. Duvarı aşması gerekiyordu. Avlunun bir köşesinde ek bir yapı vardı. Buraya tırmanıp, oradan duvarı aşabilirdi. Tahta parçasını da yanına almalıydı, onsuz eklentinin üzerine çıkamazdı. Tahtayı aldı ve süzülerek geri döndü; nöbetçinin yerini anlamak için sessizce etrafı dinledi. Nöbetçi umduğu gibi avlunun öteki bölümündeydi. Eklentiye varınca tahtayı yerleştirip tırmandı. İlk denemede tahta parçası kaydı ve düştü. Vasiliy'in ayaklarında çorap vardı. Daha iyi tutunmak için çoraplarını çıkardı; tahtayı tekrar yerleştirdi ve üstünden sıçrayarak su oluğunu yakaladı. (İçinden de kopmasın, onu taşısın diye dua ediyordu). Oluğa sıkıca yapışıp bir gayretle dizini çatıya attı. Nöbetçi onun olduğu tarafa geliyordu. Kımıldamadan bekledi. Nöbetçi onu görmeden yoluna devam ederek uzaklaşır uzaklaşmaz bir hamle yaparak kendini doğrulttu. Ayakları altındaki demir gıcırdıyordu. Birkaç adımda duvara ulaştı. Duvara elleriyle rahatça uzanabiliyordu. Önce bir eliyle, sonra öbür eliyle yapışıp kendini yukarıya çekti; olmuştu, duvarın üzerindeydi işte. Atlarken bir yerini incitmemeliydi. Dönüp elleriyle tutunarak kendini duvardan aşağıya sarkıttı, Tanrı'ya sığınıp önce bir elini sonra diğerini bıraktı. Artık yerdeydi. Yer yumuşaktı. Ayakları da iyiydi. Koşmaya başladı.

Kasaba girişindeki yerleşim yerinde oturan Malanya onu evine aldı ve sıcacık kumaş parçalarından yapılmış ter kokulu yorganın altında uykuya daldı.

X

Pyotr Nikolayiç'in iri yapılı, kısır inek gibi tombul, her zaman sakin görünüşlü, çocuksuz ve güzel karısı, kocasının öldürülüp, tarlaya bir yerlere taşındığını camdan görmüştü. Bu korkunç olaya tanık olan Natalya İvanovna'nın (Pyotr Nikolayiç'in dulu artık bu şekilde anılıyordu) yaşadığı dehşet hissi o kadar güçlüydü ki, artık başka duygulara yer bırakmayacak kadar kuşatmıştı onu. Kalabalık, bahçe duvarının ardında kaybolmuş, sesler kesilmişti. O zaman, yalınayak koşup gelen hizmetçisi Malanya yuvalarından fırlamış gözleriyle müjde veriyormuş gibi Pyotr Nikolayiç'i öldürüp yardan aşağı attıkları haberini verince, az evvel yaşadığı dehşet duygusunun onu terk ettiğini, onun yerine ise, kara gözlüklerle gözlerini örtüp, onu 19 yıl boyunca kendine köle yapan despottan kurtulma sevincinin içine dolduğunu fark etti. Bu duygudan kendisi de korktu; böyle bir şeyi değil başkasına, kendisine dahi itiraf edemezdi. Şekli bozulmuş ve sararmış kıllı cesedi yıkayıp, giydirip tabuta koyarlarken büyük bir korkuya kapılarak hıçkırıklarla ağlamıştı. Önemli davalara bakan araştırma görevlisi geldiğinde, tanık olarak çağırıldığı sorgu odasında, baş suçlu saydıkları zincire vurulmuş iki köylü göstermişlerdi ona. Bunlardan biri bukleli uzun sarı sakalları olan, sağlam yapılı, sakin ve güzel yüzlü yaşlı bir adam, diğeri Çingene'yi andıran, parlak kara gözlü, kıvırcık saçları darmadağınık, pek yaşlı olmayan biriydi. Kadın, onları tanıdı ve Pyotr Nikolayiç'i ilk yakalayanların bunlar olduğunu söyledi. Çingene'ye benzeyen parlak gözlü köylü acıklı gözlerle bakarak, "Günahtır hanımefendi! Hepimiz bir gün öleceğiz," demesine rağmen, onlara hiç ama hiç acımamıştı. Aksine, sorgu süresince içinde hep kocasının katillerinden intikam alma arzusu olmuştu.

Ancak, bir ay sonra askerî mahkemede dava sonuçlanıp, sekizi küreğe, ikisi yani yaşlı adamla, Çingene dedikleri kara yağız genç asılarak ölüm cezasına çarptırılınca, kadının üzerine kuşku verici nahoş bir olumsuzluk duygusu çöktü. Lakin bu hoşnutsuzluk duygusu, mahkemenin güven veren ağırlığının etkisiyle çabuk yok oldu. Şayet yüksek makamlar öyle takdir etmişse bunda bir hayır olmalıydı elbette.

İdam köyde gerçekleştirilecekti. Yeni elbise ve ayakkabılar giyerek gittiği pazar ayininden dönen Malanya, ev sahibesine, darağacının kurulduğunu, çarşamba günü Moskova'dan gelecek celladı beklediklerini, mahkûm ailelerinin evlerinden gelen ağlama seslerini bütün köyün duyduğunu anlattı.

Natalya İvanovna ne darağacını ne de köy halkını görmek istemediği için evinden dışarıya çıkmamıştı. Tek arzusu, bu işin bir an önce olup bitmesiydi. Suçluları ya da onların ailelerini değil, sadece kendisini düşünüyordu.

XI

Salı günü tanıdık bir polis memuru Natalya İvanovna'yı ziyarete geldi. Natalya onu votka ve kendi yaptığı mantar turşusuyla ağırladı. Görevli memur votkasını içip, turşulardan yedikten sonra infazın yarın uygulanmayacağını bildirdi.

"Öyle mi? Ama neden?"

"Hayret edilecek bir durum çıktı ortaya çünkü. Cellat bulamadılar. Bir tane Moskova'da varmış, ama oğlunun anlattığına bakılırsa, İncil okumuş ve 'Artık cellatlık yapmayacağım,' diyormuş. Adam öldürmekten mahkûmmuş ve şu anda hapiste yatıyormuş, ama birden değişmiş ve kanun namına da olsa adam öldürmek istemediğini söylüyormuş. Kırbaçla kamçılanacaksın deyip gözdağı vermeyi denemişler. O

da işe yaramamış. 'İstediğiniz kadar kamçılayın, yapamam,' diyormuş."

Natalya İvanovna'nın birden yüzü kıpkırmızı kesildi, düşüncesi bile ter içinde bırakmıştı onu.

"Onları affedemezler mi?"

"Mahkeme karar vermiş bir kere, nasıl affedilsinler? Bunu bir tek Çar yapabilir."

"Çar'ın nereden haberi olacak ki?"

"Af dilemeye hakları var."

Natalya İvanovna, "Demek ki ölmeleri benim yüzümden olacak," dedi aptalca, "o zaman ben onları affediyorum." Polis memuru gülümsedi ve "O zaman yapın bunu," dedi. "Affedin onları."

"Bu mümkün mü?"

"Bildiğim kadarıyla evet, mümkündür."

"Geçekten hâlâ vakit var mı?"

"Telgraf çekeriz."

"Çar'a mı?"

"Evet, Çar'a telgrafla bildirebiliriz."

Celladın cana kıymak yerine eziyet çekmeyi tercih ederek, bu işi yapmayı reddetmesi, Natalya İvanovna'nın ruhunu alt üst etmiş, birkaç kez kendini göstermek isteyen merhamet ve dehşet duygusu şimdi serbest kalıp, onu ele geçirmişti.

"Azizim Filip Vasilyeviç Efendi, bana bir telgraf yazınız haydi. Çar'dan af isteyeceğim."

Filip Vasilyeviç düşünceli ifadeyle başını salladı:

"Başımız derde girmesin?"

"Sorumlusu benim. Sizin yazdığınızı söylemem."

Polis memuru içinden, "Ne iyi yürekli bir kadın," diye geçirdi. "Keşke benimki de böyle olsaydı, hayat şimdiki gibi olmaz, cennet olurdu."

Polis memuru, Çar'a telgrafı yazdı:

İmparatorluğun Efendisi Yüce Majesteleri'ne:
Köylüler tarafından öldürülmüş olan sekizinci dereceden rütbeli Pyotr Nikolayeviç Sventitskiy'in sadık bir tebaanız olan dul eşi, şu vilayetin, şu adlı kasabası ve şu şu köyünde ölüme mahkûm edilmiş olan suçluların affı şahanelerinize mazhar olması için Yüce Majestelerinin kutsal ayaklarına kapanarak (telgrafın bu kısmı özellikle hoşuna gitmişti polisin) yalvarmaktadır.

Polis memuru telgrafı bizzat yolladı ve Natalya İvanovna'nın ruhuna su serpildi. Maktulün dul eşi olarak katilleri affediyor ve affedilmelerini diliyorsa, Çar da affetmezlik etmez gibi geliyordu ona.

XII

İki öncelikli hedefi vardı: Birincisi, Mahin'i yola getirmek ya da kendi ifadesiyle, aslında içinde var olan iyi doğasını canlandırmak ve fıtratına kavuşturmaktı. Onu seviyordu ve bu sevginin ışığında onun ruhundaki güzellik, bütün insanlarda var olan ilahi gizem aşikâr olmuştu. Ancak o, herkeste ortak bulunan bu yaşam gizemi yanında, sadece ona özgü kibarlığı, sevecenliği ve asaleti de fark etmişti. İkinci hedefi zengin biri olmaktan vazgeçmekti. Önce Mahin'i sınamak için mal varlığını dağıtmak istediği fikrini atmıştı ortaya, ama aslında bunu kendi için, kendi ruhu için, İncil'in emirlerine uymak için istiyordu. İlk dağıtıma başladığında karşı çıkanlar babası ve babasından da çok, şahsen ve yazılı ricalarda bulunarak başına üşüşenlerdi. Bunun üzerine, parayı alıp gerektiği şekilde kullanması için, dindar yaşamıyla tanınan bilge bir insana başvurmaya karar verdi. Bunu duyan babası çok kızdı ve tartışma sırasında öfkeyle ona demediğini bırakmadı, aklını kaçır-

mış olduğunu, psikopat olduğunu, kendi çılgınlığından onu korumak için gereken her türlü önlemi alacağını söyledi.

Babasının kızgın, tahrik edici tonu ona da sirayet etmiş ve kendini tutamayarak, gözyaşları içinde, zalim ve hatta açgözlü olduğunu söyleyerek onu incitmişti.

Babasından özür dilediğinde, o kızmadığını söylediyse de, Liza incinmiş olduğunu ve onu affetmediğini görüyordu. Mahin'e bundan bahsetmedi. Onu Mahin'den kıskanan kız kardeşi de tamamen uzaklaşmıştı. Duygularını paylaşacak, dertleşecek kimsesi yoktu.

İçinden, "Tanrıya tövbe etmek gerek," diye geçirdi. Paskalya öncesi büyük perhiz zamanı olduğundan günah çıkarmak için hazırlanmaya ve o sırada iç dünyasında olup biten her şeyi anlatıp, bundan sonra nasıl davranması gerektiğini sormaya karar verdi.

Şehrin yakınlarındaki bir manastırda, nasihatleriyle, kehanetleriyle, şifa vermesiyle ün salmış, bilge bir din adamı yaşıyordu.

Yaşlı Yeropkin, din adamına önceden onu uyaran, kızının ona geleceğini, şu an durumunun normal olmadığını, değerli nasihatleriyle ona, mevcut şartları bozmadan, iyi bir Hıristiyan gibi yaşamanın orta yolunu göstereceğinden emin olduğunu ifade eden bir mektup yazmıştı.

Kabullerden yorgun düşmüş yaşlı papaz sakince Liza'ya ölçülü olmayı, kurulu düzene uymayı, annesine babasına itaatkâr olmayı telkin etmeye başladı. Liza susuyor, kızarıyor, terliyordu, ama papaz diyeceklerini dedikten sonra gözünde yaşlarla söz aldı ve önce çekine çekine İsa'nın, "Babanı, anneni bırak benim yolumdan git," sözlerini anımsattı, sonra gittikçe canlanan sözlerle, Hıristiyanlık'tan ne anladığını anlatmaya başladı. Papaz önce biraz tebessüm ederek her zamanki nasihatlerle geçiştirmeye çalıştı, ama sonunda susup iç çekerek "Ey Tanrım," demek zorunda kaldı.

"Peki, yarın günah çıkarmaya gel," diyerek buruşmuş eliyle onu kutsadı.

Ertesi gün papaz günah çıkarma ayinini dünküne benzer konuşmalarla sürdürmedi. Önce onu güzelce dinleyip, sonra nazikçe mallarının dağıtım işini üzerine almayı reddetti.

Kızın safiyeti, kendisini tamamen Tanrı'nın iradesine teslim edişi rahibi iyice etkilemiş, hayrete düşürmüştü. Çoktandır dünyadan elini eteğini çekip inzivaya çekilmek istiyordu, ama manastır ondan işine devam etmesini talep ediyordu. Zira bu faaliyet manastırın bağış yoluyla gelir elde etmesini sağlıyordu. Bulunduğu yerin, olması gereken yer olmadığını hisseder gibiydi ama ses çıkarmıyordu. Onu kerâmet gösteren bir aziz yapmışlardı ama o zayıf tabiatlı insandı. Ona kendi iç dünyasını açan bu kız, onun gönlünü de açmıştı. Kalbinin onu götürmek istediği yerden ne kadar uzakta bulunduğunu artık o da görüyordu.

Liza'nın ziyaretinden kısa süre sonra kapısını kapatıp, inzivaya çekildi; üç hafta sonra çıktı ve kilise görevini yerine getirdikten sonra kürsüye çıkarak, kendi işlediği ve dünyada işlenen günahlardan bahseden bir vaaz verip, cemaati tövbe etmeye davet etti.

Her iki haftada bir vaaz veriyordu. Vaazlarına gelenlerin sayısı her seferinde arttıkça artıyordu. Vaiz olarak da ünü yayıldıkça yayıldı. Onun vaazlarında bir başkalık, cesaret ve içtenlik vardı. Bu yüzden sözleri insanların üzerinde kuvvetli bir etki yaratıyordu.

XIII

Bu arada Vasiliy aklına koyduğu şeyleri gerçekleştirmeye başlamıştı bile. Geceleyin birkaç arkadaşıyla birlikte evine girip, zengin Krasnopuzov'u soydu. Onun ne pinti ve sefih

biri olduğunu bildiğinden, bürosuna girdi ve otuz bin rublesini çaldı. Ve planladığı gibi de yaptı. Artık içki de içmiyordu. Parayı evlenme çağındaki fakir kızlara harcıyordu. Onları evlendiriyor, borçlarından kurtarıyor ve bunları yaparken kim olduğunu gizli tutuyordu. Paraları iyi yerlerde kullanmaya çok dikkat ediyordu. Polise de veriyordu. Onu aramıyorlardı.

Kalbi sevinçle doluydu. Sonunda yakayı ele verip, mahkemesi yapılırken gülerek ve yaptığıyla övünerek, "Hesabını bilmediği paralar o koca göbeklide boşuna duruyordu, oysa ben nereye harcayacağımı biliyordum, onlarla iyi yürekli fakirlere yardım ettim," dedi.

O kadar neşeli ve açık yürekli bir savunma yaptı ki, jüri neredeyse onu haklı bulacaktı. Küreğe mahkûm edildi.

Teşekkür etti ve onlara ne yapıp yapıp kaçacağını önceden bildirdi.

XIV

Sventitskaya'nın Çar'a yolladığı telgrafın etkisi olmadı. Hatta ilkin dilekçelerin incelendiği komisyonda karar alarak, Çar'a bildirmeye gerek bile görmediler, ama daha sonra Çar ile yapılan bir kahvaltıda bir ara Sventitskiy davasının bahsi geçmesi üzerine, kahvaltıda hazır bulunan komisyon başkanı, maktulün karısından telgrafla gelen bir af dilekçesi olduğunu zikretti.

"*C'est très gentil de sa part*,"[18] dedi Çar ailesine mensup bir hanım.

Çar ise derin bir nefes alıp, apoletli omuzlarını silkeleyerek, "Kanun böyle," dedi ve köpüklü Moselle şarabı doldurması için kadehini sofra hizmetkârına uzattı. Herkes Çar'ın

18 (Fr.) Hanımefendinin davranışı çok şık!

sözündeki bilgeliğe hayran olmuş gibi yaptı. Telgraf hakkında başka söz edilmedi. Ve biri yaşlı, öteki genç olan iki köylüyü, Kazan'dan çağırdıkları canavardan farksız, korkunç bir katil olan Tatar cellat geldiğinde astılar.

Yaşlı kadın kocasının naaşına beyaz gömlek, beyaz çorap ve yeni ayakkabılar giydirmek istedi, ama izin vermediler; ikisini de mezarlığın dışında bir çukura gömdüler.

Çar'ın annesi yaşlı imparatoriçe bir gün oğluna, "Prenses Sofya İvanovna, onun olağanüstü bir vaiz olduğunu söylemişti. *Faites le venir. Il peut prêcher à la cathédrale,*"[19] dedi.

Ama Çar "Hayır, bizim burada versin," diyerek yaşlı İsidor'u saraya getirmelerini emretti.

Tüm saray erkânı kilisede toplanmıştı. Yeni ve sıra dışı vaiz sarayda olay olmuştu.

Ak saçlı, zayıf bedenli rahip vaaz vermek üzere kürsüye geldi ve önce cemaati şöyle bir süzdü, "Baba, oğul ve kutsal ruh adına," diyerek söze başladı.

Önce her şey yolunda gidiyordu, ancak imparatoriçenin sonradan söylediği gibi vaaz *"Il devenait de plus en plus agresif"*.[20] Papaz, herkesi şiddetle eleştirmeye başladı. İdam cezalarını eleştirdi. Ölüm cezalarının kötü yönetildiğini de ilave etti. Hıristiyan ülkede insan öldürmek olacak iş miydi?

Herkes birbirine bakıyor, vaazın giderek Çar'ın hoşlanmayacağı bir boyuta girdiğini düşünüyor, ama kimse bunu açıkça birbiriyle paylaşmıyordu. İsidor, "Amin," diyerek sözü bitirince, metropolit onu yanına çağırdı.

Metropolit ve başsavcı istişare ettikten sonra rahibi manastıra yollamaya karar verdiler, ama kendininkine değil; Rahip Mihail'in yönetmekte olduğu Suzdal Manastırı'na.[21]

---

19 (Fr.) Çağıralım onu. Katedralde vaaz verebilir.

20 (Fr.) Gitgide saldırgan hal aldı.

21 Suzdal Manastırı o sıra hapishane işlevi görüyordu. Bugün de müze olarak hizmet vermektedir – ç.n.

XV

Herkes, Vaiz İsidor nedeniyle herhangi bir olumsuzluk ortaya çıkmamış gibi davrandı. Adını anan bile olmadı. Rahibin sözlerinin kendisinde bir iz bırakmadığını sanıyordu Çar, ancak gün içinde iki kez, Sventitskaya'nın telgrafla affedilmelerini dilediği köylülerin infazını hatırladı. Gündüz geçit töreni vardı, sonra gezintiye çıkıldı, arkasından devlet adamlarının kabulü, öğle yemeği ve akşam da tiyatro. Çar, yastığa başını koyar koymaz her zamanki gibi hemen uykuya daldı. Geceleyin korkunç bir rüyayla uyandı: Tarlada darağaçları duruyor, üzerlerinde insan ölüleri sallanıyordu; dilleri dışarı çıkmış ve uzaklara doğru uzamıştı. Birisi bağırıyordu: "Bunu sen yaptın." Çar ter içinde uyandı ve düşünmeye başladı. İlk kez üzerindeki sorumluluğu düşünmeye başladı ve rahibin söylediklerini hatırladı.

Kişiliğine pek fazla önem vermiyordu. Çar olmanın gerektirdiği şartlardan dolayı, kişisel taleplerini öne çıkaramazdı; kişisel isteklerinin ise, Çar'ın resmî isteklerine oranla çok daha zaruri olduğunu itiraf edecek güçte değildi.

XVI

Prokofiy, bu şık giyinmeyi seven, kendisiyle barışık, hayat dolu genç, ikinci cezasını da çekip, hapisten çıktığında, artık tamamen tükenmiş, toplumdan kopmuş bir kişi olmuştu. Evde sessiz sessiz oturuyor, hiçbir şeyle uğraşmıyordu. Babasından azar işitmesine rağmen, kendine bir iş aramıyor, evde yiyip içmeye devam ediyor, dahası meyhaneye gidip içsin diye evden bir şeyler tırtıklamaya çalışıyordu. Sürekli oturuyor, sık sık öksürüyor, balgam çıkarıyordu. Gittiği doktor göğsünü dinleyip başını sallayarak:

"Kardeş sana, sende olmayan bir şey lazım."

"Orası belli, o olmayan şey hep lazım zaten."

"Sigarayı bırak, süt iç."

"Şimdilik perhiz yapıyorum, sütünü içecek ineğim de yok."

Bir ilkbahar gecesi uyku tutmamış, sıkıntı çökmüş ve yine canı içmek istemişti. Evde satacak bir şey de yoktu. Şapkasını takıp çıktı. Sokaktan rahibin evine kadar yürüdü. Tahta perdeye dayalı bir tırmık gördü. Tırmığı alıp omzuna atan Prokofiy, "Buna belki bir şişe içki verirler," düşüncesiyle Petrovna'nın meyhanesine doğru yürümeye başladı. Bu sırada Prokofiy henüz oradan uzaklaşmadan, yardımcı rahibin sundurmaya çıkacağı tutmuştu. Hava aydınlanmıştı ve yardımcı rahip, tırmığını omzuna atmış götüren Prokofiy'i gördü.

"Hey, ne yapıyorsun sen?"

Ahali dışarıya çıkarak Prokofiy'i yakaladı. Mir mahkemesi ona on bir ay hapis cezası verdi.

Mevsim sonbahardı. Prokofiy'i hastaneye kaldırdılar. Ciğerleri sökülürcesine öksürüyordu. Üşüyor, hiç ısınamıyordu. Sağlığı yerinde olan hiç kimse titremediği halde, o gece gündüz titriyordu. Yönetici, odundan tasarruf etmek için hastaneyi kasım ayına kadar ısıtmıyordu. Prokofiy fiziksel olarak elbette acı çekiyordu, ancak daha kötüsü ruhen de acı içinde olmasıydı. Her şey ona karşıydı ve herkesten nefret ediyordu: Rahibin yamağından, sobaları yakmayan gardiyandan, nöbetçiden, yan ranzada yatan kırmızı, şiş dudaklı komşusundan ve yeni getirdikleri hükümlüden nefret ediyordu. Bu Stepan'dı. Başında yılancık oluşmuştu ve onu hastanede Prokofiy'in yanına yatırmışlardı. Baştan ondan da hoşlanmayan Prokofiy, sonradan öyle sevdi ki onunla konuşmaya can atar oldu. Sadece onunla sohbet ettiği zaman yüreği teselli buluyordu.

Stepan son cinayetini ve onda meydana getirdiği etkiyi sürekli anlatırdı herkese.

"Ne bağırdı ne de karşı koydu," diye anlatırdı hep. "'Al öldür beni. Bana acımıyorsun ama kendine acı bari,' der gibiydi."

"Evet, cana kıymak çok korkunç bir şey, bir defasında ben de koyun kesmeye kalkmıştım, ne kadar üzülmüştüm. Ben hiç kimseyi öldürmedim, ama bu zalimler beni mahvettiler. Halbuki kimseye bir zararım dokunmamıştı benim."

"Bunların hepsi hesabına yazılacaktır."

"Ne yazılacak, nerede yazılacak?"

"Ne demek nerede? Tanrı hesap sormayacak mı?"

"Onu görmedim ve inanmıyorum kardeşim; bence öleceksin ve üzerinde otlar bitecek. Bence her şey bundan ibaret!"

"Niye böyle düşünüyorsun? Ben birçok cana kıymış biriyim, o yürekli kadınsa insanlara yardım etti sadece. Onunla aynı yere gideceğimi sanıyor musun? Hayır, hiç sanmam..."

"Öldükten sonra ruhun yaşayacağını mı düşünüyorsun yani?"

"Evet, öyle olacak. Bu doğrudur."

Prokofiy'in ölmesi kolay olmadı, zor nefes alıyordu. Son saatinde birden rahatladı. Stepan'ı çağırdı.

"Ee, kardeş, artık vedalaşalım. Anlaşılan ölüm vaktim geldi. Çok korkardım, ama şimdi hiç korkmuyorum. Sadece bu işin çabucak olup bitmesini istiyorum."

Ve hastanede öldü Prokofiy.

XVII

O sıralar Yevgeniy Mihayloviç'in işleri iyice kötüye gitmekteydi. Mağaza ipotekliydi. Satış olmuyordu. Kentte başka mağaza açılmıştı. Ayrıca faiz de ödüyorlardı. Gene faiz-

le kredi almak gerekiyordu. Her şey mağaza ve içindekilerin satışa çıkarılmasıyla son buldu. İşlerini kurtarmak için gerekli olan 400 rubleyi bulmak için her yere başvurmuşlar, ancak bu parayı hiçbir yerden bulamamışlardı.

Metresi, Yevgeniy Mihayloviç'in karısının arkadaşı olan tüccar Krasnopuzov onların son ümitleriydi. Ancak, şu ara tüm kent Krasnopuzov'a yapılan büyük soygunu konuşmaktaydı. Söylentilere göre çalınan para yarım milyonu buluyordu.

"Peki, kim çalmış, biliyor musun?" dedi Yevgeniy Mihayloviç'in karısı. "Bizim eski kapıcı Vasiliy. Dediklerine bakılırsa paraları dağıtıyormuş, polislere de rüşvet vermiş."

"Serserinin tekiydi," dedi Yevgeniy Mihayloviç. "Mahkemede rahatça yalan yere yemin etmişti o gün. O kadar kolay yalan söylemesine şaşırmıştım doğrusu."

"Bizim kapımıza da gelmiş. Aşçı kadın o olduğunu söyledi. 14 fakir kızı evlendirmiş."

"Uyduruyorlar."

Tam o sırada hırpani ceketli garip bir ihtiyar girdi mağazaya.

"Ne istediniz?"

"Bir mektup getirdim size."

"Kimden?"

"Orada yazılı."

"Cevap gerekmiyor mu? Bekle biraz."

"Gerekmez."

Ve ihtiyar zarfı verip alelacele uzaklaştı.

"İyi öyleyse!"

Yevgeniy Mihayloviç, şişkin zarfı açtığında içindekileri görünce gözlerine inanamadı: Yüzlük banknotlar vardı. Tam dört adet yüz rublelik. Bu da neyin nesiydi? Bir de Yevgeniy Mihayloviç'e yazılmış, imla hatalarıyla dolu bir mektup vardı zarfın içinde:

İncil'de kötülüğe iyilikle karşılık ver, yazıyor. Kuponla bana çok kötülük ettiniz ve ben zavallı köylünün onurunu kırdım, şimdi ise sana acıyorum. Şu dört yüz papeli al ve kapıcın Vasiliy'i unutma.

Kendine ve karısına hitaben, "Hayır, inanılması imkânsız bir şey bu," dedi Yevgeniy Mihayloviç. İleride bugünü her andıkları ya da olayı konuştukları zaman ikisi de gözyaşlarını tutamıyor ve içleri sevinçle doluyordu.

XVIII

Suzdal Hapishanesi'nde çoğu Ortodoksluk'tan sapma nedeniyle 14 din adamı yatıyordu; İsidor'u da buraya yollamışlardı. Rahip Mihail aldığı talimata göre, İsidor'u önemli suçlu sayarak, onunla hiç konuşmadan tecrit hücresine koymalarını emretti. İsidor'un hapiste geçirdiği üçüncü haftasında Rahip Mihail tutukluları dolaşmaya çıktı. İsidor'a uğrayıp, bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sordu.

"Çok şeye ihtiyacım var, ama insanların yanında bunları söyleyemem. Seninle baş başa konuşma fırsatı ver."

Birbirlerini süzdüler ve Mihail korkacak bir şey olmadığına karar verdi. İsidor'u kendi makamına getirmelerini emretti ve yalnız kaldıklarında, "Şimdi konuşabilirsiniz," dedi.

İsidor diz çökerek konuşmaya başladı:

"Kardeşim! Sen ne yapmaktasın böyle? Kendine acı. Senden daha kötü bir zalim yoktur, tüm mukaddesata karşı küfür halindesin...."

Bir ay sonra Mihail, sadece İsidor'un değil, pişmanlık getirmiş olan tüm tutukluların salıverilmesini talep eden bir dilekçe yazdıktan sonra, manastırda inzivaya çekildi.

XIX

Aradan on yıl geçti.

Mitya Smokovnikov teknik üniversiteden mezun olmuş ve Sibirya'da bir altın madeninde dolgun maaşla işe başlamıştı. Bölgeyi dolaşması gerekiyordu. Müdür, yanına mahkûm Stepan Pelageyuşkin'i almasını önerdi.

"Bir mahkûmu mu yanıma alayım? Tehlikeli değil mi?"

"Ondan kötülük gelmez. Aziz mertebesinde bir adamdır. İsterseniz herkese sorabilirsiniz."

"Suçu neymiş?"

Müdür tebessümle, "Altı cana kıydı. Ama gene de aziz bir insan," dedi.

Ve Mitya Smokovnikov, zaman içinde saçları iyice dökülmüş, zayıflamış, güneşten teni yanmış Stepan'ı yanına alarak yola çıktı.

Stepan yol boyunca oğluymuş gibi elinden geldiğince onu gözetmiş, üzerine titremiş ve bu arada bütün başından geçenleri, artık ne amaçla yaşadığını ve nasıl bir hayat sürdüğünü ona anlatmıştı.

Bir kez daha insana şaşkınlık verecek bir olay vukua geldi. O güne kadar, yiyip içmeyi seven, kumar oynayan, kadınlarla düşüp kalkan, çok hareketli bir yaşam süren Mitya Smokovnikov, ilk defa hayat üzerinde düşünmeye başlamıştı. Bu düşünceler onun peşini bırakmamış ve her geçen gün ruhunu biraz daha karıştırmıştı. Bir gün ona büyük yarar getirecek bir makam teklif ettiler. Bunu reddetti ve kendisine bir çiftlik satın almaya, evlenmeye ve elinden geldiği kadar halka hizmet etmeye karar verdi.

XX

Düşündüğü gibi de yaptı. Ama önce, yeni bir aile kurduğu için araları bozuk olan babasının yanına gitti. Babasıyla olan ilişkilerini de düzeltmeye karar vermişti. Kararını uyguladı. Babası önce buna çok şaşırdı, gülüp geçmeye kalktı, ama sonra oğlunda hata aramayı bırakıp, aralarında geçen birçok olayı ve bunların çoğunda ona karşı suçlu olduğunu hatırladı.

Fakir İnsanlar

(Бедные Люди)

Balıkçı karısı Janna kulübesinde, ocağın yanına oturmuş, eski bir yelkeni onarmaya uğraşıyordu. Dışarıda rüzgâr ıslık çalarak uğulduyor, kıyıya çarparak parçalanan dalgaların sesi duyuluyordu... Dışarısı zifiri karanlık ve soğuk, deniz fırtınalı, balıkçı kulübesiyse sıcak ve rahattı. Toprak zemin tertemiz süpürülmüş; ocakta ateş henüz sönmemiş, raflardaki kap kacak pırıl pırıl parlıyordu. Beyaz cibinlikli karyolada beş çocuk, fırtınalı denizin uğultusuyla mışıl mışıl uyumaktaydı. Balıkçılık yapan kocası sabahleyin sandalıyla denize açılmış ve hâlâ eve dönmemişti. Karısı, dalgaların öfkeli homurtusunu, rüzgârın kükreyen sesini dinliyordu. Janna korkuyla bekliyordu.

Eski ahşap saat hırıltılı bir sesle 10'u, sonra 11'i vurdu... Kocası hâlâ yoktu. Janna düşüncelere daldı. Adam kendine acımaz, soğukta, fırtınada balığa çıkardı. Kendisi de sabahtan akşama kadar çalışıp didinirdi. Peki, sonuç neydi? Karınlarını ancak doyuruyorlardı. Çocukları yaz-kış ayakkabısız, yalın ayak dolaşırlardı; buğday ekmeği yemezlerdi, iyi ki yeteri kadar çavdar vardı. Sofralarında balığın yanında ek-

mekten başka bir şey olmazdı. "Yine de şükürler olsun, çocuklarım sağlıklı. Şikâyet edecek değilim," dedi içinden. Fırtınanın sesini dinlerken bunları düşünüyordu Janna. "Şimdi kimbilir nerede?" İstavroz çıkararak dua etti: "Tanrım onu koru, zorda bırakma, merhamet et!"

Yatmak için henüz erkendi. Janna başına kalın bir eşarp örtüp, feneri yaktı. Acaba deniz yatışmış mıydı? Işık yeterli miydi ve deniz feneri yanıyor muydu? Kocasının teknesi görüş alanında mıydı? Bunları anlamak için dışarıya çıktı. Denizde görünen hiçbir şey yoktu. Rüzgâr başörtüsünü indirdi, komşunun kapısına bir şey çarpıp duruyordu. O zaman hasta komşusunu anımsadı, akşamdan beri onu ziyaret etmek, durumunu bir yoklamak istiyordu. "Bakacak kimsesi yok," diye geçirdi içinden ve kapıyı çalmaya başladı. Bir süre kulak verip bekledi... Cevap veren yok.

Kapının önünde dururken, "Dul kalmak kötü," diye geçirdi içinden. "Neyse ki sadece iki çocuğu var, ama hepsine tek başına bakmak zorunda. Hastalanması da hiç iyi olmadı şimdi! Ee dul kalmak çok kötü. Bir halini hatırını sorayım." Janna kapıyı üst üste çaldı. Hâlâ ses veren yoktu.

Janna sesini yükselterek, "Hey, komşu! Bakar mısın?" diye bağırdı. Sonra, "Bir şey oldu galiba," diye düşünerek kapıyı itip içeriye girdi.

Oda nemli ve soğuktu. Hastanın nerede olduğunu görebilmek için Janna feneri kaldırdı. İlk gözüne çarpan kapının tam karşısındaki yataktı; komşusu yatakta ölü gibi sessiz ve hareketsiz, sırtüstü yatıyordu. Janna feneri daha yakına getirdi. Evet, bu oydu. Başı geriye doğru düşmüş; soğuk ve morarmış yüzü ölüm sessizliğine bürünmüştü. Ölünün soluk eli düşüp, bir şeye uzanmak istiyormuş gibi sarkmıştı saman yataktan. Ölmüş annenin biraz ötesinde eski bir entariyle üstleri örtülmüş, kıvırcık saçlı, tombul yanaklı iki çocuk, kıvrılmış, sarışın başlarıyla birbirlerine sokul-

muş, uyuyordu. Anlaşılan, ölmeden önce eski başörtüsüyle onların bacaklarını sarıp, elbisesiyle üstlerini örtebilmişti anneleri. Nefes alışları düzgün ve rahat... tatlı, derin bir uykudaydı çocuklar.

Onları uyandırmadan kucaklayıp eve getirdi, kendi çocuklarının yattığı karyolaya koydu ve hemen cibinliği çekti. Rengi solmuş ve endişeye kapılmıştı. İçini tam anlamıyla bir sıkıntı kapladı. "Acaba o ne diyecek?.." Kendi kendine söylenmeye başladı: "Şakası yok, bizde de beş çocuk var; şimdiye kadar fazla dert olmadılar bana ama... O buna ne der?.. Hayır, hayır henüz değil!.. Neden aldım ki!.. Beni dövecek şimdi! Doğrusu ben de hak ettim bunu. İşte geldi galiba! Yok gelmemiş!.. Eh, bu daha iyi!"

Birisi gelmiş gibi gıcırdadı kapı. Janna irkilip, iskemleden fırladı.

"Yok. Yine kimse yok! Tanrım, neden sanki bunu yaptım?.. Şimdi nasıl onun yüzüne bakarak söyleyeceğim?.." Uzun süre karyolanın başında, kara kara düşünerek sessizce oturdu Janna.

Yağmur dinmiş, hava aydınlanmaya başlamıştı, ama rüzgâr ıslık çalarak esmekte, deniz de eskisi gibi kükremekteydi.

Birden kapı ardına kadar açıldı, içerisi taze deniz havasıyla doldu ve arkasında zedelenmiş ıslak ağları sürükleyen, uzun boylu, yağız tenli balıkçı girdi kulübenin temiz ve ferah odasına:

"İşte geldim!"

"Oh, sensin!" diyerek, onun gözlerine bakmaya cesaret edemeden yerinde kalakaldı Janna.

"Ne geceydi ama! Korkunçtu!"

"Evet, evet, hava çok korkunçtu! Ee, nasıl geçti av?"

"Berbat, tam anlamıyla berbat! Hiç balık tutamadım. Sadece ağları yırttım. Kötü, kötü!... Sana tek şey diyeceğim, tam bir felaketti hava! Şimdiye kadar böyle bir gece geçirdi-

ğimi hatırlamıyorum. Balık avlamak ne mümkün! Sağ salim eve dönebildiğime şükrediyorum... Ee, sen ben yokken neler yaptın bakalım?"

Balıkçı ağları odaya taşıyıp, sobanın yanına oturdu.

"Ben," dedi Janna sararmış yüzüyle, "Ne olsun ki... Oturup dikiş diktim... Rüzgâr öyle bir esmeye başladı ki, korkunç hale geldi. Senin için korktum."

"Evet, evet," diye mırıldandı kocası, "gerçekten korkunç derecede kötü bir havaydı! Ama elden ne gelir!"

İkisi de bir süre sessiz kaldı.

"Biliyor musun, komşumuz Simon öldü."

"Ya, öyle mi?"

"Ne zaman olduğunu bilemeyeceğim; belki dün ölmüştür. Ölmek ona çok ağır gelmiş olmalı. Arkada yetim çocuklar bırakıp gitmek kimbilir ne kadar acı vermiştir! İki yavru, daha bebekler... Biri henüz konuşmaya başlamamış, diğeri daha yeni emeklemeye başlamış..."

Janna sessizce beklemeye başladı. Balıkçının kaşları çatıldı, yüzünde ciddi bir ifade belirdi ve kaygı dolu bir tonla:

"Şu işe bakın!" dedi başını kaşıyarak. "Ee, şimdi ne olacak! Almak lazım, çocuklar uyanacaklar, o zaman ölü anneyle ne yapacaklar orada? Bir şekilde geçinip gideriz işte! Haydi, hemen git de al çocukları!"

Ama Janna oturduğu yerden hâlâ kımıldamıyordu.

"Neyin var senin? İstemiyor musun yoksa? Janna, ne oldu sana?"

Janna birden cibinliği kaldırıverdi ve "Bak işte buradalar," dedi.

Düşümde Ne Gördüm...

(Что я Видел Во Сне...)

I

"O kız benim için artık yoktur; yoktur, ancak onu yabancıların eline bırakacağım anlamına da gelmez bu. İstediği şekilde yaşayabilmesi için böyle yapıyorum, ama onu sineye çekemem. Evet, gerçek budur. Böyle bir şeyin olacağı aklımın ucundan geçmezdi... Korkunç, korkunç!"

Bunları söylerken, başını sallayıp, omzunu silkiyor ve gözleri yukarıya doğru bakıyordu. 60 yaşındaki Prens Mihail İvanoviç Ş... eyalet merkezinde vali olan 56 yaşındaki küçük kardeşi Prens Pyotr İvanoviç'le dertleşiyordu.

Bu konuşma, bir yıl önce evden kaçan kızının, çocuğuyla birlikte buraya yerleştiğini öğrenince St. Petersburglu ağabeyin çıkıp geldiği vilayet merkezinde geçiyordu.

Prens Mihail İvanoviç, kır saçlı, uzun boylu, dinç görünüşlü, mağrur ve çekici yüz ifadesiyle gayet yakışıklı bir ihtiyardı. Bütün ailesi, hiç yüzünden kızıp, sık sık kavga çıkaran huysuz ve kaba karısı, başarısız, müsrif ve sefih, ama babasına göre dürüst bir insan olan oğlu, büyüğü evli ve St. Pe-

tersburg'da yaşayan, küçüğü ise bir yıl önce evden kaçan ve çocuğuyla birlikte bu taşra vilayetinde daha yeni buldukları sevgili kızları Liza olmak üzere, iki kızından ibaretti.

Prens Pyotr İvanoviç, Liza'nın kaçma nedeni, çocuğun babasının kim olduğu gibi merak ettiği hususları öğrenmeye can atıyor ama sormaya bir türlü karar veremiyordu. Daha bu sabah karısı, kaynına bu olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirdiğinde, ağabeyinin yüzünde birden, onuruna yediremeyip gizlemeye çalıştığı bir acı belirdiğini ve konuyu değiştirmek üzere geline, daireye ne kadar ödediği gibi sorular yönelttiğine tanık olmuştu. Kahvaltıdan sonra ise, tüm ailenin ve misafirlerin yanında her zamanki iğne dilli, nüktedan, alaycı kişiliğine bürünmüştü Mihail İvanoviç. Saygılı ve sevecen davrandığı çocuklardan başka herkese karşı kibirli, yanına varılması zor biriydi. Ancak bunu o kadar doğal yapardı ki, herkeste böyle mağrur davranmaya hakkı olduğu düşüncesi uyanırdı.

Akşam kardeşiyle *vint* isimli kâğıt oyununa oturdular. Kendisine ayrılan odaya çekilip, tam takma dişlerini çıkaracağı sırada iki kez yavaşça kapıyı çaldılar.

"Kim o?"

"*C'est moi, Michel.*"[1]

Prens Mihail İvanoviç gelinlerinin sesini tanımıştı. Yüzü asıldı. Dişlerini tekrar taktı, kendi kendine mırıldandı: "Ne istiyor acaba?"

Yüksek sesle:

"*Entrez*,"[2] dedi.

Gelin hanım sessiz, narin yapılı, kocasına karşı uysal davranışlı, ancak herkesin tuhaf (hatta bazılarının aptal) bulduğu bir hanımefendiydi. Güzel denilebilirdi, ama hep dağınık saçlarla dolaşır, giyimine özen göstermez ve her zaman dal-

1 (Fr.) Benim, Mişel.

2 (Fr.) Giriniz.

gın olurdu; en tuhaf tarafı da, ansızın soylulara, bir başkan karısına hiç de yakışmayan fikirler söyleyerek gerek kocasını, gerekse bütün tanıdıklarını hayrete düşürmesiydi. Şimdi de ona özgü mantıksızlıkla konuşmaya başlamıştı:

"*Vous pouvez me renvoyer, mais je ne m'en irai pas, je vous le dis d'avance.*"[3]

Kayınbiraderi, "Allah esirgesin," diyerek her zamanki aşırı saygıyla koltuğu ona doğru çekti ve cebinden bir *papirosa* çıkararak ekledi: "*Ça ne vous dérange pas*?"[4]

"Bakınız, Mişel, kötü bir şey söyleyecek değilim. Sadece, Liza hakkında konuşmaya geldim."

Mihail İvanoviç, belli ki duyduğu sıkıntıdan derin bir iç geçirdi, sonra hemen toplanarak yorgun bir tebessümle:

"Seninle üzerinde konuşabileceğim tek şey, tam da benimle konuşmak istediğin konudur," dedi. Bunları kadının yüzüne bakmadan, konuyu zikretmekten kaçınarak söylemişti.

Ama tombul, yuvarlacık, sevimli gelin, sevecen mavi gözlerini yalvaran bakışlarla Mihail İvanoviç'e dikmekten çekinmeden ve onun gibi hatta ondan da derin bir iç çekişten sonra, "Mişel, *mon bon ami*, ne olur acıyınız ona,"[5] dedi. Her zaman olduğu gibi, kayınbiraderiyle konuşurken ara sıra şaşırıp "siz" diye hitap ederdi. "Nihayetinde o da bir insan."

Mihail İvanoviç kötü bir gülümsemeyle cevap verdi:

"Bundan zaten hiçbir zaman şüphe etmedim."

"O sizin kızınız."

"Evvelce öyle idi. Ama bu sözlere ne gerek var sevgili Alina?"

"Sevgili Mişel, ne olur gidip onu görün! Yalnız, şunu bilmenizi isterim ki her şeyin suçlusu o adam..."

---

3 (Fr.) Siz beni kovabilirsiniz, ama ben gitmeyeceğim. Bunu size şimdiden söylüyorum.

4 (Fr.) Bu sizi rahatsız etmez değil mi?

5 (Fr.) İyi dostum.

Prens Mihail İvanoviç'in yüzü kızarmış, korkunç bir hal almıştı.

"Tanrı aşkına, bunları konuşmayalım artık! Yeterince acı çektim. Onu kimseye yük olmadan yaşayacak duruma getirmekten başka bir isteğim kalmadı. Benimle hiçbir ilişkisi olmadan, varsın kendi hayatını yaşasın, biz de ailemizle kendi işimize bakalım. Elimden başka bir şey gelmez."

"Mişel, sen hep 'ben' diyorsun, fakat onun da 'ben' demeye hakkı var."

"Alina, güzelim bundan benim de kuşkum yok. Ama lütfen artık bu konuyu bırakalım. Çünkü bana çok ağır geliyor."

Aleksandra Dimitriyevna başını salladı ve biraz sustuktan sonra, "Maşa da (Mihail İvanoviç'in eşi) böyle mi düşünüyor?" diye sordu.

"Evet tamamen aynı düşüncede."

Aleksandra Dimitriyevna, söyleyecek söz bulamadı.

Mihail İvanoviç, "*Brisons là-dessus. Et bonne nuit*,"[6] dedi.

Ama Aleksandra Dimitriyevna gitmedi, sessizce bekledi.

"Petya'nın söylediğine göre, evinde yaşadığı kadına para bırakmak istiyormuşsunuz. Adresini biliyor musunuz?"

"Biliyorum."

"Öyleyse bunu bizim elimizle yapmayınız. Ona gidip kendiniz veriniz. Sadece nasıl yaşadığını bir görün. Görmek istemezseniz gene görmezsiniz. O, orada değil. Yanında kimse yok."

O anda Mihail İvanoviç'in tüm vücudu titredi.

"Ah! Niçin eziyet ediyorsunuz? Bu, konukseverliğe yakışmaz."

Aleksandra Dimitriyevna kalktı, birden duygulanarak, gözyaşlarında boğulmuş bir sesle, "Öyle acınacak durumda ve o kadar iyi kalpli ki," dedi.

6 (Fr.) Burada bu konuşmayı keselim, iyi geceler.

Mihail İvanoviç ayağa kalkmış ve onun sözünü bitirmesini bekliyordu. Gelin, elini ona doğru uzattı:

"Mişel, bu yaptığın iyi değil," diyerek odadan çıktı.

Aleksandra Dimitriyevna gittikten sonra, Mihail İvanoviç kendisi için yatak odası durumuna getirilmiş odada, halının üzerinde uzun müddet gezinip durdu. Yüzünü buruşturuyor, titriyor, arada bir "of" çekiyor sonra kendi sesini işitip, korkarak susuyordu.

İncinmiş onuru ona acı veriyordu. Onun kızı, annesi, İmparatoriçe'nin ziyaretine geldiği ünlü Avdotya Borisovna'nın evinde büyümüş, dostluğunu kazanmak şeref sayılan, hayatı boyunca korkusuz ve kusursuz bir şövalye gibi yaşamış bir insanın kızıydı... Bir Fransız kadından gayri meşru doğan ve ülke dışında büyüttüğü bir oğlu olmasına rağmen yüksek onuru sarsılmamıştı. Ve işte böyle bir insanın kızı! Bir babanın kızına yapması gereken her şeyi yapmıştı: İyi bir eğitim aldırmış, ona yüksek Rus sosyetesinde koca seçme imkânı da hazırlamıştı. Bir kıza istediği her şeyi vermekle kalmamış, aynı zamanda onu bütün kalbiyle sevmiş, onunla iftihar etmişti. İşte bu kız, onu elâleme rezil etmişti. Kimsenin yüzüne bakacak hali kalmamış, herkesten utanır duruma düşmüştü.

Onu sadece ailenin bir ferdi ve kızı olarak değil, bambaşka bir şefkatle sevdiği, onunla mutlu olduğu, onur duyduğu günleri anımsadı. Sekiz, dokuz yaşlarındaki halini gözlerinin önüne getirdi: Zeki, her şeyi çabuk kavrayan, hayat dolu, hızlı hareket eden, siyah parlak gözleriyle, sağlam yapılı sırtına dökülmüş gür ve sarı saçlarıyla pek zarif bir kızdı. Dizlerine sıçrayıp boynuna sarıldığı, gıdıklayarak kahkahalarla güldüğü, babasının bağırmasına aldırmadan gıdıklamaya devam ettiği, sonra da dudaklarından, gözlerinden, yanaklarından öptüğü zamanları canlandırdı hayalinde. Mihail İvanoviç aslında her türlü duygu taşkınlığına karşıydı. Ama

onun taşkınlıklarına gelince yumuşardı. Bazen de tamamen mağlup olur, kendisini büsbütün ona bırakırdı. Onu okşamanın ne kadar güzel olduğunu hatırladı.

Bir zamanların sevimli yaratığının, şimdi nefret duymadan hatırlayamadığı bir yaratık haline geleceği kimin aklına gelirdi?

Genç kızlığa eriştiği dönemi anımsadı: Erkeklerin ona bir kadın olarak bakmaya başladıklarını gördüğü zaman duyduğu korkuyu hatırladı. Kızının –balo giysileri içinde güzelliğinden emin halde– balolarda takındığı tavırlarından dolayı uyanan kıskançlık duygularını düşündü. O, erkeklerin kızına masum olmayan bakışlarından korkuya düşerken, kızıysa anlamıyor, hatta bunlardan hoşlanıyordu. "Kadın masumiyeti dedikleri batıl inançtan başka bir şey değilmiş demek," diye geçirdi içinden: "Aksine, onlar utanma nedir bilmiyorlar, utanma duygusu da yok onlarda."

Anlaşılmaz nedenlerle çok uygun iki damat adayını nasıl reddettiğini, sosyetede hiç kimseye gönlünü kaptırmadığını, ama gösteriş yaparak içlerinde dolaşmaya da devam ettiği günleri anımsadı. Ama bu başarısı çok sürmemişti. İki üç yıl sonra artık herkes onu görmeye alışmıştı. Hâlâ güzeldi, ama ilk körpeliği kalmamıştı. Baloların demirbaş eşyası gibi bir şey olmuştu. Mihail İvanoviç'in aklına kızının evde kalacağını görerek eskisi gibi mükemmel olmasa da ona uygun bir koca bulmak istediği dönem geldi. Ama kızının o zamanki kibirli duruşu gözünün önüne gelince, ona olan öfkesinin daha da arttığını hissetti. O kadar düzgün ve saygın kişileri reddetti, sonucu da işte bu felaket! "Of, of!" diye gene içini çekti, ayakta durarak bir *papirosa* daha yaktı; artık başka şeyler düşünmek istiyordu. Kendisini görmeden ona parayı nasıl gönderebileceğini tasarladı. Sonra yeniden, kızının yirmi yaşındayken köydeki evlerinde misafir bulunan on dört yaşındaki bir çocukla, aralarında geçen macerayı düşünme-

ye başladı. Delikanlıyı nasıl çıldıracak hale getirdiğini, gözyaşları döktürdüğünü, bu anlamsız aşka son vermek için delikanlıyı evden uzaklaştırmak zorunda kaldığı zaman kızının nasıl ciddi, hatta kaba cevaplar verdiğini hatırladı. Bu yüzden kızına duyduğu soğukluk daha da artarken, kızı da ona karşı soğukluk duymaya başlamıştı. Babası tarafından hakarete uğramış gibi bir tavır takınmıştı.

"Ne kadar haklıymışım," diye düşündü. "Demek ki bu zaten hayâsız ve kötü tabiatlı bir kızmış."

İşte Moskova'dan gönderdiği ve içinde artık eve dönemeyeceğini, çünkü mahvolmuş bir kadın olduğunu, kendisini affetmelerini, unutmamalarını rica ettiği mektubu da son bir acı anı olarak kalmıştı. Bu yüzden karısıyla aralarında geçen konuşmaları, yaptıkları tahminleri ve nihayet felaketin, Finlandiya'da teyzesinin evinde misafir olduğu sırada vukua geldiğini saptadıklarını anımsadı. Bu felakete sebep olan değersiz İsveçli bir talebe, boş kafalı bir sefil, üstelik de evli bir adamdı.

Mihail İvanoviç, odadaki halının üzerinde gidip gelirken aklından bunları geçiriyor, eskiden kızına duyduğu sevgiyi, gururu hatırlıyor, sebebini anlayamadığı bu düşüşten dehşete kapılıyor, kalbinde bıraktığı acıdan dolayı ondan nefret ediyordu. Gelinin söylediklerini hatırladı, onu nasıl affedeceğini düşünmeye çalıştı. Ama "o adam" aklına gelince kalbini korku, nefret, onur kırıklığı duygusu dolduruyordu. Ve yine "of!" çekerek başka şeyler düşünmeye çalıştı.

"Hayır, mümkünü yok, yapamam. Parayı her ay ona vermesi için Petya'ya vereceğim. Benim bir kızım yok artık..."

Sonra yine ona acı veren bu tuhaf ve karmaşık duyguların tuzağına düştü; kızına karşı eskiden beslediği şefkat duygularının anıları, sonradan onun yüzünden çektiği acılardan doğan nefret duygularıyla çarpışmaya başladı.

II

Liza'nın bu son yıl çektiği çile, 25 yıllık ömründe çektiklerini aşmıştı. O zamana kadar yaşadığı hayatın anlamsızlığı, işte bu yıl ona aşikâr olmuştu: Yaşamının o iğrenç dönemi, tüm bayağılığıyla gözünün önüne gelivermişti. Kendi evlerinde, sonra Petersburg'un yüksek sosyetesinde geçirdiği ilkel yaşamını, sadece üst tabakaya bakıp, onun baş döndürücü cazibesine kapılarak, asıl yapması gerekeni yapamadığını, bu hayatın derinliklerine nüfuz edemediğini işte o dönemde çok iyi anlamıştı. İki üç yıl her şey iyi gitti. Balolar, suvareler, konserler, akşam yemekleri, vücut güzelliğini ortaya koyan balo giysileri, saç tuvaletleri, hepsi birbirine benzeyen, kendilerini bilgili, her şeyden istifade etmeye ve her şeyle alay etmeye hak sahibiymiş gibi düşünen genç ya da yaşlı caka satan züppeler, yazları kır evlerinde kendini gösteren sahte hayatın sadece yüzeysel yanlarını veren zevkleriyle ve yine müzik, kitap gibi yaşam hakkında öne sürülen, ancak çözülemeyen önemli sorularla, hiçbir değişiklik ümidi vermeyen, aksine gitgide tadı tükenen güzelliklerle, sürüp giden yedi sekiz yıldan sonra, çaresizlik içinde bunalıma düşmüş ve intihar etme arzusu duymaya başlamıştı. Arkadaşları onu, hayır işleri yapmaya yönlendirmişlerdi. Bu sırada yaşamın gerçeklerini, iticiliğini, yapmacıklığını ve bunlardan daha acıklı ve itici olan fakirliği gördü; diğer yandan, büyük servetle gelmiş şatafatlı zengin hanımefendilerin korkunç soğukluğunu da fark etmiş, yaşam iyice çekilmez olmaya başlamıştı. Artık küçük zevkleri ve önemsiz şeyleri değil, gerçek hayatı yaşamak istiyordu. Ama bulamıyordu. Hafızasında kalan en iyi anı, Koko adlı askerî öğrenciye bir zamanlar duyduğu aşk idi. Bu sevgi temiz, gerçek bir duygu idi. Artık buna benzer bir şeyler yoktu, olamazdı da. Her geçen gün üzüntüsü biraz daha artıyordu. İşte böyle hüzünlü

bir dönemde Finlandiya'ya, teyzesinin yanına gitti. Yeni hayat, yeni ortam, o zamana kadar gördüklerinden çok farklı insanlar, ona çekici gelmişti.

Bunun ne zaman olduğunu, nasıl başladığını kendisi de bilmiyordu. Teyzesinin evine misafir gelmişti o genç adam. İşlerinden, milletinden, İsveç'te yeni çıkan romandan bahsediyordu. Bakış ve tebessümlerle yürüyen, sözlerle anlatılması olanaksız ve edilen her lafın ayrı bir önem taşıdığı bu tuhaf ilgi nasıl ve ne zaman başlamıştı; kendisi de bilmiyordu. Bu bakış ve tebessümlerde birbirlerinin sadece iç dünyalarını değil, tüm insanlığın ortak olduğu en yüce ve önemli sırları paylaşıyorlardı. Bu tebessümlerden güç alan sözleri, daha yüksek, daha mutluluk verici bir anlam kazanıyordu. Musikide de aynı etki ortaya çıkıyor, birlikte dinledikleri yahut söyledikleri şarkının lezzeti artıyordu. Sesli okunan kitaplardaki sözler de bu ruh haline göre anlam kazanıyordu. Bazen tartıştıkları da oluyordu. Her biri kendi fikrini savunmaya çalışıyordu. Ama göz göze gelip gülümsediklerinde konu aşağılarda kalıyor, onlarsa çok yükseklere, ancak kendilerinin erişebilecekleri bir makama yükseliyorlardı.

Bakışların, tebessümlerin ardından aynı anda ikisini de yakalayan şeytanın ne zaman, nasıl ortaya çıktığını bilemiyordu, ama bu şeytandan korkmaya başladığı zaman, onları birbirine bağlayan görünmez bağlar, o kadar iç içe geçmişti ki, Liza'nın artık bu ağdan kurtulacak gücü kalmamıştı. Bütün ümidini ona, onun güvenilirliğine bağladı. Onun zorbalık yapmayacağını ümit ediyor, bunun olmamasını temenni ediyordu.

Tutunacak bir dalı olmaması ise, mücadele gücünü azaltıyordu. Yapmacık ve sahte sosyete hayatı zaten onu bıktırmıştı. Annesini sevmiyordu. Ona göre, babası da onu kendisinden uzaklaştırmıştı. Artık ömrünü boş şeylerle geçirmeden, dolu dolu yaşamak istiyor ve böyle bir hayatı aşk-

ta, bir erkeğin aşkında bulabileceğini seziyordu. Oradaki ortamın sağlıklı, coşku verici doğasına hayran olmanın da etkisi vardı bunda. Onun uzun boylu, güçlü bedeninde, kalkık uçlu beyaz bıyıklarının altından, her şeye muktedirim ifadesi veren tebessümünde görür gibi olmuştu bu yaşamı. Dünyada var olan her şeyin en iyisini vaat ediyordu sanki. Ve işte bu bakışlar ve tebessümler, inanılmayacak kadar güzel beklentiler ve ümitler onu, çoktan beri gelmesinden korktuğu, belli belirsiz, ama şuursuzca beklediği bir sona sürükledi. Ve birden gelecek için ümit dolu güzel, ilahi, mutlu duygularla kurulmuş hayaller, iğrenç, hayvani bir görünüm aldı ve sadece üzüntü vermekle kalmadı, çaresizlik içine düşürdü.

Liza onun gözlerine bakarak gülümsemeye çalışıyor, hiçbir şeyden korkmuyormuş, olağanüstü bir durum yokmuş gibi davranmaya çalışıyordu, ancak kalbinin derinliklerinde her şeyin yıkıldığını, aradığının bu olmadığını, Koko'da olan şeyin onda olmadığını anlamıştı. Babasına mektup yazıp, evlenme teklifinde bulunmasını istemişti; o da yazacağını vaat etmiş, ama ikinci buluşmalarında, şimdilik bunu yapamayacağını bildirmişti. Gözlerindeki korkak ve kaypak ifade, Liza'yı büsbütün kuşkulandırmıştı. Ertesi gün Liza'ya gönderdiği bir mektupta evli olduğunu itiraf ediyor, karısının kendisini çoktan bıraktığını yazıyor, onun gözünde mahvolmuş bir suçlu olarak af diliyordu.

Liza onu çağırdı ve onu sevdiğini, evli olup olmamasının bir şey değiştirmeyeceğini, ona bağlılık duygusunun geçici olmadığını, onu bırakmayacağını söyledi.

Daha sonraki buluşmalarında, hiçbir varlığının olmadığını, akrabalarının da yoksul kişiler olduklarını, ona ancak en düşük şartlarda bir hayat sunabileceğini söylemişti. Liza, bir şeye ihtiyacı olmadığını, istediği yere hemen gitmeye hazır olduğu yanıtını vermişti.

Adam, biraz daha beklemelerini önererek, onu hemen gitmekten vazgeçirmeye çalıştı. Liza razı oldu. Ancak evdekilerden gizli buluşmalar, mektuplaşmalar Liza'nın canına tak etmiş ve buralardan kaçıp uzaklaşmakta ısrar etmişti.

Liza Petersburg'a gelince, önce ona bir mektup yazarak geleceğini vaat etmiş, sonra mektup yazmaktan da vazgeçip, kayıplara karışmıştı. Liza eski hayatına dönmeyi denedi, ama başaramadı. Sonra hastalandı. Tedavi olmaya başladı, ancak durumu her geçen gün daha kötüye gidiyordu. Gizlemek istediği sır fark edilir hale gelince, kendini öldürmeye karar verdi. Lakin bu ölümü nasıl doğal gösterecekti? İntihar etmek istiyordu ve buna kesin olarak karar vermiş gibiydi; zehri temin edip, bir kadehten içmeye hazırlandı. Tam o anda yeğeni, kız kardeşinin beş yaşındaki küçük oğlu, büyükannesinin hediye ettiği oyuncağını göstermek için koşup gelmeseydi, zehri çoktan içmiş olacaktı. Çocuğu görünce durdu, onu okşadı, sonra birden ağlamaya başladı. O adam evli olmasaydı anne olmaya hakkı olacağını düşündü. O an ilk kez aklına gelen annelik düşüncesi onu kendine getirdi ve başkalarının kendisi için ne düşünecekleri, ne söyleyeceklerine aldırmadan, kendi hayatını, kendi geleceğini düşünmeliydi. Başkalarının düşünceleri için kendini öldürmek kolay görünüyordu, ama kendi nefsi için kendini öldürmek olacak şey değildi. Hemen zehri döktü, intihar düşüncesinden vazgeçti. Artık kendisi için yaşayacaktı. Öyle de yaptı. Bu, sıkıntılı, ama gerçek bir yaşam tarzıydı, bu hayattan ayrılmak istemiyordu ve ayrılması da mümkün değildi. Çoktandır yapmadığı bir şeye başlamıştı: Dua ediyordu, ama dualar acılarını hafifletmiyordu. Liza kendi çilesi için değil, babasına çektirdiği acı için üzülüyordu. Onun kederini anlıyor, ona acıyor ve bu üzüntülere kendisinin sebep olduğunu biliyordu. Birkaç ay hayatı hep böyle geçti. Tam bu sırada hiç kimsenin, hatta kendisinin bile

fark edemediği öyle bir şey oldu ki, bununla birdenbire tüm yaşamı değişti.

Oturmuş, elindeki battaniyeyi üzerine örmekteyken, ansızın içinde tuhaf bir hareket hissetti:

"Hayır, bu olamaz!"

Ellerinde tuttuğu iğne ve örtüyle donakalmıştı. Birden yine o hayret verici salınımı hissetti karnında. "Acaba oğlan mı, kız mı?" Liza o anda her şeyi, o adamın yaptığı kalleşlikleri, yalanları, annesinin kızgınlığını, babasına verdiği üzüntüyü unutuvermiş, yüzünde bir gülümseme peyda olmuştu. Ama bu, o adama bahşettiği utanç verici gülücüklerden değildi; yüzünü nurlandıran, saf ve temiz, mutluluk ifade eden bir tebessümdü.

Kendini öldürmek istemesi aklına geldikçe dehşete düşüyordu, çocuğu da kendisiyle birlikte öldürecekti... Şimdi tüm düşüncesi, evden nasıl ve nereye gideceği, nerede anne olacağı noktasına odaklanmıştı. Talihsiz, zavallı bir anne, ama gene de bir anne olacaktı. Sonra her şeyi inceden inceye düşünüp, planladı. Böylece, kimsenin bulamayacağı, akrabalarından uzak bir vilayetin taşra kasabasına yerleşti. Beklemediği kötü bir rastlantı olarak amcası da buraya vali tayin edilmişti.

Dört aydır ebe Mariya İvanovna'nın yanında kalıyordu. Amcasının bu kente vali olduğunu duyunca, daha uzak bir yere taşınmak için hazırlığa başladı.

III

Mihail İvanoviç erkenden kalktı ve sabahın bu saatinde kardeşinin çalışma odasına gitti. Kızına her ay düzenli bir şekilde para vermesi için hazırladığı çeki verdi. Bu arada Petersburg treninin ne zaman kalkacağını da sordu. Tren akşam

saat yedide kalkıyordu. Gitmeden önce Mihail İvanoviç'in öğlen yemeğine kalmaya vakti olacaktı. Birlikte kahve içerlerken, gelini ona ağır gelen konu hakkında artık hiçbir şey konuşmuyor, sadece ürkek bakışlarla onu süzüyordu. Her sabah sağlık gezintisi yapmak, Mihail İvanoviç için değişmeyen bir alışkanlık olmuştu.

Aleksandra Dimitriyevna onu salona kadar geçirdi.

Onun kızgın yüzüne hüzünle bakarak, "Kent parkına gidiniz, orası çok güzeldir, her yere de yakındır," dedi.

Mihail İvanoviç onun önerisini dinledi ve kent parkına gitti. Can sıkıntısıyla kadınların budalalığını, inatçılıklarını, kalpsizliklerini düşünüyordu. Gelini aklına geldi; "Bana hiç acımıyor," diye geçirdi içinden. "Benim çektiğim acıyı anlaması da mümkün değil! Ya o!" diyerek kızını hatırladı. "Bana ne büyük bir acı verdiğini biliyor! Hayatımın sonuna doğru bu ne korkunç, ne ağır bir darbe! Bu çile ömrümü de kısaltacaktır. Zaten bu azabı çekmektense ölmek daha iyidir. Ve bütün bunlar *pour les beaux yeux d'un chenapan.*"[7] "Ah! Ah!" diye inleyerek iç çekti. Herkesin olup biteni öğrenip, tüm ahalinin bundan bahsedeceğini düşündükçe (içinden "Muhtemelen artık herkes biliyordur," diye geçirdi) ona karşı duyduğu öfke ve nefret artarak, içinde öyle kötü bir kin duygusu uyandı ki, ona içinden geçenleri söylemek, yaptığının ne feci bir şey olduğunu anlatmak isteği ile doldu o an: "Onlar bunun ne demek olduğunu anlamıyorlar."

Birden aklına gelinlerinin, "Oradan her yer yakın" sözü geldi ve cebinden defterini çıkarıp kızının adresini okudu. "Kuhonnaya Sokağı, Abramov'un evi. Vera İvanovna Seliverstova." Bu takma adla yaşıyordu demek ki. Parktan çıkıp arabacıyı çağırdı.

Pis kokulu dar ve dik merdivenden sahanlığa çıkınca, ebe Marya İvanovna karşıladı onu:

7 (Fr.) Bir serserinin güzel gözleri için.

"Kime baktınız efendim?"

"Madam Seliverstova burada mı oturuyor?"

"Vera İvanova mı? Burada, buyurunuz. Biraz önce çıkmıştı, bakkala gitti. Şimdi neredeyse gelir." Mihail İvanoviç, şişman Marya İvanovna'nın arkasından küçük bir misafir odasına girdi. Tam bu sırada bitişik odadan gelen bir bebek ağlaması ruhuna bir bıçak gibi saplandı. Bu ses ona öyle iğrenç, öyle çirkin gelmişti ki!

Marya İvanovna af dileyerek bitişik odaya gitti. Ev sahibesinin oradan çocuğu nasıl susturmaya çalıştığı duyuluyordu. Çocuk sustu, Marya İvanovna da geldi.

"Bu, onun çocuğu. O da şimdi gelir. Siz kimsiniz?"

"Ben bir tanıdığıyım. En iyisi şimdi gideyim ben, daha sonra gene gelirim," diyerek gitmek üzere ayağa kalktı Mihail İvanoviç. Onunla karşılaşmaya kendini hazırlamak ne kadar azap vericiydi. Aralarında bir anlaşma olabileceği de imkânsız görünüyordu.

Tam gitmek üzere kalkmaya davranmıştı ki, merdivende hafif, hızlı ayak sesleri duydu. Ve Liza'nın sesini tanıdı.

"Marya İvanovna! Ben yokken ağladı mı? Ben de..."

Babasını birden karşısında görünce sözünü bitiremedi. Elindeki kesekâğıdı yere düştü.

"Baba!" diye bir çığlık attı. Yüzü sarardı ve titreyerek, kapının önünde donup kaldı.

Mihail İvanoviç yerinden kalkamadan ona bakıyordu. Ne kadar da zayıflamıştı! Gözleri büyümüş, burnu sivrilmiş, elleri incelmiş, kemikleşmişti. Ne diyeceğini, ne yapacağını bilemedi. O anda duyduğu utancı ve her şeyi unutmuş, sadece kızına acıyordu. Onun zayıf, perişan haline, üstündeki kötü, ucuz giysilere, en çok da, nedense yalvararak ona bakan gözlerine, yüzündeki hüzün dolu ifadeye acıyordu.

"Baba, ne olur bağışla beni," diyerek ona doğru ilerledi. Mihail İvanoviç, "Sen de... sen de beni bağışla," dedi ve göz-

yaşları içinde, bebekmiş gibi kızının yüzünü, ellerini şapırdatarak öpmeye başladı.

Kızına karşı uyanan acıma hissi, onu kendine getirmişti. Aslında kendisinin, bu olayın neresinde yer aldığını fark edince, kızına karşı suçlu olduğunu anladı. Gurur yaptığı ve bu yüzden ona soğuk davranıp, öfke duyduğu için suçluydu. Suçlu oluşuna, başkasını değil, kendisini affetmesi gerektiğine seviniyordu.

Kız onu kendi odasına götürdü, nasıl yaşadığını anlattı. Ama babasına çocuğu göstermedi, geçmişten hiç bahsetmedi. Çünkü bunun babasına acı vereceğini biliyordu. Mihail İvanoviç ona, artık yaşam tarzını değiştirmesi gerektiğini söyledi.

Liza, "Evet, köy olursa daha iyi," dedi. Mihail Ivanoviç,

"Bunu etraflıca düşünürüz," diye cevap verdi.

Birden kapıdan bir gıcırdama sesi geldi ve arkasından da çocuğun ağlayan sesi duyuldu. Liza gözlerini iri iri açıp, babasına bakarken ne yapacağını şaşırmıştı.

Mihail İvanoviç kaşlarını kaldırarak,

"Galiba emzirme zamanı geldi," derken, bunu kendini zorlayarak söylediği belli oluyordu.

Liza ayağa kalktı, birden aklına, çok sevdiği babasına, şimdi dünyada her şeyden çok sevdiği çocuğunu göstermek gibi delice bir fikir geldi. Söylemeden önce babasının yüzüne baktı. Acaba kızar mıydı, kızmaz mıydı? Babasının yüzünde kızgınlık yoktu, ama derin bir hüzün ifadesi vardı.

"Haydi, git, git, dedi. Allah'a bin şükürler olsun, yarın ben gene geleceğim o zaman kararımızı veririz. Allahaısmarladık yavrucuğum. Şimdilik Allahaısmarladık." Yine boğazında tıkanan hıçkırıkları güçlükle zapt etmişti.

Mihail Ivanoviç, kardeşinin evine döndüğünde, Aleksandra Dimitriyevna hemen sordu:

"E, nasıl geçti?"

"Öyle işte."

Bir şeyler olduğunu yüzünden anlamıştı:

"Onu gördünüz mü?"

"Evet," diye yanıtladı hızlıca ve birden yine gözyaşlarına gark oldu. Sakinleştikten sonra, "Evet, meğer aptalın biriymişim hem de yaşlanmışım artık," dedi.

"Hayır, akıllısınız, hem çok akıllısınız."

Mihail İvanoviç kızını tamamen affetti. Bu mesele üzerinde insanların yapacakları dedikodular yüzünden duyduğu korkuyu da yendi. Liza'yı köyde yaşayan kız kardeşi Aleksandra Dimitriyevna'nın yanına yerleştirdi. Artık sık sık görüşüyorlardı. Onu eskisinden daha çok seviyordu. İkide bir köye gidip, ona misafir oluyordu.

Ama çocuğu görmekten hâlâ kaçınıyordu. Nedense ona karşı duyduğu nefreti, tiksintiyi bir türlü yenemiyordu. Bu durum, kızı için hep üzüntü kaynağı oldu.

Çocukluğun Gücü

(Сила Детства)

"Vurun! Sıkın kafasına!.. Hemen kurşunlayın deyyusu!.. Gırtlağını kesin alçak katilin!.. Vurun, vurun!" diye bağrışıyordu kadınlı erkekli kalabalık.

Sokakta büyük bir halk kitlesi bağlı adamı götürüyordu. Uzun boylu adam başını eğmeden, sert adımlarla dimdik yürüyordu. Güzel görünüşlü erkek yüzünde etrafını çeviren insanları küçümseyen bir öfke ifadesi vardı.

Bu adam, iktidara karşı girişilen halk savaşında, iktidar tarafında olanlardan biriydi. Yakalamış, infaz etmeye götürüyorlardı şimdi onu.

Kalabalıktan duyulan çığlıkları, omuz silkerek, soğuk bir tebessümle karşılarken, "Yapacak bir şey yok! Güç her zaman bizden yana olmaz. Ne yapalım? Şimdi de onların devri. Böyle ölmek gerekiyormuş anlaşılan," diye geçirdi içinden.

Kalabalık bağrışmayı sürdürüyordu. "Daha bu sabah üzerimize ateş ediyordu bu polis!"

Durmadan ilerlemeye devam ediyordu kalabalık. Ancak, kaldırımında öldürülmüş yoldaşlarının henüz kaldırılmamış cesetlerinin yatmakta olduğu sokağa geldiklerinde, halk gazaba geldi.

"Ne bekliyoruz! Nereye götürüyoruz alçağı, şuracıkta sıksak kafasına olmuyor mu?" diye bağrışmaya başladı kalabalık.

Esir ise, kaşlarını çatıp başını daha da dikleştirdi. O, ondan nefret eden bu kalabalıktan, onlardan daha fazla nefret ediyordu sanki.

"Hepsini gebertin! Casusları! Çarları! Papazları! Bu alçakları! Alayını gebertin!" diye bağırıyordu tiz bir kadın sesi.

Ancak kalabalığı yöneten liderler, meydana götürüp, hesabını orada kesmeye karar verdiler.

Meydana varmaya artık az kalmıştı ki bir anlık sessizlikten sonra kalabalığın arkalarından bir çocuk ağlaması duyuldu.

Altı yaşlarında bir çocuk, "Baba! Baba!" diye feryat ederek kalabalığın içinden esirin yanına ulaşmaya çalışıyordu. "Babacığım! Ne yapıyorlar sana? Dur, dur, beni bırakma, beni de al yanına!.."

Çocuğun geldiği tarafta kalabalığın sesi kesildi ve bir gücün önünde boyun eğer gibi yer açarak, babasının yanına yaklaşmaya çalışan çocuğa yer açtılar.

"Ne tatlı şey!" dedi kadının biri.

Başka bir kadın, çocuğa doğru eğilerek sordu: "Kimsin sen?"

"Babam! Bırakın babamın yanına gideyim," diye cıvıldadı küçük çocuk.

"Kaç yaşındasın sen?"

"Babama ne yapmak istiyorsunuz?" oldu yanıtı çocuğun.

"Evine git çocuk, annenin yanına git," dedi çocuğa, erkeklerden biri.

Esir, çocuğun sesini ve ona söylenenleri artık duyabiliyordu; yüzü kederden iyice kararmaya başladı.

"Annesi yok onun!" diye haykırdı, annesinin yanına gitmesini öğütleyen adama.

Kalabalığın içinde gitgide mesafe alarak babasına ulaşan çocuk onun ellerine uzandı.

Kalabalıktan, "Vurun! Asın! Sıkın kafasına alçağın!" sesleri duyuluyordu.

"Niye evden çıktın?" diye sorunca babası, çocuk, "Sana ne yapmak istiyorlar baba?" dedi.

"En iyisi sen şöyle yap..." diye soruyu geçiştirmek istedi babası.

"Ee, söyle ne yapayım?"

"Katyuşa'yı tanıyor musun?"

"Komşumuzu mu kastediyorsun? Elbette tanıyorum."

"İyi. İşte ona git ve bir süre yanında kal. Ben de... Sonradan geleceğim."

"Sen olmadan buradan gidemem," diyerek ağlamaya başladı çocuk.

"Neden gitmiyorsun ki?"

"Biliyorum, seni öldürecekler."

"Yok öyle bir şey evladım, onlar sadece şaka yapıyorlar."

Esir, çocuğu bırakıp, kalabalığı yöneten beyefendinin yanına yaklaşarak şöyle dedi:

"Bakın, beni nerede ve nasıl istiyorsanız öldürün, ama ne olur çocuk bunu görmesin. İki dakikalığına beni çözün ve dostça elimi tutun, ben de ona arkadaş olduğumuzu ve sadece birlikte gezdiğimizi söyleyeyim. O zaman çocuk hemen rahatlar ve gider. Sonra ise... Nasıl istiyorsanız öyle öldürün beni."

Grup başkanı, onun bu isteğini kabul etti.

Babası, çocuğunu kucağına alarak:

"Haydi sözümü dinle, Katya'nın yanına git," dedi.

"Ya sen ne olacaksın, baba?"

"Görüyorsun işte, biz bu arkadaşlarımızla biraz daha gezeceğiz. Sen git, birazdan geleceğim ben de. Hadi eve git, dediğimi yap."

Çocuk dikkatle babasına baktı, başını önce sağ, sonra sol tarafına eğdi ve düşünmeye başladı.

"Haydi git artık çocuğum, birazdan ben de geleceğim işte."

"Söz mü?"

Nihayet çocuğu ikna etmeyi başardı. Bir kadın elini tutup kalabalığın içinden çıkardı onu.

Çocuk uzaklaşınca adam, "Artık ölmeye hazırım," dedi.

Birden, hiç beklenmedik şekilde sorun çözüldü. Biraz öncesine kadar zalim, acımasız ve nefret dolu olan grubun eski hali tamamen değişmişti. İçlerinden bir kadın:

"Biliyor musunuz, aklıma bir şey geldi. Bu adamı bıraksak iyi olur," dedi.

Başka biri, "Bence de öyle, bırakalım gitsin," diyerek ona katıldı.

Kalabalıktan, "Bırakalım, bırakalım," nidaları yükselmeye başlamıştı.

Biraz önce bu kalabalıktan aynı şekilde nefret eden o mağrur ve dikbaşlı adam, yüzünü avuçlarıyla kapatıp, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bu insanların önünde kendini suçlu bularak utanan adam, koşarak kalabalıktan uzaklaştı. Onu durduran olmadı.

Yolcuyla Sohbet

(Разговор с Прохожим)

Erkenden dışarıya çıktım. Gönlümde bir ferahlık ve sevinç vardı. Harika bir sabah vaktiydi. Güneş ağaçların arkasından yeni yeni kendini göstermeye başlamıştı, çimenlerin ve ağaç yapraklarının üzerinde çiy taneleri parlıyordu. Manzara çok tatlı, gördüğüm her şey o kadar mükemmeldi ki, burada insanın sonsuza kadar yaşayası gelirdi. Keşke ölüm olmasaydı. Ne güzel olurdu harikalarla dolu dünyada daha uzun yaşasaydık. Neyse, bu mesele bizi aşar...

Köye yaklaştım. İlk gördüğüm evin karşısında yana doğru bakan bir adam duruyordu tam yolun ortasında. Birini ya da bir şeyi beklediği belliydi, hatta işçilerin yaptığı gibi sabırla ve üzülmeden bekliyordu. Yanına yaklaştığımda sakallı, dağınık saçlarına artık ak düşmeye başlamış, sıradan işçi yüzlü, iri bir köylü olduğunu fark ettim. Normal kâğıda sarılmış sigara değil, pipo içiyordu. Selamlaştık.

"Amca, Aleksey'in evini biliyor musun?" diye sordum.

"Bilemem beyim, biz yabancıyız."

Bakın, "Ben yabancıyım," demiyor, "Biz yabancıyız," diyor. Rus insanı hiçbir zaman yalnız olmaz (sadece kötü bir

şey yaptığında, kendini "ben" diye tekil ifade eder.) Rus insanı "biz" derken, aile, birlik, cemaat gibi grupları kasteder.

"Yabancıyız diyorsun. Peki nerelisiniz?"

"Kalugalıyız."

İçtiği tütüne baktı.

"Senede tütün için kaç para harcıyorsun? Tahminen üç ruble harcıyorsun, doğru mu?"

"Üç mü? Yok, daha fazla harcıyorum."

"Peki, neden o zaman bırakmıyorsun?"

"Nasıl bırakayım, tiryakisi oldum bir kere."

"Bir zamanlar ben de içiyordum, ama sonra bıraktım; şimdi çok daha iyiyim."

"Doğrudur. Ama sigara içmezsem canım sıkılıyor."

"Gel sen sigarayı bırak, bence canın da sıkılmaz. Çünkü sigara gerçekten çok kötü bir alışkanlıktır."

"Elbette kötü alışkanlık."

"Bak sen de kötü olduğunun farkındasın, o zaman bırak şu işi. Sokakta sigara içtiğini gören biri, aynısını taklit etmek isteyecektir. Özellikle de gençler, 'Şu ihtiyar içerse, biz neden içmeyelim,' kafasıyla bu kötü şeye alışabilirler."

"Doğru söylüyorsun."

"Oğlun da sigara içmeye başlar."

"Aynen öyle, o da başlar..."

"Bırak o zaman."

"Bırakmak isterdim, ama tütün olmazsa sıkıntıdan patlarım. Sıkıntımı dağıtsın diye içiyorum. Alıştım bir kere – canım sıkıldı mı hemen yakarım bir tane. Problem de burada zaten. Bazen canım o kadar sıkılır ki..." diye tekrarlayıp duruyordu.

"Böyle zamanlarda canını düşün."

Dönüp bana baktı. Yüz ifadesi birden değişmişti – biraz önce güler yüzlü, neşeli ve cana yakın kişinin bakışları, şimdi dikkatli ve ciddiydi.

Merakla gözlerime bakarak, "Canımı düşünmek de ne demek," dedi.

"Evet, canının kıymetini bileceksin, o zaman gör bak, bütün sıkıntılarından kurtulacaksın." Bunu duyunca yaşlı adamın neşesi yerine geldi.

"Haklısın, kardeşim. Dediklerine hak veriyorum. İnsan her şeyden önce kendi canını düşünmeli." Biraz sustuktan sonra devam etti:

"Teşekkür ederim. Gerçekten doğru söylüyorsun. (Pipoyu göstererek) Bu işe yarayan bir meta değildir. İnsanın canı çok daha önemlidir. Haklısın, söyleyecek sözüm yok." Yüzünde daha şefkatli ve ciddi bir ifade belirmeye başladı.

Sohbeti sürdürmek isterdim ama boğazıma bir şeyler takıldı (bazen gözyaşlarıma hâkim olamıyorum) ve daha fazla konuşamadım; gözyaşlarımı içime akıtıp, onunla vedalaştım; mutluluk ve barış hisleriyle dolu bir şekilde yoluma devam ettim.

Böyle insanların arasında yaşarken mutlu olmamak mümkün mü? Böyle bir halktan her şeyin en iyisini beklemek doğal değil mi?

Yabancı ve Köylü

(Проезжий и Крестьянин)

Sohbet bir köy evinde geçiyor. Yaşlı yolcu, koltuğa oturmuş kitap okuyor. Ev sahibi işten yeni dönmüş ve akşam yemeğine oturuyorken, yabancıyı da yemeğe davet ediyor. Yabancı daveti reddediyor. Ev sahibi tek başına yiyor. Yemeğini bitirdikten sonra kalkıp dua ediyor ve yaşlı yolcunun yanına oturuyor.

Köylü: "Hayrola, bir durum mu var?"

Yabancı: (Gözlüğünü çıkarıp, kitabı bırakıyor.) "Tren yarın kalkıyormuş. İstasyonda yer yok. Hanımefendiye burada gecelemek istediğimi söyledim. İzin verdi."

Köylü: "İyi, burada gecelersin."

Yabancı: "Teşekkür ederim. Ee, burada işler nasıl gidiyor?"

Köylü: "Nasıl mı gidiyor? Berbat!"

Yabancı: "Nasıl yani?"

Köylü: "Niçin olacak, geçinecek bir şey kalmadı da ondan. Bizden kötü yaşayanı hiçbir yerde bulamazsın! Dokuz çalışanım vardı, hepsi yemek ister elbette, iş kalmadı, çaresiz kaldım, altısını bıraktım, gel de yaşa burada. İnsan bu durumda ister istemez işten vazgeçip sıradan işçi olur. İşvere-

ne gider, o da çok az yevmiye verir. Zenginler canlarının istediği haksızlığı yapıyorlar. İnsanlar çoğalıyor, toprak yetmiyor, masraflar da artıyor. Kira, toprak ve yeraltı yapı vergileri, köprüler, sigorta, polislik yapan sivillerin[1] maaşı, yeme içme vs. –papazlar, boyarlar– yani bütün bunlara para yetiştirmek gerekir. Hepsi bizim üzerimizden geçiniyor, bizim sayemizde kazanıyorlar."

Yabancı: "Ben de köylülerin yaşamının iyileştiğini sanıyordum."

Köylü: "Çok iyi yaşamaya başladılar, günlerce aç oturuyorlar."

Yabancı: "Çok para harcadıklarını görünce, öyle sanmıştım."

Köylü: "Hangi parayı harcamaya başlamışız? Çok garip konuşuyorsun. İnsanlar açlıktan ölürken, biri gelmiş çok para harcadıklarını söylüyor.

Yabancı: "Peki o zaman gazeteler neden köylülerin geçen sene 700 milyon rublelik içki içtiğini yazıyor? Bir milyon ruble, bin tane bin ruble demek...

Köylü: "Tek başımıza mı içmişiz yani? Papazlara baksana, onlar da şarap içmeyi pek sever. Meyhanelerin de katkısı var, onlar da içki satın alıyor."

Yabancı: "Ama bunlar az bir kısmı, en çoğunu köylüler içmiştir."

Köylü: "Ne yani, parası çok diye mi içiyorlar?"

Yabancı: "Hayır, bana göre yılda aptal gibi 700 milyon şaraba gidiyorsa, buna kötü yaşıyorlar denemez; şaka değil bu, 700 milyon, gel de kızma."

Köylü: "Tamam da onsuz yapılan bir şey var mı? Yerleşmiş bir kere, biz başlatmadık bu adetleri, sona erdirecek de biz değiliz; Taç giyme merasiminde, düğünlerde, ölü yemeklerinde ve damıtma cihazlarında: İster istemez ona para har-

1 O dönemde zabıta memurları köylülerin içinden seçilirdi – ç.n.

cıyorsun, onsuz olmuyor. Yerleşmiş bir kere."

Yabancı: "İçmeyen insanlar da var. Öyle de yaşıyorlar. Onların durumu daha iyidir belki."

Köylü: "Ne iyisi, değişen bir şey yok!"

Yabancı: "İçmeden de oluyor yani."

Köylü: "İçsen de içmesen de bir şey değişmeyecektir. Toprak yeterli değil. Toprak yeterli olsaydı, onla da, onsuz da iyi yaşamak mümkün olurdu."

Yabancı: "Nasıl yeterli değil? Az mı yani? Nereye baksan, her taraf alabildiğine toprak."

Köylü: "Her yer toprak, tamam da, bizim değil! Ekmek yanı başımızda, ama yiyemiyoruz!"

Yabancı: "Sizin değil mi? Kimin o zaman?"

Köylü: "Kimin mi? Kimin olduğu bellidir. O koca göbekli şeytan tek başına 1.700 desyatini işgal ediyor ve ona az bile geliyor; bizeyse tavuk besleyecek yer dahi kalmadı. Zamanla hayvanları çıkaracak yer de kalmayacak. Hayvan yemi yok. Onun toprağına bir dana ya da at girse, hemen ceza yazılır, sonunda satıp ona vermekten başka çare kalmaz."

Yabancı: "O kadar araziyi ne yapar bu adam?"

Köylü: "Ne mi yapar? Herkesin bildiği gibi: Eker, biçer, satar, paraları bankaya yatırır."

Yabancı: "Bu kadar muazzam büyüklükte bir araziyi nasıl ekip biçer bu adam?"

Köylü: "Sen de iyice safmışsın. Adamda para var, işçi tutuyor, araziyi sürdürüyor, ektiriyor, biçtiriyor."

Yabancı: "İşçi mi kiralıyor, yani sizleri de mi kiralıyor?"

Köylü: "Bizi de tutar, yabancıları da."

Yabancı: "Ama aslında hepsi köylüdür, değil mi?"

Köylü: "Bizdendir muhakkak. Köylüden başka kim çalışır ki? Köylü oldukları belli."

Yabancı: "Keşke ona çalışmaya gitmeselerdi."

Köylü: "İster git çalış, ister çalışma, bize toprak vermez.

Toprak boş yatsa da vermez. Adam varyemez, ne kendi yer ne de başkasına yedirir."

Yabancı: "Peki araziyi nasıl koruyor? Sanırım beş kilometre genişliği var? Nasıl yetişip de koruyacak bu kadar toprağı?"

Köylü: "Tuhaf konuşuyorsun. O yan gelip yatıyor, göbek büyütüyor, bekçisi var."

Yabancı: "Ama bekçi de sizden biri değil mi?"

Köylü: "Kimden olacak, tabii ki bizimkilerden biridir."

Yabancı: "O zaman köylüler hem bey toprağında çalışıyor hem de onu kendilerinden koruyorlar, öyle mi?"

Köylü: "Nasıl yani?"

Yabancı: "Şöyle olacak, ona çalışmaya gitmez, bekçilik yapmazsan, toprak boş kalır. Toprak da insanlar da Tanrı'ya aittir; işle, ek, biç, kime ne."

Köylü: "Yani yetti artık deyip, başkaldıracağız, öyle mi? Bunu yapamayız birader, onların askeri var. Yollarlar askeri, bir, iki kişi devirirler, birkaçımızı alıp götürürler, iş biter. Askerin konuşması kısa olur."

Yabancı: "Askerler de sizden değil mi? Kendi insanlarına ateş mi edecekler?"

Köylü: "Yemine sadakat gibi bir şey."

Yabancı: "Yemin mi? Ne yemini?"

Köylü: "Yoksa sen Rus değil misin? Yemin işte, basbayağı yemin sözcüğü."

Yabancı: "Yemin ediyorlar demek?"

Köylü: "Hem de nasıl? Haç ve İncil'e el basarak... Taht ve vatan uğruna canını vermek üzere ant içiyorlar."

Yabancı: "Bence bunu yapmak için bir neden yok."

Köylü: "Neye neden yok?"

Yabancı: "Yemin etmeye... buna gerek yok."

Köylü: "Nasıl gerek yok? Yeni kanun mu koydular?"

Yabancı: "Hayır, kanunda zaten böyle bir şey yok. İsa

bunu yasaklamış: 'Oysa ben size diyorum ki, hiç ant içmeyin.'"[2]

Köylü: "Ee? Papazlar ne der buna?"

Yabancı: (Kitabı alıyor, o bölümü bulup okumaya başlıyor.) "33: Yine atalarımıza, 'Yalan yere ant içmeyeceksin, ama Rab'bin önünde içtiğin antları yerine getireceksin dendiğini duydunuz.' 34-35: 'Oysa ben size diyorum ki, hiç ant içmeyin: Ne gök üzerine, çünkü orası Tanrı'nın tahtıdır; ne yer üzerine, çünkü orası O'nun ayak taburesidir; ne de Yeruşalim üzerine, çünkü orası Büyük Kral'ın kentidir.' 36: 'Başınızın üzerine de ant içmeyin. Çünkü saçınızın tek telini ak ya da kara edemezsiniz.' 37: '«Evet»iniz evet, «hayır»ınız hayır olsun. Bundan fazlası Şeytan'dandır.' 38: 'Göze göz, dişe diş dendiğini duydunuz.'[3] Demek ki İsa'nın kanununda yemin etmek yokmuş."

Köylü: "Ama yemin olmazsa, asker olmaz."

Yabancı: "Neye yemin edince asker olunuyor?"

Köylü: "Nasıl neye? Bizim Çar'a tabii, yoksa başka kralara mı asker olsunlar?"

Yabancı: "Krallar aralarında kavga ediyorlar. Bırak kendileri dövüşüp, meselelerini halletsinler."

Köylü: "Nasıl yani, pek anlayamadım."

Yabancı: "Şöyle, Tanrı'ya inanan birine, git insanları öldür, diyemezsin."

Köylü: "Peki, papaz harp ilan edildiğini ve yedeklerin hazır olmalarını bildiren emri neden kilisede okuyor?"

Yabancı: "Bunu bilmiyorum ama On Emir'in altıncısında kesin olarak 'Öldürme!' yazdığını, insanın insanı öldürmesinin yasaklandığını biliyorum."

Köylü: "Evindeyken, yani barış zamanı kastediliyordur. Savaşta öldürmeden olur mu? Düşmanları yani."

---

2 Matta 5:34 – ç.n.

3 Matta 5:33 ve 38 – ç.n.

Yabancı: "İsa'nın kitabında düşman yok, herkesi sevmek emrediliyor." (Bu arada İncil'i açıp sayfaları araştırdı.)

Köylü: "Ee nerede yazıyor bu, oku bakalım!"

Yabancı: (Okumaya başladı.) "Atalarımıza, 'Adam öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır. Kim kardeşine aşağılayıcı bir söz söylerse, Yüksek Kurul'da yargılanacaktır.'[4] Ayrıca: 'Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin."[5]

Bir süre sessizlik oldu.

Köylü: "Peki vergiler ne olacak? Onu da vermeyelim mi?"

Yabancı: "Bunu da artık kendin düşün. Evde çocukların açsa, bu belli bir şey, elbette önce senin eline bakanları doyuracaksın."

Köylü: "Yani askere hiç gerek yok mu?"

Yabancı: "Asker neye gereklidir? Milyonları topluyorlar sizden, bu insan sürüsünü yedirip içirmek, giydirip donatmak kolay değildir. Bu askerlerin sayısı neredeyse bir milyonu buldu, faydaları da yok, size bir karış toprak bile vermezler, üstelik üzerinize ateş ederler."

Köylü: (İçini çekip başını sallayarak) "Öyle, öyle, doğru söylüyorsun. Keşke herkes bu dediklerini yapsaydı. Ama bir iki kişi direnmeye kalktı mı, ya öldürürürler ya da Sibirya'ya sürerler. Anlamı kalmaz."

Yabancı: "Ama artık Tanrı'nın yasasına bağlı insanlar ve gençler var, onlar askere gitmiyorlar, 'Dinimiz yasakladığı için adam öldüremem; ne isterseniz yapın, ama elime silah almayacağım,' diyorlar."

Köylü: "Peki sonuç ne oluyor?"

---

4 Matta 5:21 ve 22 – ç.n.

5 Matta 5:43 ve 44 – ç.n.

Yabancı: "Üç dört sene güzelce yatarlar içerde. Hapishane yönetiminin onlara iyi muamele edip, saygın davrandığını söylüyorlar. Bazılarını, işe yaramaz zayıf bünyeli diye askere almıyorlarmış. Bazı gücü kuvveti yerinde olanlar da, askerliğin dinin emirlerine uymadığını diğerlerine anlatırlar diye korktuklarından işlerine yaramıyormuş. Askere almıyorlarmış."

Köylü: "Ya, öyle mi?"

Yabancı: "Orada bırakılanlar da varmış, ölenler de. Askerlerin içinden kimisi ölüyormuş kimileri de kolsuz, bacaksız sakat kalıyormuş."

Köylü: "İyi şakalar yapıyorsun, öyle olsa çok güzel olurdu, ama kazın ayağı öyle değil."

Yabancı: "Neden öyle değil, diyorsun?"

Köylü: "Öyle değil de ondan."

Yabancı: Neden o zaman?"

Köylü: "Yetki, yöneticilere verilmiştir de ondan."

Yabancı: "Siz onlara itaat ettiğiniz için, kudret yöneticilerin elinde. Yöneticileri dinlemezseniz, kudretleri de kalmaz."

Köylü: (Başını sallayarak) "Yine tuhaf konuşuyorsunuz. Yönetim olmadan bir şey yapmak mümkün mü?"

Yabancı: "Orası belli olmaz elbette. Sorun kimi yönetici seçeceğinde yatıyor, polis memurunun yönetimini mi kabul edeceksin, Tanrı'nın yönetimini mi? Polisi mi dinleyeceksin, Tanrı'yı mı?"

Köylü: "Bunu sormaya gerek bile yok. Elbette Tanrı'dan büyüğü yoktur. Öncelikli yapmamız gereken Tanrı'nın isteğine göre yaşamaktır."

Yabancı: "Tanrı'nın istediği hayatı yaşayacaksan, Tanrı'yı dinlemen gerek, insanları değil. Tanrı buyruklarına uyacaksın, başkasının toprağından insanları kovmayacaksın, tahsildarlarla, muhtarlarla vergi toplama işine katılmayacaksın,

muhafızlık, memurluk işlerinden uzak kalacak, insan öldürme yemini ettirilen askerliğe ise hiç gitmeyeceksin."

Köylü: "Peki o zaman papazlar ne güne duruyorlar? Bunların Tanrı yasası olmadığını görüyorlar da nasıl yaşanması gerektiğini neden öğretmiyorlar?"

Yabancı: "Onu bilemem. Onlar kendi yollarından gidiyorsa, sen de kendi yolundan git."

Köylü: "Bu uzun sakallılardan her şey beklenir."

Yabancı: "Başkalarını suçlamaya gerek yok. Her koyun kendi bacağından asılır."

Köylü: "Doğru söylüyorsun."

(Uzun bir sessizlik oldu. Köylü hafifçe başını sallayıp, istihza ile gülümsüyordu.)

Köylü: "Yani sizce toplanıp hep birlikte yüklenirsek, araziyi alırız ve vergi de ödemeyiz, öyle mi?"

Yabancı: "Hayır kardeşim, söylemek istediğim bu değil. Tanrı'nın istediği gibi yaşayınca araziler sizin olacak, vergi de ödemeyeceksiniz demiyorum, aksine yaşamımızın, sırf kendi kötü amellerimizden dolayı kötüleştiğini söylüyorum. Tanrı'nın emirlerine uyarak yaşasaydık, durumumuz böyle kötü olmazdı. Yaşamımızın nasıl olduğunu, Tanrı'ya göre mi yaşadığımızı tabii ki tek Tanrı bilir, ancak şayet öyle yaşasaydık, doğrusu böyle kötü durumda olmazdık. İçki içiyoruz, kötü sözler söylüyor, kavga ediyoruz, mahkemelik oluyoruz, başkalarını kıskanıyoruz, insanları sevmiyor, Tanrı buyruklarına riayet etmiyor, insanları mahkûm ediyoruz: Koca göbekliler, ensesi kalınlar biraz para gösterip çağırdı mı, her işi yapmaya hazırız: Bekçilik, polislik, askerlik, kendi kardeşini mahvetmek, sıkıntıya sokmak, öldürmek... hepsine hazırız. Sonra da şikâyet edip, kabahati başkalarının üzerine atmaya kalkıyoruz."

Köylü: "Bu doğrudur. Evet yapması zor, artık çok zor! Bir dahaki sefere ona sabredeceksin."

Yabancı: "Ruhunun selameti için sabretmek şart."

Köylü: "Doğru söylüyorsun! Tanrı'yı unuttuğumuz için kötü yaşıyoruz."

Yabancı: "Evet, mesele burada yatıyor. Hayatın kötüleşmesi bundandır. Grev yapanlar da konuşuyorlar işte ve 'Şu göbek büyütmüş besili zenginleri öldürelim, o zaman her şey yoluna girer, yaşam şartlarımız iyileşir, sıkıntılarımızın nedeni hep onlar,' diyorlar. Kırıp döküyorlar etrafı, ama fayda vermiyor, değişen bir şey yok. Yönetim ise 'Bir süre sallandıralım, hapislerde çürütelim binlercesini, halkın kalanı düzenli yaşama kavuşur,' diye düşünüyor. Ancak, gördüğün gibi hayat daha da kötüleşiyor."

Köylü: "Haklısın. Galiba yargılamayla olmuyor bu iş, kanuna göre yaşamak şart."

Yabancı: "Mesele de bu işte. İki şeyden birini seçeceksin: Ya Tanrı'nın dediğini yapacaksın ya da şeytanın. Şeytanı istiyorsan, içersin, küfredersin, dövüşürsün, kin güdersin, açgözlülük edersin, Tanrı'nın sözünü dinlemez, insanların dediğini yaparsın ve böylece hayatı kendine zehir edersin; ama Tanrı'ya hizmet eder ve onun dediklerini yapar, soygunculuk etmez, adam öldürmez, insanlardan nefret etmez, kötü işlere bulaşmazsan, elbette yaşamın kötü olmaz."

Köylü: "Peki bilge yabancı, çok güzel şeyler anlatıyorsun, böyle sözler pek az duyuyoruz. Keşke bu bilgileri zamanında yeterince öğretselerdi bize, o zaman iş başka olurdu. Kentten gelip de bağıra çağıra işlerin nasıl düzeleceğini anlatıp duruyorlar, ama dinlemeye değer bir şey konuştukları yok. Sağ ol amca, sözlerin çok güzeldi.

Nerede yatacaksın? Sobanın yanı iyi mi? Hanım şimdi yatağını serer."

Bereketli Topraklar

(Благодарная Почва)

Moskova eyaletinde dostum Çyortkov'un evindeyim. Geçen sene geldiğimde olduğu gibi, gene Oryol bölgesinin uçlarında onunla gezintiler yapmak için geldim. Yeşil yerküremizde Tula eyaletinden başka yere gidemeyen Çyortkov yüzünden... Ben de onunla buluşmak için bu eyaletin her köşesini seçiyorum işte.

Saat sekizde her zamanki gibi sabah gezintisine çıktım. Sıcak bir gündü. Önce, patlayıp tohumlarını saçmaya hazırlanan akasya ağaçlarının arasından geçen sert killi toprak yolda yürüdüm; sonra, harika bir şekilde sararmaya başlayan çavdar başaklarının ve hâlâ tazeliğini muhafaza eden peygamber çiçeklerinin arasından geçip, her yanı buhar kokan kara topraklı alana çıktım. Sağ tarafta zayıf ve bakımsız bir atın çektiği karasabanla tarla süren eski tarz çizmeli adamın atı gayrete getirmeye çalışan yıllanmış sert sesini duydum: "Haydi yavrum!" Arada, "Deh bre... İblis." Sonra yine: "Ha gayret yavrum..." Onunla konuşmak isterdim, ama ben sabanın açtığı karığın başına vardığımda, o artık öbür ucuna varmıştı. Yürümeye devam ettim. İleride bir çiftçi daha var-

dı. Belki oraya geldiğimde yola yaklaşırdı da karşılaşırdık. "O zaman gerekirse biraz konuşurum onunla," diye geçirdim içimden. Ve tam da yolun kenarında onunla karşılaştık. Heybetli bir doru atla çektiği pullukla toprağı süren, güzel görünüşlü, iyi giyimli, çizmeli genç adam selamıma güzelce yanıt verdi: "Tanrı yardım etsin."

Pulluk tümsek yolu zorlanarak ezip geçtikten sonra durdu.

"Karasabandan daha iyi, değil mi?"

"Evet, çok daha kolay."

"Ne zamandır bunu kullanıyorsun?"

"Çok değil, bir ara çalınmıştı."

"Deme, peki nasıl buldunuz?"

"Bulduk. Çalan bizim köydendi."

"Mahkemeye verdiniz mi?"

"Niye verelim ki?"

"Niye mi, pulluğu bulmadınız mı?"

"Evet, çalınmıştı."

"Hırsız hapse girip, çalmanın kötü bir şey olduğunu anlasın diye."

Onun için yeni olan bu düşünceye açıkça olumlu ya da olumsuz bir yanıt vermeden, dikkatle yüzüme bakıyordu.

Kanlı canlı, sağlıklı bir görünüşü vardı. Sakalında ve üst dudağında biraz uzamış sarıya çalan saçlarıyla akıllı bir yüzü, zeki bakışlı çakır gözleri vardı. Geri dönmek için atı yana çevirdi, ama pulluğu bırakmasından, dinlenmek ve işi boş verip biraz da gevezelik etmek istediği beliydi. Pulluğu tutup, terlemiş, boylu poslu, besili kısrağa dokundum. Kısrak hamuda abanıp yürüyünce ben de birkaç adım attım. Ama pulluğu bırakmıştım ve elimden kurtuldu, ben de atı durdurdum.

"Siz yapamazsınız."

"Sadece senin karığı bozdum."

"Zararı yok, düzeltirim."

Atı benim atladığım yere getirdi, ama sürmeye devam etmedi.

Karık çizgisinin sonundaki ağaçlığı işaret ederek bana, "Güneşte yanarız, haydi çalıların oraya oturalım," dedi.

Genç huş ağaçlarının gölgesine geçtik. O yere oturdu, ben de onun karşısına.

"Hangi köydensin?"

"Botvinin'den."

"Uzak mı?"

"İşte şu tepenin üzerinden görünüyor," dedi eliyle tepeyi göstererek.

"Niye evinden bu kadar uzaktaki tarlayı sürüyorsun?"

"Benim değil. Buralı bir köylüden kiraladım."

"Yaz için mi kiraladın?"

"Hayır, ekin ekmek için kiraladım; sürmek, ikiye katlamak, ne lazımsa yapmak üzere."

"Ekilecek tarlaları o kadar çok mu köylünün?"

"Evet, yirmi ekimlik yeri var."

"Bak sen, peki at kendinin mi? Çok güzel bir hayvan."

Sakince "Evet, kısrak benim," diye gururla yanıtladı delikanlı.

Kısrak gerçekten de, köylülerde çok nadir görülen tipte, yüksek boylu ve besili bir hayvandı.

"Anladığım kadarıyla zengin insanların yanında kalıp, sürücülük yapıyorsun, doğru mu?"

"Hayır, kendi evim var ve tek başıma yaşıyorum."

"Bu kadar genç olduğun halde tek başına yaşıyorsun öyle mi?"

"Evet, yedi yaşındayken babasız kaldım. Kardeşim Moskova'da çalıştığı fabrikanın evlerinde kalıyor. Önceleri kız kardeşim yardım ediyordu, ama sonra o da fabrikada kalmaya başladı. 14 yıldan beri bütün işleri tek başıma yaptım, çalıştım ve kazandım," dedi sakin ve kendinden emin bir tonla.

"Evli misin?"

"Hayır."

"Evde de yardımcıların var mı?"

"Annem mi?"

"İneğin filan var mı demek istedim?"

"İki ineğim var."

"Bak sen! Peki, yaşın kaç?" diye sorunca, bu kadar genç yaşta bunları yapabilmesini takdir ettiğimi sezdiği için, gülerek, "18," dedi. Belli ki bu soru hoşuna gitmişti.

"Bu kadar genç yaşta ha," diye hayranlığımı ifade ettim: "Askere de gidecek misin?"

Yaşlılıktan, ölümden, genellikle kaçınılması mümkün olmayan ve üzerinde tartışılması fuzuli olan bir kavramdan bahseder gibi, sakin bir ifadeyle: "Elbette, hem de erken gideceğim," dedi.

Sohbetimiz, bu zamanda köylülerle konuşurken hep yaptığımız gibi toprak üzerinde yoğunlaşıyordu; o yaşadığı hayatı anlatırken, toprağın az olduğunu, yayan ya da atla çalışılmadığı sürece bizi yeterince besleyemeyeceğini söyledi. Ama bunları, neşeyle, sevinçle, vakarlı bir kendine güvenle anlatıyordu. 14 yaşından beri evinde yalnız kaldığını ve her şeyin üstesinden gelerek tek başına kazandığını, tekrar tekrar anlattı.

"Peki, içki içiyor musun?"

İçtiğini itiraf etmek hoşuna gitmediği belliydi, ama yalan söylemek istemiyordu.

"Evet, içiyorum," dedi omuzlarını silkerek.

"Okuman, yazman var mı?"

"İyi okur, yazarım."

"Alkollü içecekler hakkında da bir şeyler okudun mu?"

"Hayır, okumadım."

"İçkiyi tamamen bırakmak en iyisidir."

"Orası muhakkak, ondan pek bir hayır gelmiyor."

"Öyleyse bırak gitsin."

Cevap vermedi, belli ki anlamış ve düşünüyordu.

"Aslında bu mümkün," dedim, "çok da iyi olurdu. Üç günlüğüne İvino'ya[1] gitmiştim. Bir evin avlusuna yaklaşırken, ev sahibi beni baba adımla selamladı. 12 yıl önce onunla görüştüğümüz ortaya çıktı. Bu Kuzin'di;[2] onu tanıyor musun?"

"Elbette tanırım. Sergey Timofeyiç."

Ona, 12 yıl nasıl Kuzin'le birlikte İçkiyi Bırakma Derneği'ni kurduğumuzu, o zamana kadar içen Kuzin'in nasıl tamamen bu alışkanlıktan kurtulduğunun öyküsünü anlattım.

"Şimdi bana, bu pis alışkanlıktan kurtulduğuna sadece sevindiğini, söylüyor," diye devam ettim: "Görünüşe bakılırsa çok düzgün bir hayatı var. Evi ve yanında diğer yapıları var. İçkiyi bırakmasaydı, bütün bunları başaramazdı."

"Evet, bu tamamen doğrudur."

"Senin için de bu durum geçerli. Çok iyi bir gençsin, şarap içmek de neymiş, hem kendin de söylüyorsun bu meretten hiçbir fayda gelmediğini. Sen de bıraksan ne iyi olur."

Susuyor ve gözlerini bana dikmiş bakıyordu. Ben de gitmek üzere kalkıp, veda için elimi uzattım.

"Doğru. Bundan sonra ben de şişeyi fırlatıp atsam, çok iyi olur."

Elimi kuvvetle sıktı; bu el sıkışta içkiyi bırakmaya söz vermesini istediğimi sezmişti anlaşılan.

"Neden olmasın, tabii ki bunu yapabilirim," dedi beklenmedik ölçüde kararlı ve neşeli bir ifadeyle.

"Yoksa söz mü veriyorsun?" dedim hayretle.

Başıyla tasdik edip gülerek, "Ne sandınız ya? Söz veriyorum," dedi.

---

1 Moskova'nın 70 kilometre güneyinde bir köy – ç.n.

2 Sergey Timofeyeviç Kuzin (1864-1942): 1887'de Tolstoy tarafından kurulan İçkiyi Bıraktırma Derneği'ne (Soglasiye Protiv Pysantva) üye olduktan sonra, alkol bağımlılığından kurtulup, içkiye vereceği parayla muazzam bir kütüphane kuran, yazar, gazeteci, ziraatçı – ç.n.

Sakin ses tonundan, yüzündeki ciddi ve dikkatli ifadeden şaka yapmadığı, gerçekten söz verdiği ve sözünü yerine getirmek istediği anlaşılıyordu.

Yaşlılıktan mı, hastalıktan mı ya da bunların yanında yumuşak yürekli oluşumdan mı bilemem, ama gözyaşlarımı tutamadım; duygulanma ve sevinç gözyaşlarıydı bunlar. Bu sevimli, dayanıklı, güçlü, tek başına ve her iyi şeye hazır olduğu öylesine belli genç adamın sade sözleri beni öyle duygulandırdı ki, heyecandan söyleyecek söz bulamayarak onun yanından uzaklaştım.

Birkaç adım uzaklaşıp, kendime gelince dönüp (ismini daha önce sormuştum), "Aleksandr, bir şeyi istemiyorsa kendini tutmalı ve söz vermemeli insan, ama söz verdi mi de tutmalı," dedim.

"Evet bu doğru, öyle de olacak," dedi.

Ondan ayrılırken, içimi çok nadir tadılan bir mutluluk hissi kaplamıştı.

Söylemeyi unuttum, sohbet sırasında, ona sarhoşluğa karşı broşürler ve kitapçıklar vermeyi önermiştim. İçkiyi yeren o broşürlerden birini komşu köydeki bir evin sahibi, dış duvarına asmış ve broşür bir zabıta görevlisi tarafından koparılıp, kaldırılmıştı. Delikanlı bana teşekkür etmiş ve öğlen yemeğine bize geleceğini söylemişti sohbet sırasında. Öğlen yemeğine gelmedi ve içimden, "Günahkârın tekiymiş," diye geçirdim, "yaptığımız konuşmanın onun için bir önemi yokmuş, zannettiğim gibi kitap filan onun için önemli değilmiş, onda var olduğunu sandığım değerlerden eser yokmuş anlaşılan." Ama akşamleyin işten ve koşuşturmadan ter içinde kalmış vaziyette çıkageldi. Akşama kadar tarlada çalıştıktan sonra eve varmış, pulluğun koşumlarını çözüp atın bakımını yapmış ve dört kilometre yürüyerek capcanlı ve neşe içinde, kitapları almak için bize gelmişti. O geldiği sırada misafirlerimle birlikte görkemli bir terasta, kavanozlarla bölün-

müş tarhın önünde, bir çiçek tepeciğinin arasında oturuyorduk. İşçi kesimiyle insani ilişkilere girdiğimde böyle lüks ortamlar genellikle beni utandırırdı.

Onu karşılamaya çıktığımda ilk sorum yine, "Karar verdin mi? Gerçekten sözünde duracak mısın?" oldu. Yine aynı masum tebessümle,

"Değişen bir şey yok," dedi, "anneme de söyledim. Çok sevindi ve size teşekkür ediyor."

Kulağında sigara kâğıdı gördüm.

"Evet," derken belli ki onu da atması için iknaya girişeceğimi beklemişti. Ama bunu yapmadım. Bir süre sessiz kaldı ve sonra aklına ne geldiyse (belki de onun yaşamına ilgi duyduğumu düşündüğünden) eylül ayında gerçekleşecek onun için önemli bir olayı bana bildirmek ihtiyacı hissetti ve, "Size söylememiştim, başımı bağladılar," yine o aynı gülümsemeyle sorgular gibi gözlerime bakarak, "eylül ayında evleniyorum," dedi.

"Bak sen şu işe! Ne güzel haber bu böyle. Kız nereli?"

Nereli olduğunu söyledi.

"Çeyizi var mı?"

"Yok. Çeyize gerek de yok. İyi bir kız."

Zamane gençlerinin durumu söz konusu olduğunda, sürekli ilgimi çeken bir soruyu ona yöneltmek geldi aklıma.

"Böyle bir soru için affını dilerim, ama lütfen bana gerçeği söyler misin? Ya da hiç cevap verme, cevap vermeye karar verirsen tam olarak gerçeği söyle."

Bana sükûnet içinde ve dikkatle baktı.

"Gerçeği söylememem için bir neden yok."

"Bir kadınla gayri meşru ilişkin oldu mu?"

Bir an bile tereddüt etmeden basitçe cevapladı:

"Tanrı korusun! Öyle bir şey yapmadım."

Kendi payıma çok sevinerek, "Bu iyi, çok iyi," dedim.

Artık konuşacak fazla şey kalmamıştı.

"Ya işte böyle, hemen gidip broşürleri getireyim. Tanrı daima yardımcın olsun."

Vedalaştık.

Evet, ekim için mükemmel, verilen emeğin cömertçe karşılığını veren bir toprak. Ona yalan, şiddet, ayyaşlık, sefahat tohumları ekmek korkunç bir günahtır. Bu eşsiz güzellikteki toprak, üzerinde hiç bıkmadan buharını tüttürerek kendisine atılacak tohumları bekliyor, ama sonunda faydasız otlar bitiyor... Bu kutlu halkın emek verip bize kazandırdıklarının hiç olmazsa birazını bu insanlara verebiliriz. Peki biz, onlara ne veriyoruz? Uçaklar, dretnotlar, 30 katlı binalar, gramofonlar, sinemalar, bilim ve sanat olarak adlandırdığımız her türlü işe yaramayan saçmalıklar. Boş, ahlâksız, suça meyilli bir yaşam örneği sunuyoruz onlara. Bu insanlardan aldıklarımızın karşılığı olarak, sadece, lüzumsuz, saçma ve kötü örnekler sunmakla bu iş bitmiyor. Onların bize geçen haklarına karşı ödenmesi imkânsız borcumuzun en azından bir kısmını ödemek yerine, gerçek bilgiye susamış aç toprağa "dikenli yabani otlar" ekerek, sinsi, kasıtlı kandırmalarla, bu sevimli, her iyiliğe açık, çocuklar gibi saf ve temiz insanların akıllarını karıştırıyoruz.

Evet, bu söz doğrudur:

"Dünya hep günahlarla doludur, zaten böyle olması gerekiyor; ancak günahlara yol açan insanlara yazık ki başlarının dertte olacağı kesindir."

Kurt

(Волк)

Tavuk yemeyi seven ve kurtlardan korkan bir çocuk varmış.

Bir gün uykusunda bir düş görmüş: Ormanda tek başına mantar ararken, birden çalıların arasından çıkan bir kurt çocuğun üzerine atlamış.

Çocuk korkup bağırmaya, "Ne olur, yeme beni," diye yakarmaya başlamış.

Kurt da ona, "Peki, seni yemeyeceğim, sadece biraz sohbet etmek isterim," demiş.

İnsan sesiyle konuşmaya başlamış ve sormuş: "Seni yerim diye korkuyorsun şimdi, değil mi; peki ya senin yaptığın nedir? Sen de tavukları yemiyor musun?"

"Yiyorum."

"Niçin yiyorsun? Bu tavuklar senin gibi canlı varlıklar. Git de bak – onları her sabah kümeslerinden nasıl aldıklarını, aşçının mutfağa götürüp, nasıl boğazlarını kestiğini, çocukları alınan annelerin ne kadar üzüldüğünü bir seyret. Gördün mü hiç bunları?"

"Hayır, görmedim."

"Demek görmedin, öyleyse gör işte. Şimdi de ben seni yiyeceğim. Çünkü sen de tıpkı o piliçlere benziyorsun."

Bunu söyledikten sonra kurt çocuğun üzerine atılmış. Zavallı çocuk çok korkmuş, "Ay, ay, ay," diye bağırarak uyanmış.

Ve çocuk o günden sonra dana eti, kuzu eti, tavuk eti yememiş.

SONSÖZ

TOLSTOY VE AYDINLANMA

ISAIAH BERLIN

I

Meşhur Rus eleştirmen Mihaylovski, 1880'lerde yazdığı ve genellikle hatırlanmayan bir makalesinde Tolstoy hakkında şu satırları yazmıştır: "Tolstoy hakkında daima iki şey söylenmiştir: Tolstoy olağanüstü başarılı bir kurmaca yazarı ve kötü bir düşünürdür. Bu, ispatı lüzumsuz görülen bir aksiyom olmuştur." Bu evrensel kanı yaklaşık bir asır hiç itirazsız hüküm sürmüştür ve Mihaylovski'nin sorgulama çabası görece izole bir çaba olarak kalmıştır. Tolstoy sol kanat müttefikini rutin bir radikal yazar bozuntusu saymış ve birilerinin onun yazdıklarıyla ilgilenmiş olmasına şaşırmıştır. Bu, tipik ama hakkaniyetsiz bir tavırdır. Yazarının "Leo Tolstoy'un Sağ ve Sol Eli" olarak adlandırdığı makale Tolstoy'u hem entelektüel hem de ahlâki temelde parlak ve ikna edici şekilde savunurken romancının etik öğretilerinde, özellikle köylüleri ve doğal içgüdüleri övmesi, bilimsel kültürü ise sürekli eleştirmesinde liberal davayı itibarsızlaştıran, papazların ve gericilerin elini güçlendiren sapkın ve sofistike bir obskurantizm görenlere karşı verilmiş güçlü bir cevaptır. Bu tür görüşleri reddeden Mihaylovski; Tolstoy'un

görüşlerini kaplayan reaksiyoner yığın içinden aydınlanmış bir nüve bulmaya yönelik uzun ve dikkatli çabası sonucunda büyük romancının gerek insan doğası hakkında gerekse Rus ve Batı medeniyetlerinin güncel sorunlarıyla ilgili tasavvurlarında çözümsüz ve ifade edilmemiş bir çatışma olduğu kanısına varmıştır. Mihaylovski'ye göre Tolstoy "kötü bir düşünür" olmak bir yana, fikirlerin analizinde en az motiflerin, karakterlerin ve eylemlerin analizinde olduğu kadar zeki, keskin görüşlü ve ikna edicidir. Kendi paradoksal tezine –yazıldığı tarihte bu tez kesinlikle paradoksaldı– duyduğu coşkuda Mihaylovski bazen fazla ileri gider. Benim buradaki görüşlerim onun tezi üzerine genişletilmiş bir yorumdan ibaret olacak; zira bu tez bana esas itibarıyla doğru görünüyor ya da en azından yanlış olmaktan çok doğru görünüyor.

Tolstoy'un görüşleri daima özneldir ve Shakespeare, Dante veya Wagner'le ilgili metinlerinde olduğu üzere kimi zaman basbayağı sapkındır. Ancak daha didaktik makalelerinde cevaplandırmaya çalıştığı sorular hemen her zaman temel ilkesel sorunlara bağlanır ve analizleri dengeli, ayakları yere basan ve "nesnel" düşünürlerin analizlerine kıyasla daima keskin, dolaysız ve derinlikli oldukları gibi kasten basitleştirilmiş ve yalın biçimlerde sunulurlar. Dolaysız görüşler genellikle rahatsızlık vericidir: Tolstoy bu yeteneğini hem kendisinin hem okurun huzurunu tamamen kaçırmak üzere kullanmıştır: Cevaplarını biliyor olma iddiasında bulunmadığı, abartılı ölçüde basit ve temel sorular sormaya dayalı bu alışkanlığı (1860'lar ve 70'lerin alışkanlığı) ona "nihilist" şöhretini kazandırmıştır. Ama Tolstoy bir şeyi sırf tahrip etmiş olmak için tahrip etme arzusu asla duymamıştır. Onun yegâne arzusu hakikati herkesten fazla bilmektir. Bu arzunun ne kadar tahripkâr olabileceği kendi kuşaklarının bilgelik düzeyiyle belirlenen sınırların ötesine geçmeyi tercih edenler tarafından kanıtlanmıştır: *Eyüb Kitabı*'nın yazarı, Makyavelli, Pascal, Rousseau. Tıpkı onlar gibi Tolstoy da kendi çağına, hatta başka herhangi bir çağa özgü yaygın akımlara dahil edilemez. Tek dahil edilebileceği grup, yıkıcı ve meydan

okuyucu sorularına asla cevap alamayan ya da kabul edilmez cevaplar alanların yanıdır.

Tolstoy'un pozitif fikirlerine gelince (Tolstoy'un uzun ömründe bu fikirler kimileri tarafından aksettirildiğinden çok daha az değişmiştir) bunlar Tolstoy'a ait olmakla birlikte emsalsiz değildirler; 18. yüzyıl Fransız aydınlanmasıyla ortak yönleri vardır, 20. yüzyıldan kimi izler taşırlar, Tolstoy'un devrinden ise çok az etkilenmişlerdir. Tolstoy, gençliğinde, eğitimli Rusların fikirlerini ayrıştıran büyük ideolojik akımlara dahil olmamıştır. Ne gözleri Batı'ya dönük bir radikal entelektüeldir o ne de Hıristiyanlığa ve milli monarşiye iman etmiş bir Slavofil. Onun görüşleri bu kategorilerin ötesine geçer. Radikaller gibi o da siyasal baskıyı, keyfî şiddeti, iktisadi sömürüyü ve insanlar arasında eşitsizliği yaratıp sürekli kılan her şeyi kınamıştır. Ama "Batılı" bakış açısına özgü geri kalan şeyleri (bunaltıcı yurttaşlık sorumluluğu, bütün hakikatlere açılan kapı olarak doğa bilimlerine, toplumsal ve siyasi reforma, demokrasiye, maddi gelişmeye, sekülarizme duyulan inanç) erken yaşlarda reddetmiştir. Bireysel özgürlük ve gelişmeye inanmıştır belki ama kendine özgü, tuhaf bir biçimde... Liberaller ve sosyalistleri küçümserken sağcılara büyük nefret beslemiştir. En büyük yakınlığı, sıklıkla belirtildiği üzere, Rousseau'ya duymuştur; Rousseau'nun görüşlerini modern yazarların hepsinden daha fazla beğenmiş ve ona hayranlık duymuştur. Tıpkı Rousseau gibi Tolstoy da ilk günah öğretisini reddederken insanın masum bir varlık olarak dünyaya geldiğini, ancak kurumların kötülüğünden, özellikle medeni insanların eğitim olarak adlandırdığı kurum yüzünden insan doğasının bozulduğunu düşünmüştür. Yine Rousseau gibi yozlaşma sürecinin sorumlusu saydığı entelektüelleri ve onların desteklediklerı kurumları eleştirmiştir; özellikle sıradan insandan uzak, doğal yaşama yabancılaşmış, kerameti kendinden menkul uzmanlardan oluşan *elitleri* ve sofistike zümreleri. Bu insanlar lanetlidir zira insanın sahip olduğu ve beraberinde dünyaya getirdiği en kıymetli özelliği kaybetmişlerdir: Yalnızca şarlatanlar ve safsatacılar tarafından farklı koşullar, zamanlar ve mekânlar-

da değiştiği öne sürülen değişmez, ebedi hakikatleri görme yetisi. Bir tek doğası bozulmamış olanlara; çocuklar ve köylülere; kibir ve gururdan kör olmamış masumlara görünen hakikatler... Tolstoy'a göre Batı tarzı eğitim, masumiyeti bozuyordur. Çocuklar bu nedenle eğitime şiddetle ve içgüdüsel olarak karşı koymaktadır: Eğitim çocuklara zorla yutturulmaktadır ve bu, şiddet ve zora dayalı her şey gibi kurbanını sakatlayıp bazen telafisi olmayacak şekilde tahrip etmektedir. İnsanlar doğaları gereği hakikate aç oldukları için gerçek eğitim çocuklarla birlikte toy ve cahil insanların da rahatlıkla ve memnuniyetle özümseyecekleri türden olmalıdır. Ama bunu anlayabilmek ve nasıl uygulanacağını keşfedebilmek için eğitimliler entelektüel kibirlerinden vazgeçmeli ve yeni bir başlangıç yapmalıdırlar. İnsan dünyası ile hayvanlar dünyası, insanla cansız nesneler arasında sahte ve sözde-bilimsel analojilerle dolduran teorileri zihinlerden temizlemek şarttır. Ancak o zaman eğitimsiz kitlelerle tekrar kişisel bir ilişki kurmak mümkün olabilir – bu, sadece insanlık ve sevgi kanalıyla kurulabilecek bir ilişkidir.

Modern zamanlarda sadece Rousseau ve belki Dickens bunu anlayabilmiştir. Halkın vaziyetinin düzelebilmesi için sadece Çarcı bürokrasinin değil "ilericiler"in de –Tolstoy'un deyimiyle kibirli ve doktriner entelijansiyanın da– sıradan insanın ve çocukların yakasından düşmesi gerekir. Eğitim, fanatik teorisyenlerin elinde kaldığı sürece fazla umut yoktur. Eskinin köy papazı bile –Tolstoy'un risalelerinden birinde savunduklarına bakılırsa– fazla zararlı değildir; kıt bilgili, kaba saba, aptal birisi olarak hayatına devam etmekte, gelgelelim öğrencilerine bilim adamlarının laboratuvardaki numunelere davrandığı gibi değil Tanrı'nın mahlûkları olarak muamele etmekte ve elinden geleni yapmaktadır. Köy papazı karakterinin genellikle yoz, hırçın, hakkaniyetsiz olduğu doğrudur ama bunlar insani –"doğal"– zaaflardır ve etkileri makine yapımı modern eğitimin tersine kalıcı bir hasara yol açmaz.

Bu görüşteki Tolstoy'un Slavofil gericiler arasında daha mesut olması şaşırtıcı değildir. Tolstoy, Slavofillerin fikirlerini reddetmekle

birlikte bu fikirlerin en azından gerçekliğe –toprağa, köylülere, geleneksel hayat tarzlarına– temas ettiğini düşünüyordu. Slavofiller hiç değilse manevi değerlerin üstünlüğüne inanıyorlar ve hayatın yüzeysel taraflarını siyasal ya da anayasal reformlarla dönüştürerek insan doğasının değiştirilebileceği fikrinin beyhudeliğini savunuyorlardı. Öte yandan Slavofiller aynı zamanda Ortodoks Kilisesi'ne, Rus halkının emsalsiz tarihî yazgısına, Tanrı eliyle belirlenen bir süreç olarak tarihin kutsallığına inanıyorlar ve birçok doğal ve kadim anomalinin Tanrı takdiri olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca inançlı Hıristiyanların mistik birliğine (hem topluluk hem de kilise anlamında) dayalı Hıristiyan itikadına sıkı sıkıya bağlıydılar. Tolstoy, entelektüel düzlemde bunların hepsine karşı çıkıp mizacı gereği şiddetli tepkiler vermiştir. Bir yazar olarak Tolstoy sadece soyluluğu ve köylülüğü gerçekten anlayabilmiştir (ilkini ikincisinden daha iyi). Rus kırındaki komşularının içgüdüsel inançlarının çoğunu paylaşırken tıpkı onlar gibi, orta-sınıf liberalizmin her türüne doğal nefretle yaklaşmıştır: Romanlarında burjuvazi ile nadiren karşılaşırız: Parlamenter demokrasi, kadın hakları, evrensel oy hakkı gibi meselelerde Tolstoy'un tavrı Cobbett, Carlyle, Proudhon ya da D.H. Lawrence'ın tavrından çok farklı değildir. Slavofillerin bilimsel ve teorik genellemelere karşı şüpheciliğini derinden paylaşır ve bu, onun Moskova'daki Slavofillerle ilişkilerine sıcaklık katan bir köprü olmuştur. Ama Tolstoy'un zekâsı, içgüdüsel kanaatleri ile eşit tutulamaz. Bir düşünür olarak Tolstoy'un 18. yüzyılın *philosophe*'ları ile derin yakınlıkları vardır. Tıpkı onlar gibi Tolstoy da Slavofillerin idealize ettiği (eğitimli egemen azınlık ile eğitimsiz kitleler arasında ortak ideallerin varolduğu fikri) patriarkal Rus devleti ve kilisesini bir dizi örgütlü ve ikiyüzlü komplodan ibaret görmüştür. Aydınlanma çağının ahlâkçıları gibi o da gerçek değerleri tarihte ya da milletlerin, kültürlerin, kiliselerin kutsal misyonlarında değil bireylerin kişisel deneyimlerinde aramıştır. Yine Aydınlanma filozofları gibi, Tolstoy da hayatın ebedi (tarih içinde evrimleşen değil) amaçlarına inanmış; romantik ırk, millet ya da kültür nosyonunun yaratıcı

olabileceği fikrini reddettiği gibi insanlara, tarihsel akımlara ve kurumlara içkin bir mükemmelleştirici aklın kendini gerçekleştirmesine dayanan Hegelci tarih tasavvuruna (Slavofilleri derinden etkileyen fikirler) karşı çıkmıştır; bu tür şeyleri ömrü boyunca metafizik saçmalıklar olarak görmüştür.

Tolstoy'un soğuk, net ve ödünsüz realizmi erken döneminde tuttuğu notlarda, güncesinde ve mektuplarında gayet belirgindir. Onu delikanlılığında ve Kazan Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında tanıyanların hatıraları da bu izlenimi güçlendirmektedir. Alabildiğine muhafazakâr olmasının yanısıra bir miktar kapris ve irrasyonalite de içeren karakter yapısına karşılık Tolstoy'un zihni daima dingin, mantıklı ve istikrarlıdır; bir argümanı, hangi uca giderse gitsin, rahatlıkla ve korkusuzca takip edip benimsemekten çekinmez; tipik biçimde Ruslara özgü, bazen ölümcül olabilen bir şahsiyet kombinasyonu. Eleştirel aklını tatmin etmeyen hiçbir şeyi kabul etmez; profesörleri yetersiz bulduğu ve derslerde saçma sapan meselelerin konuşulduğunu düşündüğü için Kazan Üniversitesi'ni terk eder. 18. yüzyıl ortasında Helvétius ve arkadaşlarının yaptığı gibi Tolstoy da teolojinin, tarihin, ölü diller ve edebiyatların öğretilmesini –kısacası tüm klasik müfredatı– aklı başında birisinin bilmek istemeyeceği bir veri ve kurallar bütünü olarak reddetmiştir. Gerçek meseleleri bir kenara bırakıp önemsiz sorulara cevap arayan sistematik bir çaba olarak gördüğü tarih disiplininden özellikle rahatsızlık duymuştur. Ufak bir itaatsizlikten dolayı üniversitenin nezarethesinde tutuklu kaldıkları sırada sınıf arkadaşlarından birisini "Tarih, kimsenin ona sormadığı soruları cevaplayan sağır bir adama benzer," diyerek şaşırtmıştır. Tolstoy "ideolojik" konumuna ilişkin ilk kapsamlı açıklamasını 1860'larda yapmıştır. Buna eğitim konusunda bir risale yazmaya karar vermesi vesile olmuştur ve tüm entelektüel gücü ve önyargılarını bu işe vakfetmiştir.

II

O sırada 32 yaşında olan Tolstoy 1860'da dönem dönem yaşadığı ahlâk buhranlarından birine kapılmıştır. Artık yazar olarak belirli bir şöhrete ulaşmıştır: *Sivastopol*, *Çocukluk*, *İlkgençlik* ve *Gençlik*'in yanısıra iki-üç kısa öyküsü eleştirmenlerce övülmüştür. Ülkenin en yetenekli yazarlarından bazılarıyla arkadaştır: Turgenyev, Nekrasov, Gonçarov, Panaev, Pisemski. Diriliği, keskinliği, muazzam tasvir gücü, imgelerinin kusursuzluğu ve özgünlüğüyle metinleri herkesi etkilemiştir. Üslubu bazen sakar hatta barbarca bulunsa da genç nesir yazarları arasında en ümit verici olanı odur; gelecek vaat etmektedir; gelgelelim edebiyatçı arkadaşlarının onunla ilgili soru işaretleri vardır. Tolstoy, hem sağcıların hem de solcuların edebiyat buluşmalarına katılsa da ikisinde de kendini rahat hissedememiştir. Cesur, yaratıcı ve bağımsız olmakla birlikte bir edebiyat adamı değildir; edebiyat ve yazıya ilişkin temel sorunlarla derinlemesine ilgilenmez; yazarlarla ise çok az ilgilenir. Entelektüel olmaktan ziyade aristokratik ve primitif olan bir başka dünyadan gelmektedir. Hali vakti yerinde bir amatör sanat meraklısıdır o; ama bu da yeni bir şey değildir: Rus edebiyatı tarihinde eşi benzeri olmayan Puşkin ve çağdaşlarının şiiri amatör zekâlarca yazılmıştır. Tolstoy'un kökeninden ziyade edebiyat hayatına (profesyonel yazar, editör ve yayıncıların alışkanlıkları ve sorunlarına) karşı kayıtsızlığı edebiyatçı arkadaşlarının ondan rahatsızlık duymalarına yol açmıştır. Bu hayat dolu, akıllı, genç subayı sevmemek için hiçbir neden yoktur; edebiyat sevgisi sahici ve derindir ama her şeyi küçümsemektedir, ürkütücü ve içine kapalıdır; sonu gelmez samimiyet bildirimleriyle insanların kendilerini ifşa ettikleri ortamlarda yüreğini açmaya yanaşmaz. Nüfuz edilemez, kibirli, kaygı verici ve biraz da korkutucu bir tarafı vardır. Artık aristokratik bir subay hayatı yaşamadığı doğrudur. Genç radikallerin nefret ve küçümsemeyle baktıkları *jeunesse dorée*'nin yozlaşmış yaşamına özgü çılgın geceler ona artık heyecan vermez. Evlenip durulmuştur; karısı-

nı sevmektedir, bir süreliğine örnek bir koca bile olmuştur (zaman zaman asap bozucu olsa da). Ama kitapların, edebiyat eleştirilerinin, eleştirmenlerin, profesörlerin, siyasi meseleler ve idealler hakkında tartışmanın, felsefe ve edebi değerlerin dünyasından ziyade gerçek hayatın her türlü biçimine (Kafkaslar'daki başıboş Kazakların hayatlarından tutun yarış atları, baloları ve çingeneleriyle Moskova'daki Muhafız Alayı subaylarının hayatlarına dek) daha fazla yakınlık duyduğunu Tolstoy gizlemiyordur. Ayrıca inatçı, kavgacı ve bazen beklenmedik şekilde vahşidir; bu nedenle edebiyatçı arkadaşları ona endişeli bir saygıyla yaklaşırlar ve sonunda ya ondan uzaklaşır ya da görüşmeyi büsbütün keserler. Alabildiğine muhafazakâr ve eksantrik bir toprak ağası olan şair Fet dışında Tolstoy'un kendi kuşağından yazarlar arasında yakın bir arkadaşı yoktur. Turgenyev'le yaşadığı kavga iyi bilinir. Öbür *littérateur*'lere ise daha da uzaktır. Vasily Botkin'i sevdiği zamanlar olur; Nekrasov'un kendisini şiirinden daha çok sever; gelgelelim Nekrasov dahi bir editördür ve en baştan beri Tolstoy'a hayranlık duyup onu teşvik etmiştir. Hayatla edebiyat arasındaki tezat Tolstoy'u ömrü boyunca rahatsız etmiş ve yazarlık mesleğinden şüpheye düşmesine sebep olmuştur. Asil ve zengin delikanlılar gibi Tolstoy da köylülerin sefil durumundan vicdan azabı duymuştur. Sefaleti basitçe kınamak ya da sadece üzerine düşünmek ona sorundan kaçmak gibi gelmiştir. Eyleme geçip işe anavatandan koyulmak gerekir diye düşünmüştür. 18. yüzyıl radikalleri gibi herkesin eşit doğduğuna ve yetiştirilme koşullarından dolayı eşitsizliğin varolduğuna inanmıştır. Kendi köyündeki çocuklar için bir okul kurmuş ve o tarihlerde Rusya'da moda olan eğitim teorilerinden memnun olmadığından Batılı eğitim yöntemlerinin teorisi ve pratiğini incelemek üzere yurtdışına gitmeye karar vermiştir. İngiltere, Fransa, İsviçre, Belçika ve Almanya ziyaretlerinden –en büyük romanının ismi dahil olmak üzere– çok şey öğrenmiştir. Ancak Batı'da eğitim uzmanı otoritelerle sohbetlerinden ve eğitim yöntemlerine ilişkin gözlemlerinden bunların kıymetsiz ve çocuklara zararlı olduğu sonucunu çıkarmış-

tır. İngiltere'de çok fazla kalmamış; oradaki kadim okullar ilgisini pek çekmemiştir. Fransa'da eğitimin tamamen mekanik ve ezbere olduğunu fark etmiştir: Çocuklar önceden hazırlanmış soruları, tarihlerin peş peşe sıralandığı şıkları başarıyla cevaplasa da aynı çocuklar cevabı aynı olmakla birlikte beklenmedik bir açıdan sorulan sorularla karşılaştıklarında absürd cevaplar verirler; bu, bildiklerinin çocuklar için hiçbir şey ifade etmediğini gösterir. Fransız kralı IV. Henry'nin katilinin kim olduğu sorusuna Julius Caesar cevabını veren öğrenciyi Tolstoy tipik bulur: Bu çocuk hafızasında depoladığı bilgileri ne gerçekten anlamış ne de sevmiştir, tek yaptığı mekanik bir hafıza biriktirmektir. Teorinin anavatanı Almanya'dır. Tolstoy'un Almanya'daki öğretmenleri ve öğretim yöntemlerini betimlemeye ayırdığı sayfalar *Savaş ve Barış*'ta grotesk ve tumturaklı ahmaklar olarak resmedilmiş bir başka alanın hayranlık duyulan uzmanlarıyla (Rus ordusu tarafından istihdam edilen Alman strateji uzmanları) delicesine alay ettiği meşhur satırların müjdecisidir.

Tolstoy'un malikânesinin adını taşıyan ve 1859-1861 arasında yayımlanan *Yasnaya Polyana* dergisinde Tolstoy, Batı'daki çeşitli okullara eğitim amaçlı ziyaretlerinden bahseder ve örnek olarak Alman öğretmenlerin devam ettiği en önemli seminerlerden birinde yetiştirilmiş bir uzmanın başvurduğu güncel ilköğretim yöntemlerine ilişkin tüyler ürpertici (aynı zamanda eğlendirici) bir anektod anlatır. Bilgiç, ukala, kendini beğenmiş okul müdürü sınıfa girip çocuklara sıralarına oturmaları için baş işareti yapar; Alman davranış kurallarına uygun olarak çocuklar itaatkâr ve ezik bir şekilde, sessiz sedasız yerlerine otururlar. "Müdür, sınıfa şöyle bir bakar; zihni çocukların anlaması gereken şeyler konusunda gayet berraktır; çocukların ruhlarının ona seminerde öğretilen şeylerden yapıldığını biliyordur." Okul müdürü koltuğunun altına en güncel ve en ileri pedagoji cildini sıkıştırmıştır: *Das Fischbuch*. Kitabın kapağında bir balık resmi vardır.

"Sevgili çocuklar bu nedir?" diye sorar. "Balık," diye cevaplar en parlak öğrenci. "Hayır, hayır! Biraz düşün!" Ve çocuklardan bi-

ri gördükleri şeyin balık değil kitap olduğunu söyleyene kadar rahat etmez. "Peki kitabın içinde ne var?" diye ikinci sorusunu sorar. Çocukların en cesuru "Harfler," diye cevap verir. Müdür üzgün bir ifadeyle "Hayır, hayır," diye karşılık verir: "Ağzından çıkan şey hakkında iyi düşünmelisin." Çocuklar artık çaresizce demoralize olmaya başlamışlardır: Ne söylemeleri gerektiği hakkında fikirleri yoktur. Müdürün onlardan anlaşılmaz bir şey söylemelerini beklediğine ilişkin kafa karıştırıcı ama doğru bir hisse kapılmışlardır; balık, balık değildir; müdürün onlardan akıllarına asla gelmeyecek bir şeyi söylemelerini istediğini fark etmişlerdir. Zihinleri dağılmaya başlar. Müdürün niçin gözlük taktığını, gözlüklerini çıkartmak yerine niçin gözlük camlarının arkasından onlara bakmaya devam ettiğini merak ederler (tam Tolstoy'luk bir sahne). Müdür, gördükleri şeyin balık değil bir resim olduğunu zorla söyletene kadar çocuklara eziyet ve işkence ettikten sonra işkenceyi daha da ağırlaştırıp resmin bir balığı betimlediğini söyletme faslına geçer. Tolstoy; çocuklara söyletmek istediğiniz şey buysa, onlara aptal bir balık kitabıyla işkence edip yaratıcı düşünce yetilerini köreltmek ve onları bönleştirmek yerine bu bilgiyi yürekten öğrenmelerini sağlayacak yolu bulmak daha iyi değil mi diye sorar. Akıllı çocuklar sebebini bilmemekle birlikte verdikleri cevapların yanlış olduğunu bilirler, aptal çocuklar ise bazen doğru cevaplar verdiklerini bilmekle birlikte niçin takdire layık bulunduklarını anlamazlar. Alman pedagogun tüm yaptığı, cansız malzemeyi grotesk bir mekanik tertibata dönüştürmektir. Bu yöntemi eğitimde bilimsel yöntemler uyguladıklarını zanneden fanatik ahmaklar icat etmiştir. Tolstoy, anlattığı olayın (burada sadece kısa bir fragmanı alıntıladık) bir parodi olmaktan ziyade "muazzam" modern yöntemlerin uygulandığı İngiltere ve Almanya'daki ileri derece okullarda gördüğü ve işittiği şeylerin aslına uygun bir aktarımı olduğunu belirtir.

Tolstoy, Rusya'daki malikânesine hayalkırıklığıyla dönmüş ve köydeki çocukları kendi başına eğitmeye koyulmuştur. Okullar açmaya; güncel eğitim teorilerini incelemeye, eleştirip reddetmeye

devam etmiştir; dergiler ve broşürler yayımlamış; coğrafya, zooloji ve fizik öğretmenin yeni yöntemlerini icat etmiş; bir aritmetik el kitabı yazmış; eğitimde her türlü zor ve baskıya; özellikle çocuklara zorla olguların, tarihlerin ve sayıların ezberletilmesine karşı çıkmıştır. Rousseau ya da Gabriel Bonnot de Mably'nin öğretilerine geri dönen, enerjik, inatçı ve eksantrik bir 18. yüzyıl toprak ağası gibi davranmıştır. Tolstoy'un teorileri ve deneylerine ilişkin açıklamaları toplu eserlerinin devrim öncesi hazırlanmış baskılarında iki koca cilt tutar. Bunlar bilhassa köy yaşamı ve çocuklara dair komik ve lirik anlatımlarıyla hâlâ sürükleyicidir. Tolstoy bu metinleri yaratıcı yetilerinin zirvede olduğu 1860'lar ve 1870'lerde yazmıştır. Tolstoy'un köy çocuklarının düşünce ve hislerinin meydana getirdiği dolambaçlı örüntüyle ilgili benzersiz tespitleri; çocukların konuşmaları, davranışları, Orta Rusya'daki bir köyde onları çevreleyen fiziksel doğa (ağaçlar, çayırlar, gökyüzü, ışık, karanlık ve kış) ile ilgili tasvirlerinin muazzam somutluğu ve yaratıcılığı karşısında okur, eserin didaktik niyetini unutur. Gelgelelim Tolstoy'un eğitimle ilgili eserleri insan deneyimini derinden aktaran satırların yanında fanatizm düzeyinde doktriner bir 18. yüzyıl rasyonalistinin katı dogmalarıyla doludur; Tolstoy'un öğretileri tasvir edilen hayatla iç içe geçmekten ziyade hayata empoze edilmiştir; tıpkı yüzeylerine simetrik örüntüler işlenen pencerelerin açıldıkları dünya ile yanıltıcı bir sanatsal ve entelektüel birlik kurmaları gibi. Tolstoy'da bu birlik yazma eyleminin yapıcı dehası ve sınırsız yaşamsallığından beslenmektedir ve edebiyat tarihindeki en sıradışı performanslardan biridir.

Düşman hep aynıdır: İnsanlar üstünde özel otoriteye sahip olduklarını iddia eden uzmanlar, profesyoneller. Üniversiteler ve profesörler sık sık hedef tahtasına oturtulur. Tolstoy'un erken dönem otobiyografik romanının *Gençlik* adlı bölümünde bununla ilgili göndermeler mevcuttur. Tolstoy'un kendi gençliğinin Rusya'sındaki sersem ve kifayetsiz profesörlerle dalkavuk ve sıkıcı öğrencilere dair betimlemelerinde 18. yüzyılı, Voltaire ve Bentham'ı hatırla-

tan şeyler vardır. Bu üslup 19. yüzyıla uzaktır: Yavan, ironik, didaktik, dokunaklı, eşzamanlı olarak hem kuru hem de eğlenceli; doğanın uyumlu basitliği ile insanların (yazarın kendini uzak hissettiği yahut ya anlamak istemediği ya da belirli bir mesafeden alay ettiği insanlar) kötülük ve aptallıklarından kaynaklanan özyıkımsal komplikasyonlar arasındaki tezata dayalı bir bütündür sözkonusu olan burada. Tolstoy'un son döneminde giderek saplantıya dönüşecek olan bir temanın başlangıcıyla karşılaşırız burada: Kafamızdaki tüm muammaların çözümü karşımızdadır, cevap gün ışığı gibi aydınlıktır; tek yapmamız gereken gözlerimizi açıp berrak, basit ve karşı konulamaz hakikati görmektir.

Rousseau, Kant ve Doğanın Kanunu'na inanan diğer düşünürler gibi Tolstoy da insanın her yerde, her zaman bazı temel maddi ve ruhsal ihtiyaçlarının olduğuna inanıyordu. Bu ihtiyaçları giderildiği zaman insan, doğanın amacına uygun ve uyumlu bir yaşam sürebilir. Ahlâki, estetik ve manevi değerler nesnel ve ebedidir; insanın içsel uyumu bunlarla doğru ilişkiler kurabilmesine bağlıdır. Ayrıca Tolstoy insanın henüz eğitimin yozlaştırıcı etkisine maruz kalmadığı çocukluk yıllarında hayatının sonraki dönemlerine kıyasla daha uyumlu olduğunu düşünmüş; yazdığı ve söylediği hemen her şeyde buna karşı derin inancını ifade etmiştir: Basit insanlar, köylüler, Kazaklar temel değerler karşısında medeni insanlara oranla çok daha "doğal" ve doğru tavırlar takındıkları gibi medeni insanların olmadıkları şekillerde özgür ve bağımsız davranırlar. Zira, Tolstoy'un defalarca vurguladığı gibi, köylü toplulukları istismarcı ve baskıcı efendileri tarafından köleleştirilip soyulmadıkları müddetçe kendi maddi ve ruhsal ihtiyaçlarını kendi kendilerine temin ederler. Medeni insanlar ise hayatta kalabilmek için başkalarını zorla çalıştırmaya mecburdur; serfler, köleler ve sömürülen kitleler aslında efendileri onlara bağımlı olduğu halde gayet ironik bir şekilde "bağımlı" gruplar olarak adlandırılırlar. Efendiler aslında başkalarının sırtından parazit gibi geçinirler; bu, itibarsız bir durumdur zira insanları köleleştirmek ve istismar etmek adalet, eşit-

lik, insanlık onuru, sevgi gibi değerlerin (insanın insan olmaktan ötürü benimsediği değerler) reddi anlamına geldiği gibi başkasından çalınmış veya ödünç alınmış şeyler üzerinden geçinmek, kendi başına var olamamak "doğal" hisleri ve algıları çarpıtan, insanı ahlâki erozyona uğratan, onu hem sefil hem de kötücül kılan bir pespayeliktir. İnsana yaraşır ideal durum neyin doğru neyin yanlış olduğu hakikatinin ışığında yaşayan ve kendisiyle ya da başkalarıyla kavga etmeyen, özgür ve eşit insanlara dayalı bir toplumdur. Bu, ister teolojik biçimiyle ister seküler, liberal-anarşist biçimiyle olsun, Doğanın Kanunu'nu merkeze alan klasik –ve son derece basit– öğretidir. Tolstoy, hem seküler döneminde hem de "dine döndükten" sonraki döneminde, bütün hayatı boyunca, bu öğretiye bağlı kalmıştır. *Kazaklar*'daki Lukaşka ve Yeroşka Amca gibi Kazak karakterler Olenin'den hem ahlâken üstün hem de daha mutlu ve estetik bakımdan daha uyumlu karakterlerdir. Olenin bunu bilir ve durumun can alıcı noktası budur. *Savaş ve Barış*'taki Piyer ve *Anna Karenina*'daki Levin basit köylüler ve askerlerde aynı şeyi hissederler; *Bir Toprak Sahibinin Sabahı*'ndaki Nekludov da öyle. Bu inanç Tolstoy'un zihnini giderek daha fazla kaplayıp son dönem eserlerinde başka bütün meseleleri gölgede bırakır; *Diriliş* ve *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü bu inancı hesaba katmadan anlamak imkânsızdır.

Tolstoy'un eleştirel düşüncesi bu merkezî çatışma etrafında döner; doğa ile yapıntı (*artifice*), hakikat ile icat arasında. Tolstoy, 1890'larda sanatta mükemmelliğin koşullarını tanımlarken (Maupasant'ın bazı öykülerinin Rusça çevirisine yazdığı önsözde) tüm yazarlardan öncelikle yeterli yeteneğe sahip olmalarını bekler; ikincisi, seçtikleri konu ahlâken önemli olmalıdır ve son olarak betimlenen şey gerçekten sevilmeli ya da ondan gerçekten nefret edilmelidir, yani yazar konusuna kendini "adamalı"dır. Ayrıca çocukluğa özgü dolaysız ahlâkı muhafaza etmeli; yaralayıcı ve yanıltıcı nesnellik ve mesafe ölçütlerine bağlı kalıp kendi doğasını sakatlamamalıdır. Yetenek herkese eşit dağıtılmamıştır ama herkes belirli bir çabayla neyin iyi neyin kötü, neyin önemli neyin önem-

siz olduğunu anlayabilir. Yalnızca sahte –"imal edilmiş"– teoriler insanları ve yazarları bu gerçeğe körleştirip yaşamlarını ve yaratıcı faaliyetlerini biçimsizleştirir. Tolstoy bu bahsettiği ölçütleri doğrudan doğruya uygular: Tolstoy'a göre Nekrasov yazar olarak büyük bir yeteneğe sahip olmasına ve çok önemli konuları ele almasına rağmen başarısızdır çünkü onun eserlerinde yer alan acı çeken köylüler ve ezilmiş idealistler katı, yapay ve gerçek dışı görünür. Dostoyevski'nin konuları gayet ciddi, kaygıları derin ve sahicidir ama o da ilk koşulu yerine getiremez: Dağınık ve tekrarcıdır, hakikati açıkça ifade etmeyi ve duracağı yeri bilmez; eserlerinin ilk yüz sayfasından sonra kalan kısımda ne olacağı kolayca tahmin edilebilir. Turgenyev iyi bir yazardır; karakterleriyle gerçek ve ahlâken sağlam ilişkiler kurmayı becerir ama ikinci koşulda o da geçer not alamaz: Düzeyi öylesine yüzeysel, seçtiği konular o kadar önemsizdir ki ahlâki sağlamlık ya da yetenek durumu telafi edemez. Tolstoy içeriğin biçimi belirlediğini, biçimin içeriği asla belirleyemeyeceğini ısrarla vurgular; seçilen konu önemsiz olduğunda eseri hiçbir şey kurtaramaz. Bunun tersini savunmak – biçimin üstünlüğüne inanmak– hakikati feda edip uydurma eserler üretmekle sonuçlanacaktır. Tolstoy'un eleştirel dağarcığında "uydurma"dan daha sert bir sözcük yoktur ve bu sözcükle Tolstoy bir yazarın betimlemeye çalıştığı şeyi sahiden tecrübe veya tahayyül etmek yerine "imal ettiğini", "uydurduğu"nu, "çırpıştırdığı"nı anlatır. Tolstoy yeteneklerine hayran olduğu (belki biraz abarttığı) Maupassant'ın da yanlış ve vulgar teorilere bağlanıp kendi dehasına ihanet ettiği kanısındadır. Gene de Maupassant'ın iyi bir yazar olduğunu teslim eder: O, tıpkı Bel'am gibi, iyiyi lanetlemekle yükümlü olduğu halde iyinin farkına varmaktan kendini alıkoyamaz ve bu algı onu iyiyi sevmeye, kendi iradesi hilafına hakikate yaklaşmaya zorlar. Yetenek görme gücüdür, görme gücü hakikati ortaya çıkartır, hakikat ise ebedi ve nesneldir. Doğayla ya da dünyanın gidişatıyla ilgili hakikati fark etmek; bunu ancak bir dehanın (yahut sıradan insanın ya da bir çocuğun) görebileceği gibi dolay-

sız ve canlı biçimde görmek; ardından ne sebeple olursa olsun bu benzersiz görme yetisini yadsımak ve çarpıtmak canavarca ve doğaya aykırı bir tercih olduğu gibi alabildiğine hastalıklı ve ölümcül bir durumun semptomudur.

III

Tolstoy'a göre hakikat daima keşfedilebilir ve hakikatin peşine düşmek maneviyatı sağlam, uyumlu ve iyi bir insan olmak anlamına gelir. Ancak toplumun uyumlu bireylerden oluşmadığı aşikârdır. Tolstoy'un "profesörler, baronlar ve bankacılar" diye adlandırdığı eğitimli azınlığın çıkarları; çoğunluğun (köylüler ve yoksullar) çıkarlarına zıttır. İki taraf da birbirlerinin değerlerine kayıtsızdır ya da birbirleriyle alay etmektedir. Profesörlerin, baronların, bankacıların değerlerinin sahteliği ve aldıkları sahte eğitimin onları sürüklediği ahlâki çöküşü anlayıp tövbekâr olan Olenin, Piyer, Nekludov, Levin gibi karakterler bile Slavofil eğilimlerine rağmen doğaya dönüp sıradan insan kalabalığıyla tam anlamıyla "kaynaşamazlar." Bu karakterle masumiyetlerini yeniden kazanamayacak kadar yozlaşmışlar mıdır? Durumları büsbütün umutsuz mudur? Çocuklar ve barbarların hakkında hiçbir şey bilmediği birtakım değerler edinmiş (ya da keşfetmiş) olan medeni bireyler sonradan birer köylüye, Don ve Terek'in mutlu ve özgür Kazaklarına dönüşseler bile o değerleri unutmaları imkânsız mıdır? Bu, Tolstoy'un hayatındaki en temel ve eziyet verici sorunlardan biridir ve Tolstoy aynı soruna her seferinde birbiriyle çelişen cevaplar vererek tekrar tekrar geri dönmüştür.

Tolstoy, kendisinin baronlar, bankacılar ve profesörlerin oluşturduğu azınlığa ait olduğunun farkındadır. Bu durumun semptomlarını da çok iyi bilir. Sözgelimi, Mozart ya da Chopin'in müziğine veya Puşkin ya da Tyutçev'in şiirlerine (medeniyetin en yüksek ürünleri) tutkuyla bağlı olduğunu inkâr etmez. Böyle hayatların yaşandığı, bu tür sanat eserlerinin yaratıldığı kültürün incelikli ürünleri-

ne, kitaplara muhtaçtır. Gelgelelim hiçbir şey anlamadıkları Puşkin'in köy çocuklarına ne yararı vardır? Matbaanın icat edilmesi köylülere ne tür faydalar sağlamıştır? Bize toplumların kitaplar aracılığıyla eğitildiği ("daha çok yozlaştırıldığı"), sözlerin yazıya aktarılmasıyla Rusya'da serflerin özgürleştirildiği anlatılır. Tolstoy bunu kabul etmeye yanaşmaz: Kitaplar ya da broşürler olmasaydı da devlet aynı yolu izleyecekti. Puşkin'in *Boris Godunov*'u onu [Tolstoy'u] mest ederken köylülere hiçbir şey ifade etmez. Medeniyetin kazanımları mı dediniz? Telgraf, Tolstoy'a kızkardeşinin sağlığı hakkında ya da Yunan Kralı I. Otto hakkında bilgi veriyor olabilir ama kitleler bundan ne kazanç sağlıyordur? Öte yandan medeniyetin kazanımlarının bedelini ödeyenler her zaman köylüler olmuştur ve onlar durumun pekâlâ farkındadırlar. "Kolera isyanları" sırasında köylüler kendilerini zehirlediklerini düşündükleri doktorları öldürmüştür; yaptıkları kuşkusuz yanlıştır ancak bu cinayetler bir kaza değildir: Köylülerin kulağına kendilerini ezenin kim olduğunu fısıldayan kuvvetli içgüdü devreye girmiştir ve doktorlar ezen sınıfa mensuptur. Wanda Landowska, Yasnaya Polyana'daki köylülerin karşısında sanatını icra ettiğinde köylülerin birçoğu herhangi bir tepki göstermemiştir. Ne var ki zengin ve eğitimli sınıfın sapkın ve eziyetli yaşamına kıyasla köylülerin gayet arızasız hayatlar sürdüğü inkâr edilebilir mi? Eğitim konusundaki ilk risalelerinde Tolstoy sıradan insanın hem ruhsal hem maddi bakımdan kendi başının çaresine bakabildiğini vurgular; halk şarkıları, baladlar, *Ilyada* ve *Kitab-ı Mukaddes* halkın bağrından çıktıkları için her yerde herkesçe anlaşılabilir iken Tyutçev'in muazzam şiiri "Silentium", "Don Giovanni" veya "9. Senfoni" kolay kolay anlaşılmaz. Eğer insan yaşamıyla ilgili bir ideal varsa, bu, gelecekte değil geçmişte gizlidir. Vakti zamanında Cennet Bahçesi vardı ve orada insanın bozulmamış ruhu meskûndu (*Kitab-ı Mukaddes* ve Rousseau'nun tasavvur ettiği gibi), sonra Cennet'ten Kovulma, yozlaşma, ıstırap ve sahtelik geldi. Liberallerin ve sosyalistlerin ("ilericiler"in) sandıkları gibi bir altın çağın geleceğini, tarihin bir gelişim öyküsü olduğunu, do-

ğa bilimleri ve maddi yetilerdeki gelişmelerin somut ahlâksal gelişmeyle örtüştüğünü düşünmek düpedüz körlüktür. Hakikat bunun tam tersidir.

Çocuk, ideal uyuma yetişkin insana kıyasla daha yatkındır ve basit köylüler medeni elitleri oluşturan parçalanmış, "yabancılaşmış", ahlâken ve ruhen dayanaksız kalmış, kendi kendini kemiren parazitlere oranla çok daha iyi insanlardır. Tolstoy'un bireycilik karşıtlığı bu öğretiden doğar; "doğal" insani eğilimlerin yanlış yönlendirilip saptırılmasının kaynağının bireysel irade olduğunu düşünür Tolstoy (Schopenhauer'in hüsranın kaynağının irade olduğu fikrinden hareketle) ve planlamanın, organize etmenin, bilime bel bağlamanın, rasyonel teorilerin rehberliğinde hayatta düzenli örüntüler saptama çabasının doğanın akışına karşı kürek çekmek olduğunu; bu şekilde varolmakta ısrar eden insanın kendi ruhundaki kurtarıcı hakikate gözlerini yumacağını, olguları yapay şemalara sığdıracağını ve nihayet insan doğasına aykırı toplumsal ve iktisadi sistemlere uydurmak üzere insanlara işkence edeceğini vurgular. Bu ahlâk madalyonunun öbür yüzünde ise şu görünür: Şeylerin sezgiler aracılığıyla kavranan gidişatının sadece kaçınılmaz değil aynı zamanda nesnel ve tanrısal bakımdan iyi olduğuna; bu gidişata teslimiyetin şart olduğuna duyulan inanç: Tolstoy'un sükunetçiliği (*quietism*).

Bu, Tolstoy'un öğretisinin bir boyutunu oluşturduğu gibi Tolstoycu akımın en bilindik ve merkezî fikirlerinden biridir. *Kazaklar* ve *Aile Mutluluğu*'ndan son dinî risalelerine kadar, ister yaratıcı, ister eleştirel, ister didaktik türden olsun Tolstoy'un hemen bütün eserlerinde bu fikre rastlanır; gerek liberaller gerekse Marksistler bu öğretiyi kıyasıya eleştirmiştir. Tolstoy tam da bu minvalde (ne anladığı ne de saygı duyduğu Marx'a benzer şekilde) tarihsel olayları kahramanların belirlediğini düşünmenin kocaman bir megalomani ve yanılgı olduğunu ileri sürer. *Anna Karenina*'daki anlatı Napoléon ve İskender'in; aristokratik ve bürokratik zümrelerin önemsizliğini göstermek üzere kurgulanmıştır; *Diriliş*'te hâkimler ve res-

mî şahsiyetlerin önemsizliği anlatılır. Tolstoy olayları büyük insanlara atfedilen "kudret"le yahut yazarlara, hatiplere ve vaizlere atfedilen "nüfuz"la açıklamaya çalışan tarihçi ve felsefecilerin kofluğunu ve düşünsel acizliğini ortaya koymuştur; Tolstoy'a göre böyle sözcükler ve soyutlamalar hiçbir şeyi açıklamazlar; hatta açıklamaya çalıştıkları olgulardan daha karanlıktırlar. Bu sözcüklerle düşündüğümüzde hiçbir şey anlayamadığımızdan otorite, güç, nüfuz ve tahakkümün kullanım biçimlerini açıklamamız ya da analiz etmemiz de imkânsızdır. Açıklama yapmaktan aciz açıklamalar yıkıcı ve şişinen zekâların semptomudur ve zekânın bu türlüsü masumiyeti öldürüp yanlış fikirlere ve insan hayatının yıkımına yol açar.

Rousseau'dan ilham alan ve Rusya'nın yanısıra başka ülkelerin sanatları ve hayatlarında da varolan primitivizmin temelindeki erken romantizme özgü bir damardır bu. Tolstoy basit insanların hayatlarını gözlemleyip *Kutsal Kitap*'ı inceleyerek bu konudaki fikirlerini geliştirir.

Tolstoy'da ilkiyle birlikte varolan ikinci damar ise bunun tam zıt kutbunda yer alır. Tolstoy hakkındaki makalesinde Mihaylovski; Kafkas ve Kazak idiliyle büyülenen Olenin'in çocuksu uyuma yeniden kavuşup bir Lukaşka'ya dönüşmesinin imkânsız olduğunu, Olenin'in vaziyetinde bu ihtimalin çoktan devre dışı kaldığını söylemekte haklıdır. Levin, bir köylü olmaya çalıştığı takdirde bunun ilkin köylüler tarafından fark edilip alaya alınacak, grotesk bir fars olacağını bilir; o, Piyer ve Nikolay Rostov köylülerde olmayan bir şeyin kendilerinde olduğunun farkındadır. "Sanat Nedir?" adlı ünlü makalesinde Tolstoy eğitimli okura şöyle seslenir: "Köylüler sizin on kuşak boyunca yoğun emek gerektiren işlerden uzak kalmakla elde ettiğiniz şeye muhtaçlar... Araştırmak, düşünmek ve acı çekmek için boş zamanınız oldu; öyleyse şimdi uğruna acı çektiğiniz şeyi köylüye verin; köylünün buna ihtiyacı var... tarihin sizlere bağışladığı yetiyi toprağa gömmeyin." O halde boş zaman salt yıkıcı olmak zorunda değildir. İlerleme mümkündür; geçmişte olanlardan geçmişteki insanların çıkartamadıkları dersleri çıkar-

tabiliriz. Adaletsiz bir düzende yaşadığımız doğrudur ama bu durumun kendisi doğrudan ahlâki yükümlülükler yaratmaktadır. Kalabalıklardan trajik biçimde kopuk yaşayan medeni elitler parçalanmış insanlığı yeniden tamir etmek; insanları istismar etmeye son vermek ve onlara en çok ihtiyaç duydukları şeyi (eğitim, bilgi, maddi yardım, daha iyi bir yaşam sürme imkânı) vermekle yükümlüler. Mihaylovski'nin belirttiği üzere *Anna Karenina*'da Levin, *Savaş ve Barış*'ta Nikolay Rostov'un bıraktığı yerden başlar; bunlar sükûnetçi (*quietist*) karakterler değillerdir ama izledikleri yol doğrudur. Tolstoy'a göre köylüleri özgürleştirme hamlesinde fazla ileri gidilmese de devlet adına bu, olumlu ve güçlü bir irade bildirimiydi ve artık köylülere okuma-yazma dışında kendi başına beceremedikleri aritmetiğin kuralları da öğretilmeliydi; böylece köylüleri özgürlüğün faydalarıyla donatmak mümkün olabilirdi. Köylü kitlelerle kaynaşmakta zorlanabiliriz ancak en azından bizlerin ve atalarımızın haksız biçimde elde ettiği boş zamanın meyvelerini (eğitim, bilgi, beceri) kendi emekleriyle bu boş zamanı mümkün kılan köylülerin hizmetine sunabiliriz. Bunlar bizim gizlememiz gereken yetilerdir. Sefalet derecesinde ahlâksız olanlar dışında herkesin kabul edeceği bu nesnel standartlara uygun, adil bir toplumu yüceltmeliyiz. Basit insanlar bu gerçeği daha net, sofistike olanlar ise daha bulanık görmekteler ama görmek isteyen herkes bu gerçeği görebiliyor; doğrusu bunu görmek insan olmanın bir parçasıdır. Adaletsizlik yapıldığında, itiraz edip harekete geçmek zorundayız; hele sanatçılar ellerini kavuşturup bir köşede oturamazlar. İyi yazarı iyi kılan öncelikle toplumsal, bireysel, maddi ve tinsel hakikati görmesi ve bundan kaçılamayacağını gösterme becerisidir. Tolstoy'a göre sözgelimi Maupassant tüm estetik zaaflarına rağmen tam da bunu yapar. Maupassant fesat bir insan olduğundan, iyinin karşısında kötünün tarafını tutarak Parisli bir çapkın hakkında ona kurbanlarından daha fazla sempati duyarak yazabilir. Ancak yeterince derin bir düzeyde hakikati anlattığı müddetçe (sahiden yetenekli insanlar bundan kaç-

mazlar) amacı öyle olmasa da okurun karşısına temel ahlâksal sorularla çıkacaktır ve okur yüzleşmekten kaçamayacağı bu soruları cevaplamak için kendiyle keskin bir hesaplaşmaya girişecektir. Tolstoy'a göre yenilenmenin yolunu açan ve sanatın asıl işlevini teşkil eden şey budur. Kabiliyet, beceri, sanatçı vicdanı... bunlar kaçınılmaz bir içsel ihtiyaca tâbidir: Sanatçının amacı ve görevi bu ihtiyacı tatmin etmektir. Dolayısıyla hiçbir şey estetlerin (Flaubert, Renan, Maupassant, Evelyn Waugh gibi) savunduğu üzere sanatçının bir zanaatkâr ya da tedarikçi olarak tek işlevinin güzel bir şey yaratmak olduğu fikri kadar yanlış olamaz.

Sahiden insani olan tek hedef vardır ve bu herkes –toprak sahipleri, doktorlar, baronlar, profesörler, bankerler, köylüler– için eşit ölçüde bağlayıcıdır: Hakikati anlatmak ve ona uygun davranmak; iyilik yapmak ve herkesi iyilik yapmaya ikna etmek. Tanrı'nın varolması, *Ilyada*'nın güzel olması, insanların özgürlük ve eşitlik haklarının olması... bunların hepsi ebedi ve mutlak hakikatlerdir. İnsanları pornografik Fransız romanlarını değil *Ilyada*'yı okumaya, teokratik ya da politik bir hiyerarşi için değil eşit bir toplum için mücadeleye ikna etmemiz gerekir. Baskı ve zorlamanın kötü şeyler olduğu aşikârdır ve insanlar bunun böyle olduğunu bilirler; öyleyse savaşların, hapishanelerin, idamların olmadığı; bireysel özgürlüğün ulaşılabilecek en yüksek değer olduğu bir toplumu kurmak için çalışmalıyız. Tolstoy bildiği yoldan ilerleyerek "realist" ressamlar ve besteciler –Mussorgski, Repin, Stasov– okulu ve onların siyasal müttefikleri olan Rus Popülistleri'yle birçok ortak nokta taşıyan (popülistlerin doğa bilimlerine bağlılığına, doktriner sosyalizm anlayışına ve terörizm yöntemlerine katılmasa da) bir tür Hıristiyan anarşizmi öğretisini benimsemiştir. Artık sükûnetçiliği değil bir eylem programını savunmaktadır; Tolstoy'un gönlündeki eğitim reformlarının temelinde bu program vardır. Helvétius bir asır önce *L'éducation peut tout* (Eğitim her şeyi başarabilir) demiş, Tolstoy da buna tamamıyla katılmıştır. Sefaletin, eşitsizliğin ve savaşların sebebi cehalettir. Tolstoy "eğitimde eşitsizliğin" yaygınlığından, özellikle "eği-

timliler ile eğitimsizler, okur-yazarlarla barbarlar arasındaki orantısızlıktan" öfkeyle bahseder.

Cehalet ortadan kalktığında, insanları sömürmek ya da onları bir şeye zorlamak imkânsız olacaktır. "Tek kişi insanları bir şeye zorlayamaz; bunun için ezici çoğunluğun eğitimsizlik paydasında birleşmesi gerekir. Villafranca Barışı'na karar veren, gazeteleri susturan, Savoy'u fethetmek isteyen kişinin III. Napoléon olduğu düşünülür. Gerçekte bütün bunları yapan gazete bile okuyamayan Felix'ler ve Victor'lardır." Bundan böyle Tolstoy'un bütün düşüncelerini belirleyecek olan öğretinin özü budur: Tarihin gerçek aktörleri kitleler, anonim bireylerin toplamı, Felix'ler ve Victor'lardır; onların sorumluluğunun liderlere ve büyük adamlara yüklenmesi yanlıştır. Felix'ler ve Victor'lar uygun adım yürümeyi reddettiklerinde savaşlar çıkmayacaktır; eğitimli olup gazeteleri okuyabilselerdi –ve gazeteler yalan yanlış bilgiler yerine hakikati içerselerdi– uygun adım yürümeyi de reddedeceklerdi. Bu, en açık biçimiyle 18. yüzyılın rasyonalist öğretisidir. Tolstoy'a göre tarihin bu aşamasında bütün toplumsal hareketler özgül bireylerin özgül davranışları bağlamında analiz edilmelidir. Halklar, devletler, milletler, ordular yalnızca kolektif isimlerdir, sahici varlıklar değil; onlara insani karakteristikler atfetmek; şu veya bu kazanımın aktörlüğünü üstlenmiş, aktif ve kudretli varlıklar olduklarını düşünmek yanıltıcıdır; bu yanılgının ortadan kaldırılmasının tek yolu onları (yalnız prensipte değil aynı zamanda fiilen) kurucu ögelerine ayrıştırmaktır. Tolstoy'un pozitivist kanaatleri Marx veya Comte'unkilerden çok daha güçlüdür; hatta çağımızın en aşırı ampiristlerinin pozitivizmi kadar güçlü olduğu söylenebilir: Tolstoy, mitleri metafizik bir kandırmaca olarak görür; mitin mantığına göre kolektif davranış kolektiviteyi oluşturan bireylerin davranışlarına ayrıştırılamaz. Bu mit eleştirisinin doğal sonucu olarak Tolstoy, insanın esas faaliyetinin toplumsal ya da siyasal hayatta ifade edilen "dışsal" faaliyetinden ziyade ruhunda ifade bulan "içsel" faaliyeti olduğunu ekler. Epey ikircikli bir tutumla da olsa bu fikrî konumu desteklemiş olan aktivist ve

devrimci Herzen'den alıntılar yapar. *Savaş ve Barış*, *Anna Karenina* ve *Diriliş*'in büyük kısmının bu fikrin somutlanışı olduğunu söylemeye lüzum yok. İnsanlığın yüzde biri eğitim alabildiği müddetçe medeniyetin kazanımlarının (telgraf, vapur, tiyatro, akademi, edebiyat) faydası yoktur. "Bütün bunlar (üniversite vs.) faydalı olmasına faydalıdır tabii ama bir İngiliz Kulübü'nde pişirilen akşam yemeği yalnız işletmeci ve aşçı tarafından yenildiğinde ne kadar faydalı olabiliyorsa o kadar. 70 milyonluk Rus halkının çabalarıyla var edildikleri halde bunlardan sadece binlerce kişi faydalanabilmektedir." Peki, doğru eğitim tarzı nasıl belirlenecektir? Tolstoy şüpheye kapıldığında hemen Rousseau'ya döner: "Eğitimle ilgili faaliyetlerimizi yönlendirecek tek faktör halkın iradesidir."

"İnsanlara belirli türden bilgileri verdiğimizde... ve bu bilgiler onların üzerinde kötü etkilere yol açtığında, buradan insanların o bilgiyi özümseyemedikleri için kötü oldukları ya da halkın bunu özümseyecek kadar olgunlaşmadığı sonucu çıkmaz... sözkonusu bilginin kötü, normal dışı olduğu ve halkın çabalarıyla –hem eğitimlilere hem de sıradan insana– daha uygun yeni bilgi çeşitleri bulmamız gerektiği anlamına gelir. Birisi şunu sorabilir: O halde eğitimli sınıfa özgü sanat ve bilimlerin yanlış olduğunu mu kabul edeceğiz? Halkın bunları benimsememiş olması niçin bunların yanlışlığının delili oluyor? Sorunun cevabı basittir: Eğitimli sınıfın nüfusu binleri bulurken, halkınki milyonları bulmaktadır."

Tolstoy'un nefret ettiği liberaller ve ilericilere ve onların kurtarıcılık rolü biçtikleri uzmanlara ve medeni elitlere cevabı bu demokratik programdır. Tolstoy; Kant'a ve Rousseau'ya sadık kalarak ebedi hakikatleri keşfetmeye, biriktirip açıklamaya; çocuklara ve sıradan halka doğaçlama bir ilgi, hayal gücü, sevgi ve merakla yaklaşılmasını sağlamaya çalışmıştır; her şeyden öte bu insanların –onları yaralayıp sakatlayabilecek hatta öldürebilecek şeyleri ortadan kaldırmaya özen gösterirsek– "doğal" ahlâki, duygusal ve düşünsel yetileri özgürleştiği takdirde aralarında ve başka insanlarla uyumlu olabileceklerine inanmıştır.

IV

İnsani yetilerin özgürce gelişmesini mümkün kılmaya dayalı bu program büyük bir varsayıma dayanır: Yetilerin kendi aralarında çatışmadan orantılı şekilde gelişebileceği ve her şeyin barış ve huzur içinde varolabileceği mutlak uyum düzenine götüren güvenilir bir yol vardır: İnsan doğasıyla ilgili bilgiyi edinmek; "binlerin" değil "milyonların" basit yüreklerini, her devrin en bilge insanlarının yaşamlarını ve yazdıklarını incelemek, gözlemlemek, bunlar hakkında içgözlemlerde (introspeksiyon) bulunmak veya ahlâki sezgiler edinmekle mümkündür. Bu öğretinin kadim dinî öğretiler ya da modern psikolojiyle ne kadar bağdaştığını tartışmanın yeri burası değil. Burada vurgulamak istediğim şey bunun evrensel eğitim ve yeniden-eğitime yönelik bir çağrı, bir eylem planı ve mevcut toplumsal değerlerin yanısıra devletlerin ve toplumların tiranlığına, gaddarlığa, adaletsizliğe, cehalete, aptallığa, ikiyüzlülüğe ve hepsinden öte kibre ve ahlâki körlüğe karşı bir savaş deklarasyonu olduğudur. Bu savaşa gönlünü koymuş birisi hedonist ve istismarcı olma günahından, hırsızların ve baskıcıların evladı olma vasfından kurtulacaktır.

Tolstoy buna inanmış, bunu uygulayıp vazetmiştir. Geçirdiği "dönüşüm"le beraber neyin iyi neyin kötü olduğuna ilişkin görüşü de değişmiştir. Bu, onun eyleme geçme gereğine olan inancını zayıflatmamıştır. İlkelere duyduğu inanç asla sarsılmamıştır. Düşman öbür kapıdan girmiştir: Tolstoy'un gerçeklik duygusu o kadar güçlüdür ki bütün bu ilkelerin –ne kadar doğru olsalar da– nasıl uygulanacaklarına ilişkin bir şüpheye kapılmıştır. Bir şeyin güzel ve iyi olduğuna, başka bir şeyin de kötü ve çirkin olduğuna inanıyor olabilirim ama başkalarını bunu kabul etmeye zorlayabilir miyim? Benden çok daha iyi varlıklar olan köylüler ve çocuklar hiç hoşlanmazken, ben Chopin ve Maupassant'tan zevk almaya devam ediyorsam ne olacak? Uzun bir dekadans (medeni ve yapay nesillerin dekadansı) devrinin sonunda durmakta olan birisi olarak ben

köylülerin ve çocukların ruhlarına dokunma hakkına sahip miyim?

Birisini etkilemeye çalışmak gizemli bir süreç olduğu kadar karanlık ve ahlâken şüpheli bir girişime atılmak anlamına da gelir. İnsanın başkalarını manipüle ettiği ya da başkaları tarafından manipüle edildiği durumlar böyledir. Ama eğitim için de aynı durum eşit ölçüde geçerlidir. Eğitimciler insanların zihinleri ve yaşamlarını belli bir amaç doğrultusunda ya da belli bir ideal model ışığında şekillendirmeye çalışırlar. Ne var ki yozlaşmış bir toplumun kültürel bakımdan gelişkin üyeleri olarak biz kendimiz mutsuzsak, uyumsuzsak, yeryüzünde yönümüzü kaybettiysek, sağlıklı şekilde dünyaya gelen çocukları kendi hastalıklı dünyamıza katmak ve onları da kendimiz gibi sakatlamak dışında ne yapabiliriz ki? Hepimiz olduğumuz şeyiz; Puşkin'in şiirleri ya da Chopin'in müziğini sevmekten kendimizi alamayız ve çocuklarla köylülerin bunları anlaşılmaz ya da sıkıcı buldukları gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalırız. Bu durumda ne yapmalıyız? İnat edip bu eserlerden zevk almalarını sağlayana kadar ya da bizim bu eserlerden niçin zevk aldığımızı anlayana kadar onları eğitmeli miyiz? Peki, bizim durumumuz ne olacak? Mozart ve Chopin'in eserlerini güzel buluyoruz çünkü onlar bizim yozlaşmış kültürümüzün evlatları ve hastalıklı zihinlerimize sözcükleriyle hitap edebiliyorlar; iyi de başka insanları zehirlemeye, onları da kendimiz gibi yozlaştırmaya ne hakkımız var? ("Puşkin, Gogol, Turgenyev, Derjavin'in eserlerine muhtaç değiller onlar; bu eserlerden onlara fayda yok.") Başka sistemlerin hasarlarını seçebiliyoruz. Protestanlığın kör itaatte ısrar etmesinden, Katolikliğin sosyal yarışma arzusundan, Rus tarzı eğitimin temelindeki maddi kişisel çıkar, toplumsal statü ve konumdan dolayı insanın nasıl şahsiyet erozyonuna uğradığından haberdarız. Şu halde, eğitim sistemimiz (Pestalozzi tarafından ya da Lancaster yönteminin mucitleri veya başka uzmanlar tarafından önerilen ve onların medeni ve son kertede sapkın şahsiyetlerini yansıtan sistemlerimiz) ve fikirlerimiz; Fransızların yüzeysel sistemleri yahut budala ve kibirli Almanların kıyasıya eleştirdiğimiz sistemleri ve fikirleri kadar yıkıcı

değilmiş gibi davranmamız canavarca bir kibir ve sapkın bir tutarsızlık örneği değil mi?

Bu sorunlardan kurtulmak nasıl mümkün olabilir? Tolstoy, Rousseau'nun *Emile*'indeki dersleri tekrar eder. Bizi yalnızca ve yalnızca doğa kurtaracaktır. "Doğal", doğaçlama, yozlaşmamış, diri, kendisiyle ve dünyadaki başka nesnelerle barışık olanı bulup insanlığı bu minvalde geliştirmenin yollarını keşfetmeliyiz. İnsanları zorla değiştirmeye, bir kalıba sokmaya çalışmamalıyız. Bastırdığımız doğamızın isteklerine kulak asmalıyız; ona bireysel şahsiyetlerimizi ve güçlü iradelerimizi empoze edeceğimiz bir hammadde muamelesi yapmamalıyız. Meydan okumak, Prometheus'un yolunu tutmak, ahlâk duygumuzun ebedi hakikatler olarak bellediği şeylere (herkese bahşedilen ve ayırdığına vardığımızda bizi hayvan değil insan kılan hakikatler) rakip hedefler ve dünyalar inşa etmek reformcuların, devrimcilerin, büyük ve faydalı diye bilinen insanların işlediği büyük ve kibirli günahtır. Bu günahı en çok köylülerin hayatına liberal inançlarından dolayı ya da sırf kapristen veya sıkıntıdan musallat olan otorite sahibi yasa koyucular, bürokratlar, yargıçlar, kasaba zenginleri işlemektedir. "Öğretmeyin, öğrenin!" Tolstoy'un yaklaşık bir asır önceki makalesinin ana fikri budur ("Köydeki çocuklara yazı yazmayı öğretmeli miyiz, yoksa onların bize öğreteceği şeyler olabilir mi?"); 1860'lar ve 1870'lerde yayımlanan, Tolstoy'un bilindik canlılığını, ayrıntılara dikkatini ve eşi benzeri olmayan dolaysız algı gücünü yansıtan eğitimle ilgili notlarında aynı fikir tekrar edilir. Bunlardan birisinde Tolstoy köydeki bir çocuğun yazdığı hikâyeyi örnek verir: Kendisinin [Tolstoy'un] hiçbir şekilde karışmadığı bu saf yaratım eylemi karşısında duyduğu huşuyu anlatır; Tolstoy müdahale etse bu hikâyeler bozulabilirdi ve hikâyeleri Tolstoy, Goethe'nin yazdıklarından çok daha derin bulmuştur. Ona kendi yüzeyselliğini, kibrini, aptallığı, darlığı, ahlâk ve estetik yoksunluğunu hatırlatan bu hikâyeler karşısında utandığını söyler. Çocuklara ve köylülere yardım etmenin yolu onları kendi içgüdüsel yollarında yürümekte serbest bırakmaktır; çocukları yönlendir-

meye çalışmak onları yozlaştırmaktır; insanlar iyi varlıklardır ve iyiliklerini gerçekleştirmek için tek muhtaç oldukları şey özgürlüktür.

Tolstoy 1870'lerde şu satırları kaleme alır:

> Spartalılar'ın cesur insanlar yetiştirmesi, Fransız tarzı eğitimin tek yönlü ve kendinden memnun insanlar yaratması gibi biz de ahlâksız, ikiyüzlü ya da iyi insanlar yetiştirmenin imkânlarından söz ediyoruz. Ancak bu da insanları üzerlerinde şu veya bu şekilde çalışabileceğimiz bir hammadde gibi kullanmak anlamına gelir. İnsanların ruhları ya da iradeleriyle doğaçlama şekilde takip ettikleri yönü değiştirmeye ve bağımsızlıklarını ellerinden almaya hazırız. Peki, ne adına? Bizim yozlaşmış, sahte ve ne idüğü belirsiz değerlerimiz adına mı?

Başka bir yerde, eğitimin bir insanın belirli bir bakış açısıyla başka birisine bazı ahlâki alışkanlıklar kazandırmak üzere harekete geçmesi olduğunu söyler ve bunun her zaman belli ölçüde ahlâki tiranlık içerdiğini vurgular. Ve bir panik anında şunu ekler: "Eğitimcinin nihai saiki *haset* değil midir? Çocuğun saflığını kıskanmaz mıyız? Çocuğu kendimize benzetmek isteyerek onu daha da yozlaştırmaz mıyız?" Şu soruyu sorarak devam eder: "Eğitim tarihi baştan sona nedir? Platon'dan Kant'a eğitim hakkında düşünen filozofların hepsi bir şeyin peşine düştüler: Eğitimi lanetli geçmişin zincirlerinden –geçmişin cehaleti ve hatalarından– kurtarmak ve insanın gerçekten ihtiyaç duyduğu şeyi belirleyip yeni ekolleri bununla uyumlu kılmak." Tek yaptıkları ise bir boyunduruğun yerine bir başkasını takmak oldu. Bazı skolastik felsefeciler Yunancada ısrar ettiler, çünkü Yunanca, hakikate vakıf olan Aristoteles'in diliydi. Luther, Pederlerin otoritesini reddedip İbranice metinlerle telkinde bulunmakta ısrar etti zira bunun Tanrı'nın ebedi hakikatleri ifşa ettiği dil olduğunu biliyordu. Bacon doğaya ilişkin ampirik bilgiye odaklandı ve onun teorileri Aristoteles'in teorileri ile çelişmekteydi; Rousseau ise teorilere değil kendi tasavvur ettiği şekliyle hayata duyduğu inancı savundu. Ancak hep-

si tek bir şeyde mutabıktı: Gençleri yaşlıların kör despotizminden kurtarmak gerekiyordu ve bu inançla hepsi kendi fanatik ve köleleştirici dogmalarını geçmişteki dogmaların yerine koydu. Eğer hakikati bildiğimden –ve başka her şeyin hatalı olduğundan– eminsem, bu bana başkalarının eğitimine nezaret etme hakkı verir mi? Böyle bir netlik söz konusu olabilir mi ve bunun başkalarına ait netlikler ile çelişiyor olması önemli midir? Bir talebenin etrafını duvarla örerek onu tüm dış etkilerden izole etmeye, kendi istediğim gibi, kendi imgeme uygun biçimde şekillendirmeye hakkım var mı? Tolstoy "ilericiler"e hitaben bu sorunun cevabının "evet" ya da "hayır" olmak zorunda olduğunu ve cevap evetse kilise okulları ve Yahudilerin okullarının tıpkı bizim üniversitelerimiz kadar varolma hakkına sahip olduklarını belirtir. Geleneksel kurumlardaki zorunlu Latince ile radikal profesörlerin köle takipçilerine aşıladıkları zorunlu materyalizm arasında ahlâki bir fark göremediğini söyler. Liberallerin eleştirmekten keyif aldıkları durumlarla ilgili yine kaydadeğer bir şeyler söylenebilir: Örneğin, ailelerin evde eğitim yoluyla çocuklarını kendilerine benzetmek istemeleri gayet doğaldır. Bir de dinî yetiştirme tarzı var: inananlar cehennem cezası olduğuna emin oldukları şeyden insanları mutlaka kurtarmak isterler. Benzer şekilde devlet de insanları eğitme hakkına sahiptir, zira toplum varolabilmek için bir tür devletin varlığına muhtaçtır; buna karşılık devletler de kendilerine hizmet eden nitelikli uzmanların varlığına muhtaçtır. Peki, öğrettikleri şeylerin doğruluğundan emin olmayan insanların istihdam edildiği okullardaki ve üniversitelerdeki "liberal eğitim"in ahlâki temeli nedir? Ampirizm mi? Tarihten çıkartılan dersler mi? Tarihin öğrettiği tek ders geçmişteki tüm eğitim sistemlerinin sonraları kıyasıya eleştirilen yanlışlıklar üzerine kurulu despotizmler olduğudur. Gelecekte 21. yüzyılın insanları bizim Ortaçağ'daki okullara ve üniversitelere baktığımız küçümseme ve istihzayla bize bakacaklardır. Eğitimin tarihi salt tiranlıklar ve hataların tarihi ise bu iğrenç farsı sürdürmeye ne hakkımız var? Bunun her zaman böyle olduğu, yeni

bir şeyin olmadığı ve her çağ gibi bizim de elimizden geleni yapmamız gerektiği söylenecek olursa, tarihte her zaman cinayetlerin işlendiği ve insanları cinayete iten sebepleri keşfettiğimiz halde bugün de cinayet işlemeye devam edebileceğimiz anlamına gelmez mi bu? Bu koşullarda en azından şunu itiraf etmek gerekir: Papa, Luther veya modern pozitivistlerin aksine biz eğitim sistemimizi (ya da insan hayatına karışmanın farklı biçimlerini) mutlak hakikatin bilgisine sahip olduğumuz iddiasına dayandırmadığımıza göre bilmediğimiz bir şey adına insanlara işkence yapmaktan vazgeçmeliyiz. Biz sadece insanların gerçekten ne istediklerini bilebiliriz ve hiç değilse cehaletimizi, şüphelerimizi ve kafa karışıklığımızı itiraf edecek cesarete sahip olmalıyız. Geleneğin gözlüklerini çıkartıp insanları aslında oldukları haliyle görerek; onları dikkat ve sempatiyle dinleyerek; yaşamları ve ihtiyaçlarını tek tek anlayarak neye ihtiyaç duyduklarını keşfedebiliriz. En azından onlara talep ettikleri şeyi sağlayıp insanları mümkün mertebe serbest bırakabiliriz. Onlara *Bildung* (Tolstoy bunun eşdeğeri bir Rusça sözcük icat ederek bunun ne Fransızcada ne de İngilizcede mevcut olmasıyla böbürlenir) imkânı tanıyabiliriz, başka deyişle kendi örnek yaşamlarımızla onları etkileyebiliriz ama onlara "eğitim" yöntemleri uygulamaktan vazgeçmeliyiz, zira eğitim son kertede bir zorlama yöntemidir ve insanın en doğal ve kutsal tarafını –doğruya ve iyiye uygun şekilde hareket etme ve bilme yetimizi–, hayatımıza yön verme gücümüzü ve hakkımızı tahrip etmektedir.

Fakat birçok liberalin yapmaya çalıştığı gibi Tolstoy da meseleyi burada bırakmaz. Hemen şu soru gündeme gelir: Okul çağındaki bir çocuğu veya öğrenciyi nasıl serbest bırakabiliriz? Ona ahlâken nötr davranarak mı? Etik, estetik, toplumsal ya da dinî öğretiler yerine salt olgusal bilgiler aktararak mı? Çocuğun önüne "olgular"ı koyup varacağı sonuçlarda onu serbest bırakarak ve hastalıklı bakışımızla onu zehirlemekten kaçınarak mı? İyi de insanlarla böyle nötr bir iletişim kurmak mümkün müdür? İnsanlar arasındaki iletişim mizaçların, hayat görüşlerinin ve değerler skalasının iletişi-

me geçen taraflar üstünde kasten ya da kasıtsız olarak bıraktığı izleri içerir. İnsanın bir toplumsal iletişimden hiç etkilenmeden tamamen tertemiz çıkması; kendini bütün etkilerden dikkatle koruyup izole etmesi; doğruyu ve yanlışı, iyiyi ve kötüyü, güzeli ve çirkini her şeyden bağımsız olarak sadece kendi gözleriyle görmesi mümkün müdür?

Bireyin her türlü toplumsal etkiden bağımsız olabileceğini savunan absürd bir tasavvurdur bu ve bugün psikologlar, sosyologlar ve felsefecilerin çabalarıyla insana dair edindiğimiz yeni bilgilerin henüz ortaya çıkmadığı Tolstoy'un döneminde bile absürd bulunurdu. Yozlaşmış bir toplumda yaşamaktayız ve Tolstoy'a göre toplumu ancak saf, bozulmamış insanlar kurtarabilirler. Ancak Tolstoy haklı olarak eğitimcileri kim eğitecek sorusunu sorar. Dünyamızı ve dünyamızda yaşayan herhangi birisini nasıl iyileştireceğini bilecek ölçüde saf kalmış kimse var mıdır?

Tolstoy bir ucunda olguların, doğanın ve varolan şeylerin, öbür ucunda görevlerin, adaletin ve varolması gereken şeylerin; bir ucunda masumiyetin öbür ucunda eğitimin; bir ucunda kendiliğindenlik (spontanlık) iddialarının öbür ucunda yükümlülüklerin; bir ucunda insanları zorlamanın adaletsizliğinin öbür ucunda insanları kendi hallerine bırakmanın adaletsizliğinin yer aldığı kutuplar arasında ömrü boyunca yalpalamıştır. Yalnız o değil Rusya'nın popülistleri ve sosyalistleri, doktorları ve mühendisleri, tarım uzmanları ve ressamları, bestecileri ve idealist öğrencileri öğrenmek için mi yoksa bir şey öğretmek için mi gittiklerini bilmedikleri "halka gitmişler"dir; uğruna canlarını feda etmeye hazır oldukları "halkın iyiliği"nin "halk"ın kendisinin gerçekten istediği şey mi yoksa halk adına iyi olduğu düşünülen –kendi iyiliğini savunanlarla eşit eğitim ve akıl düzeyine sahip olduğunda "halk"ın muhakkak sahipleneceği düşünülen– şey mi olduğunu anlayamamışlardır. Bu arada halk tabii "kara cahil" olduğu için reformcuların iyilik diye sundukları şeyi hiçe sayarak ona şiddetle direnmiştir. Bu çelişkiler ve Tolstoy'un bunları uzlaştırmak veya düzeltmekteki

acizliğine ilişkin farkındalığı Tolstoy'un hem hayatına hem de sanat eserlerindeki ahlâki kaygılarla dolu didaktik sayfalara özel anlamlarını kazandırmıştır.

Tolstoy, liberal çağdaşlarının tavizleri ve bahanelerini zayıflık ve korkaklık olarak görüp öfkeyle reddetmiştir. İsa'nın ilkelerinin nasıl uygulanacağı sorusuna nihai bir çözümün –bu çözümü hiç kimse tam anlamıyla keşfedememiş olsa da– mutlaka bulunacağına inanmıştır. Tespit ettiği eğilimler ve amaçların hem geçerli hem de birbirleriyle bağdaştırılabilir olabileceğini reddetmiştir. Tarihselciliğe karşı ahlâki sorumluluk; sükunetçiliğe karşı kötülükle mücadele vazifesi; şansın ve irrasyonel güçlerin oyununa karşı teleoloji ve nedenselliğe dayalı düzen; bir tarafta ruhsal uyum, basitlik ve insan kalabalıkları öbür tarafta azınlıklar ve onların bilim ve sanatlarının dayanılmaz cazibesi; toplumun medeni kesiminin yozlaşması ile aynı kesimin kitleleri kendi düzeyine yükseltme vazifesi arasındaki çelişki; tutkulu, basit, tek yönlü inancın dinamizmi ve yanıltıcı etkisine karşı Aydınlanma'ya özgü kuşkuculuktan beslenen, olguların karmaşıklığına ilişkin berrak bir farkındalık ve eyleme geçme konusunda zayıflık... Bu damarlar Tolstoy düşüncesinde bütün yönleriyle yer alırlar. Tolstoy'un bunlara bağlılığı onun sisteminde bir dizi tutarsızlık gibi görünse de çelişkiler sonuçta gerçek hayatta da varolup birtakım çatışmalara yol açarlar. Kendisine bir hakikat malum olduğunda, Tolstoy onu diyalektik ya da daha derin düşünce düzeylerine referansla bastırmak, çarpıtmak, açıklamak ya da "aşmak" yerine bu hakikat onu olmadık yerlere götürse de, tutkuyla inandığı şeyleri hükümsüz kılsa da, hakikatin peşine düşmekten çekinmez. Tolstoy'un gözünde hakikat en büyük erdemdir. Birçok düşünür ve yazar böyle beyanatlar verip hakikati kutsamıştır. Ancak Tolstoy ender rastlanan bir türdür: Sahip olduğu her şeyi (mutluluk, dostluk, sevgi, huzur, ahlâki ve entelektüel kesinlik ve nihayet bütün hayatı) hakikatin sunağında kurban etmiştir. Buna karşılık hakikatin ona verdiği şey şüphe, güvensizlik, kendini küçümseme ve çözümsüz çelişkiler olmuştur. Tolstoy, bu ba-

kımdan, her ne kadar kendisi bunu şiddetle reddedecek olsa da, Avrupa'ya özgü Aydınlanma geleneğinin şehidi ve kahramanıdır. Bu bir paradoks gibi görünebilir ama zaten Tolstoy'un hayatı bu anlamda koca bir paradokstur; öyle ki bu hayatın bütününe bakıldığında Tolstoy'un ömrünün son demlerinde savunduğu önermenin sürekli inkâr edildiği görülür: Hakikatin son derece basit olduğu yahut sıradan, makul insanların gözüne göründüğü kadar net olduğu durumlar aslında çok seyrektir.

Çeviren BARIŞ ÖZKUL

Sahte Para Kuponu, Tolstoy'un Türkçede ilk kez yayımlanan öykülerini ve torunlarına yazdığı bir masalı içeren özgün bir seçki.

İlya Repin'in fırçasından Tolstoy, 1901.

1900'lerde ihtiyarlık döneminde yazdığı "Sahte Para Kuponu", "Çocukluğun Gücü", "Yabancı ve Köylü", "Bereketli Topraklar" gibi öykülerinde Tolstoy, kötülüğün iyilik sayesinde yok edilebileceği ana tezini işler. Küçük bir suçun tıpkı kartopunun çığa dönüşmesi gibi büyük bir felakete yol açabildiğini kendine has kurgusu ve sade üslubuyla anlatan Tolstoy, bu geç dönem eserlerinde yüzyıl dönümünde Rusya'nın insani, siyasi ve fikri çalkantılarını benzersiz bir sanatçı kavrayışı ve hayat tecrübesiyle anlatır. _Sahte Para Kuponu_, Tolstoy'un anıtsal romanlarındaki insani meseleleri kısa öykülerle sunan bir başyapıt.

"Tolstoy, daima ayakta kalacak kadar büyük bir edebi anıttır."
ANDREW NORMAN WILSON

THG
0997728
RHC

ISBN-13: 978-975-05-2872-9
9 789750 528729
KDV'DEN MUAFTIR

iletişim